

LUND UNIVERSITY

Retoriska strider

Konkurrerande sanningar i dövvärlden

Jacobsson, Katarina

2000

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Jacobsson, K. (2000). *Retoriska strider: Konkurrerande sanningar i dövvärlden*. [Doktorsavhandling (monografi), Sociologi]. Palmkrons förlag.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

KATARINA JACOBSSON

RETORISKA STRIDER

Konkurrerande sanningar i dövvärlden

Palmkrons Förlag

Katarina Jacobsson

Retoriska strider

Konkurrerande sanningar i döv världen

MITTHÖGSKOLAN
Biblioteket
851 70 SUNDSVALL

sign.	Ohfh
dat.	010214
plac.	Utlän

Försäljning och distribution

Palmkrons Förlag
Stora Södergatan 13
222 23 LUND
Telefon 046-14 90 45
Fax 046-13 95 05

© Katarina Jacobsson

ISBN 91-972551-4-9

Omslag: Mia Rohlin

© Palmkrons Förlag 2000

Stora Södergatan 13, 222 23 LUND

Telefon 046-14 90 45

Fax 046-13 95 05

BTJ Tryck AB, Lund 2000

Förord

Den här boken handlar först och främst om retoriska strider; strider kring vilken beskrivning av verkligheten som ska gälla. Sådana strider förs på flera olika håll men jag har valt ett specifikt område – dövvärlden – för att studera dessa. Boken handlar om hur vi med väl valda ord och formuleringar söker "lansera" och etablera den egna gruppens tolkning av hur saker och ting ska uppfattas. Sådana formuleringar kan sedermera utvecklas till sanningar som tycks vara omöjliga att ifrågasätta. Det vedertagna blir till självklarheter som rutinmässigt införlivas i samtalet. Utmaningar av sådana sanningar kan till en början ske subtilt och finkänsligt för att så småningom generera ett alternativt eller oppositionellt sätt att beskriva verkligheten. Det är ett sådant skeende – interaktionen mellan argument – som ska analyseras med dövvärlden som exempel.

Boken handlar därmed även om dövvärlden: dövrörelsens och den närmaste omgivningens syn på döva och teckenspråk, hur denna syn varierar med tid och grupp. Min bild av dövvärlden är framför allt tecknad utifrån intresset för retorik och diskurser eller, varför inte, "sätt att prata".

För glädjen att få ägna tid, tanke och arbete åt dessa spörsmål står jag i tacksamhetsskuld till många. Först och främst alla på dövområdet som välvilligt låtit sig intervjuas, förmedlat kontakter eller på andra sätt engagerat sig i mitt arbete. Mitt varmaste tack till er alla. Försörjning har jag med tacksamhet erhållit från flera finansiärer: SFR, Vårdalstiftelsen, FRN, Skolverket, Riksbankens jubileumsfond. Dem förutan hade tillvaron blivit omöjligt knaper. Omöjligt hade det också varit utan min handledare Malin Åkerström. Hennes kunnande, skärpa och entusiasm är ovärderlig. Jag har helt enkelt belönats med världens bästa handledare. Tack Malin!

Det finns även andra som på olika sätt har bidragit till att arbetet

gått framåt. Däribland finns Jim Holstein som uppmuntrade till att utveckla de grundläggande men suddiga idéerna. Där finns också Ann-Mari Sellerberg Persson som med sin förtjusning över vardagslivets märkligheter har varit en god inspiratör. Jag vill också tacka de som varit involverade i våra olika "dövprojekt" för insiktsfulla arbeten: Anna Ryding, Filippa Säwe och Birgitta Höglund.

Tillsammans med Erika Andersson Cederholm, Magnus Lundberg och Annika Eriksson har tillvaron som doktorand underlättats av humor och sociologisk fantasi. Erika – min hårt prövade rums-kamrat – ska ha en eloge för tålamod med min benägenhet att kräva omedelbar uppmärksamhet på idéer och slutsatser. Hennes synpunkter har varit till stor hjälp och glädje.

Björn Thorén ska ha tack för hjälpen med alla möjliga och omöjliga datorproblem och likaså Charlotte Merton för översättning av sammanfattningen. Mia Rohlin – tack för arbetet med omslaget! Sara Johnsdotter och Karina Svedberg har läst delar av manuset; tack för uppmuntran och kommentarer.

Det mest ogenerat partiska stödet vill jag tacka min man Lasse för; det är gott att höra att man är bäst. Tack också till Valter – min treåring som gjort allt i sin makt för att distrahera jobbrelaterade tankar. Det sägs ju vara viktigt med avkoppling...

Malmö september 2000

Katarina Jacobsson

Innehåll

Förord	3
1. Diskurs, dialog och dövvärlden	9
Snabb ämnesorientering	13
Ett dövkulturellt perspektiv växer fram	13
Cochleaimplantat	17
"Dövforskning" – individcentrerad och normativ	22
2. Analytiska hörnstenar	27
Diskurs	27
Uttrycksmöjligheternas begränsning	29
...men också en resurs	30
Dialog	32
Bachtin och dialog	34
Lokal kultur, retorik och några ismer	39
Analytiskt språkbruk	43
Metodologiska kommentarer	45
"Gammalt" material – ny analys	46
Intervjuer: "onaturligt prat"?	49
Angående transkription	51
3. Den dövkulturella diskursen	55
Innehåll	55
Motsatser	57
Berättelseformer	60
Terapeutisk upplevelseram	63
Det felaktiga förklaras	64
Ett ideologiskt koncentrat	67

Former	67
Artikulerad och reducerad form	69
Tid och motstånd	72
 4. Diskursen i bruk	 83
Diskursen aktiveras	83
"Hur det var förr"	84
Ställningstagande	88
Tillrättavisningar	90
Recitering och "footing"	93
Affektiv intensitet	98
Yttrande med glöd	99
Slentrianmässigt anförande	101
Svårförenliga beskrivningar	103
"Dövas skyldigheter"	104
"Bra och dåliga föräldrar"	105
När det självklara ifrågasätts	107
Prat om vedertaget prat	109
I samtal <i>med</i> diskursen	112
"Med det menar jag inte..."	114
"Vi känner oss inte som försökskaniner!"	118
 5. Sanningar och kritiker utmanas	 121
Defensivt bemötande	123
Berättelsen om Moa	125
Sanningar rivs ned	132
Avväpnande paralleller	134
Ogiltigförklarande, ironi och motbevisning	136
Medgivande med rekyl	140
Samtal om de andra	144
"Teckenspråksfanatikern" konstrueras	146
Kritikerna förklaras	149
Trovärdighet byggs upp	155
"Vanliga" döva åberopas	156
Omvända tvivlare anför	159

6. En alternativ diskurs tar form	161
Föräldrakultur i metaforer, paroller och poesi	163
Valfrihetsparollen	163
"Det bästa av två världar"	165
Dövkulturell skolning och argumentation	167
Tågmetaforen	171
Poesi i bruk	173
"Vad har ni mött för motstånd?"	175
Två publikker	177
Beslutsamhet och beslutsvånda	179
Ljudberättelser	181
Gemensamma retoriska teman	188
Antal och siffror	188
Retoriska dikotomier	191
Dialogiska formuleringar	198
Besvarande	199
Uppfordrande	200
7. Diskurs, makt och social kontroll	203
Aktivt och passivt diskursbruk	205
Underläggets gynnsamma position	206
Det terapeutiska språkbruket	207
Summary	211
Appendix: Metod och material	219
Intervjuer	219
Gruppdiskussioner	223
Tidskrifter	224
Diskussionsforum på Internet	225
Observation	225
Ett känsligt ämne	227
Relationen till fältet	230
Litteratur	233

Kapitel 1

Diskurs, dialog och dövvärlden

“Låt var och en välja, men ge dem goda råd så att de väljer rätt.”¹

Påståendet ovan fångar essensen i ett problem som är centralt för detta arbete. Orden uttrycker en önskan om att var och en ska få välja efter eget huvud. Samtidigt finns en klar uppfattning om vad som är det rätta valet. Utrymmet mellan frihet att välja och tydliga preferenser för vad man bör välja, fylls med goda råd. Råden måste alltså vara utformade så att endast det förordade alternativet framstår som tänkbart – något som kräver underbyggd argumentation och retorisk skicklighet.

I många samhällsfrågor – det kan gälla utbildning, barnuppfostran, kriminalvård, sjukvård – förekommer uppfattningar som tycks vara de enda tänkbara; uppfattningar som varje vettig varelse rimligen måste sluta upp bakom. Sådana säkra uppfattningar har kommit att betraktas som objektiv kunskap, som sanningar. Sanningars relativa status är emellertid uppenbar när vi med historisk återblick kan konstatera hur de varierat över tid. Gårdagens sanning är sällan dagens. Dagens sanning anses ofta vara bättre än gårdagens. Men inte alltid. Ibland kan gårdagens kunskap lyftas fram som eftersträvningsvärd just därför att den är “gammal och beprövad”, som t.ex. beträffande akupunktur och annan “alternativ” sjukvård.

Som forskningsuppgift vill jag hellre än att fastslå vilka sanningar som är bättre än andra, se dem som resultatet av skickligt argumenterande. Hur framställs och används argumenten; hur bemöts och ifrågasätts de? Dövvärlden² är ett av flera tänkbara fält där detta

1 Aktivist i dövrörelsen citerad i SDR-Kontakt, 1993, nr 7/8:14. Uttalandet gällde att även hörselskadade barn bör utbildas i och använda teckenspråk i större utsträckning.

2 Termen “dövvärlden” ska uppfattas som synonym med “dövmrådet”. I den världen inkluderar jag alla aktörer med anknytning till fältet: döva, hörselskadade, deras föräldrar, professionella, “dövforskare” etc. “Dövvärlden” åsyftar alltså inte “de dövas värld” eller vad som på engelska brukar kallas *Deaf community* när gruppen “kulturellt döva” avses.

kan studeras – ett fält som visat sig vara synnerligen lämpligt med tanke på de uttryckliga retoriska strider som där förs.

Under de senaste decennierna har en specifik tolkning av döva och dövhet blivit alltmer etablerad på det "officiella" dövområdet, anammat av såväl professionella som föräldrar till döva barn. Det är en tolkning som förfäktats av dövrörelsen och kan kallas för ett dövulturellt perspektiv. Döva ska hellre uppfattas som tillhörande en kulturell och språklig minoritet än som handikappade. Därav följer att det i synnerhet är språket som står i fokus och inte "defekta öron" som ska korrigeras med hjälp av olika hörselhjälpmedel. Därav följer också att språket måste vara teckenspråk och inte talat språk. Dövas tidigare erfarenheter av att i undervisningen lära sig tala, skildras som en näst intill omöjlig uppgift vilken stal tid från det egentliga lärandet. Det drastiskt förändrade synsättet på döva som slog igenom under 80-talet, beskrivs inom dövrörelsen som en seger över "oralismen", dvs. talbaserad undervisning, och ett erkännande av dövas "modersmål": teckenspråket.

Med ett dövulturellt perspektiv för ögonen är det inte svårt att föreställa sig den fasa som framkallades med lanseringen av ett nytt hörselhjälpmedel: cochleaimplantat (CI). Med hjälp av en mottagare som opereras in i benet bakom örat, samt några externa delar, sades döva personer få möjlighet att uppfatta ljud med hjälp av elektriska signaler. Resultaten varierade. Klart var dock att den konstgjorda hörseln inte närmelsevis kunde jämföras med vanlig hörsel; habilitering var en förutsättning. Den medicinska landvinningen möttes med stor misstänksamhet från dövrörelsens sida. Var detta ytterligare ett tecken på "majoritetssamhällets envisa strävan att integrera och normalisera döva barn"? Skulle dövheten återigen "botas" till varje pris? Skulle undervisningen överskuggas av alltmer talträning? Skulle talad svenska ännu en gång ges högre prioritet än teckenspråket?

Det utvecklades ett starkt motstånd bland dövrörelsens företrädare mot att operera döva barn. Även många professionella, i synnerhet pedagoger, intog en kritisk hållning. Motståndet hade stöd i det dövulturella perspektivet; vi kan tala om en *dövulturell diskurs* som tillhandahöll argumenten och logiken för detta synsätt. Det är

denna diskurs som har dominerat det svenska dövmrådet under 90-talet.

För min del tydliggjordes diskursens påtagliga närvaro när jag gjorde intervjuer med föräldrar och professionella på dövmrådet. Jag upptäckte att samma berättelser, argument och beskrivningar återkom i den ena intervjun efter den andra, ibland ordagrant. Det var som att se samma film för femtonde gången; hur bra den än må vara, blir det föga spännande när man kan mima till replikerna. Upplevelsen av begynnande tristess förbyttes emellertid till växande intresse när jag kunde se ett analytiskt tema ta form i de intervjuades sätt att prata. De använde sig av gemensamma kulturella resurser för att förklara hur dövmrådet var beskaffat; de tog hjälp av en etablerad diskurs med på förhand utmejslade berättelseformer, tolkningsramar och vedertagna formuleringar.

Den döv-kulturella diskursen blev påtaglig på ett mer dramatiskt sätt för de första föräldrarna som i början på 90-talet valde att CI-operera sina barn. Det starkt uttalade motståndet gjorde att föräldrarna ifråga valde att inte berätta om det kontroversiella beslut man fattat. Rigorösa åtgärder vidtogs vid sjukhusen för att säkra familjernas anonymitet. Läkarna som utförde operationerna var däremot mer lättillgängliga måltavlor och de fick vid åtskilliga tillfällen gå i svaromål mot upprörda och kritiska motståndare. Inledningsvis fanns inga möjligheter att prata om operationen annat än i defensiva termer eftersom det var det döv-kulturella uttryckssättet som dominerade diskussionen.

När ett vedertaget sätt att se på världen stämmer dåligt överens med vissa aktörers erfarenheter, finns möjligheten att utmana gällande diskurs. Framgången i ett sådant projekt varierar givetvis med i vilken utsträckning en diskurs har etablerats: hur länge den har dominerat, hur djupt förankrad den är, för hur många den är dominerande, vilkas intressen som främst gynnas etc. Sannolikt krävs någon form av organisering kring den alternativa diskurs som ska lanseras; kanske en social rörelse som för fram det nya budskapet. Det som är avgörande för ett sådant skeende är just att konkurrerande verklighetsdefinitioner blir kända. Därmed genomgår ord, diskurser, språk eller kulturer en "dialogisering" (Bakhtin, 1981:427).

Föräldrar till CI-barn, vilka så småningom gick samman i riks-

organisationen Barnplantorna, söker nu nya uttrycksmöjligheter som stämmer överens med deras erfarenheter och val å sina barns vägnar. Det är ett verbalt projekt som är subtilt och skört men väl påbörjat är det ytterst kraftfullt. Med alternativa ordval, argument och fraser framtvings ett samtal med den etablerade diskursen. Förekomsten av positiva beskrivningar av cochleaimplantat och att allt fler använder sig av dessa, leder till att uttalanden som en gång varit "förbjudna" blir alltmer legitima.

Att utmana en etablerad diskurs kan också sammanfattas enligt den enkla principen att om det onämnbara och kontroversiella uttalaras tillräckligt många gånger, i tillräckligt många sammanhang, uppfattas det inte längre som en enda galnings befängda idé. Det är ett dylikt förlopp som utspelar sig på dövmrådet och som ska undersökas på ett konkret plan i en nära analys av det empiriska materialet.

Jag har organiserat analysen enligt ett slags kronologisk ordning: avstamp tas i en vedertagen och dominerande diskurs vilken sedermera utmanas av alternativa tongångar som så småningom bildar en motdiskurs – sprungen ur och "avknoppad" från den diskurs man opponerar sig mot. Ett sådant förlopp är komplext till sin natur och sker givetvis inte så distinkt och avgränsat som min analytiska disposition ger sken av. Det är också en svår uppgift att på papper fånga det ständigt föränderliga. Det ter sig därför oundvikligt att vissa aspekter får stryka på foten. Min ambition är likafullt att göra berättelsen så nyanserad och detaljrik som möjligt utan att för den sakens skull förlora det övergripande skeendet ur sikte.

Det här är alltså inte en avhandling om dövmrådet i första hand. Den handlar om hur en etablerad diskurs används, utmanas och genererar en alternativ diskurs. Dövmrådet är som sagt inte det enda tänkbara fält som tillåter en sådan analys. Jag tror däremot att det är ett exceptionellt lämpligt område för uppgiften. Den dövkulturella diskursen är förhållandevis lätt att urskilja och definiera; det går att visa dess ingredienser och göra den "konkret". Att så är fallet beror sannolikt på att dövas kultur ständigt måste byggas upp i förhållande till ett hörande samhälle. Det finns därför rikligt med exempel på hur dövkultur låter sig "göras". Med denna tydlighet som grund

är det sedan möjligt att empiriskt visa hur man i samtal och skrifter använder, bemöter eller utmanar den etablerade diskursen.

Framväxten av en alternativ diskurs ger upphov till ett slags dialog diskurser emellan. Dialog betyder enligt Norstedts svenska ordbok "samtal mellan två personer el. ev. flera; särsk. sådant där olika ståndpunkter respekteras och ev. utbyts." I den här analysen talas istället om en dialog mellan *diskurser*. Vi har allt som oftast möjlighet att bygga upp vår argumentation med vedertagna uttryckssätt, liksom en motståndare kan finna sina argument i andra tillgängliga diskurser. Därmed menar jag att i många sammanhang utspelar sig snarare en dialog mellan diskurser än mellan individer.

En dialog – i den betydelse som används här – kan vidare pågå utan att "ståndpunkter respekteras". Snarare framstår den extra tydligt i konfliktsituationer. Med materialet från dövmrådet vill jag undersöka hur vi pratar genom diskurser samt med vilka medel de kan ifrågasättas. Trots att tyngdpunkten ligger på "diskursanvändning" i allmänhet, kan en viss orientering i dövvärlden vara nödvändig för att följa den fortsatta framställningen.

Snabb ämnesorientering

Inledningsvis följer en översiktlig beskrivning av under vilka omständigheter det dövkulturella perspektivet växte fram samt några siffror över döva och hörselskadade i Sverige och deras organisationer. Därefter redovisas uppgifter om vad ett cochleaimplantat är, hur många barn som opererats samt hur implantatet har uppfattats av dövrörelsen. Avslutningsvis en redogörelse för den individcentrerade forskning som dominerar fältet samt en diskussion om den samhällsvetenskapliga dövforskningens normativa prägel.

Ett dövkulturellt perspektiv växer fram

Sveriges Dövas Riksförbund (SDR), bildat 1922 under namnet Dövstumförbundet, antog sitt första handlingsprogram så sent som 1967 med krav på bl.a. "teckenstöd" i skolundervisningen och utökad

tolkservice (Lundström, 1997:65). Influerade av den allmänna politiserade tidsandan, genomfördes 1969 en första demonstrationsmarsch till riksdagshuset. Döva organiserades också över nationsgränserna; 1951 bildades Dövas Världsförbund, WFD (Andersson & Hammar, 1996:72). Det var emellertid först på 60- och 70-talen som man kan tala om en västerländsk dövrörelse som arbetade för dövas rättigheter i allmänhet och, i synnerhet, för att få teckenspråket erkänt. Sverige beskrivs idag som ett av de länder som "kommit längst" i sådana strävanden.

Den diskurs som idag dominerar det svenska dövområdet växte således fram som en motdiskurs, introducerad av dövrörelsen. Man vände sig i synnerhet mot den talbaserade undervisningsmetoden på landets dövskolor, liksom mot strävanden att integrera döva barn i hörande skolor. Döva inkluderades nämligen i 70-talets integreringsiver då handikappade skulle placeras ut och bli delaktiga i det "normala" samhället. Om integrering har varit ett honnörsord i den allmänna handikappdebatten, har det för döva snarare varit ett skällsord.³

Motståndet mot integrering av döva fick stöd i forskning kring teckenspråk som påbörjades av lingvister (se t.ex. Bergman, 1982). Vanligen beskrivs amerikanen William Stokoes arbete som banbrytande för en positiv syn på teckenspråket. I boken *Sign Language Structure*, publicerad 1960, uppmärksamade han teckenspråkets grammatiska och syntaktiska regler (Rose & Kiger, 1995). Med lingvisternas bevis för att teckenspråket *är* ett språk, växte sig kraven på s.k. teckenspråksmiljöer starka. Förutsättningen för detta ligger givetvis i en hög koncentration av döva på ett och samma ställe vilket talade för att bibehålla Sveriges fem dövskolor. Argument mot integrering hämtades också från diskussionen som följde på en växande invandrarpopulation. Genom beskrivningen av döva som en språk-

3 En annan handikappgrupp som omfattats av protester mot integrering och "normalisering" är de utvecklingsstörda (FVF, 1995). En motsvarighet till dövrörelsens ideologiska argument finns vidare i de norska bykollektiv som skildrats av Nils Christie (1989). Dessa förespråkar istället boformer där de "annorlunda" lever tillsammans och förfäktar rätten att vara ovanlig, liksom dövrörelsen kräver "rätten att vara döv". En retrospektiv reaktion på normalisering förekommer även bland neurosedynskadade där man reagerat mot en barndom fylld av krav på benproteser och träning – upplevelser som förmedlats i Karin Paulssons (1995) avhandling.

lig grupp kunde man snarare jämföra sig med invandrare än med handikappade och få stöd av den tidens främjande av "kulturpluralism" hellre än assimilation (Lundberg, 1993).⁴

Svensk psykologisk och pedagogisk forskning (se nedan) lägger vanligtvis stor tyngd vid teckenspråket och framhålls därför av dövorganisationerna som ytterligare ett vetenskapligt stöd för det döv-kulturella perspektivet. Dövrörelsen har också sina *claims-makers* i amerikansk dövforskning med sociologiska och antropologiska frågeställningar (se nedan). Det är i synnerhet skillnaden mellan den medicinska och den kulturella definitionen av dövhet som stått i fokus – definitioner som framhålls som varandras motsatser. Många akademiker har argumenterat för det senare perspektivet: döva ska ses som en kulturell och språklig minoritet (se t.ex. Lane, 1995; Reagan, 1985, 1995; Rose, 1995; Rutherford, 1988). Man identifierar särdrag som döva har gemensamt med andra kulturella minoritetsgrupper i traditionell bemärkelse: det gemensamma språket, distinkta beteendemönster, omfattande sociala nätverk, giftermål inom gruppen etc. Syftet är att fastslå och bevisa att döva *är* en kulturell minoritet. Anspråk på att döva ska betraktas som en kulturell kategori överensstämmer med en allt mer utbredd "etnifiering". Ronström (1994) har uppmärksammat etnicitet – eller betoning på olikhet – som den numera dominerande formen för att uttrycka den egna gruppens särart i förhållande till andra grupper.

Det finns med andra ord ett stort akademiskt engagemang för ett dövkulturellt perspektiv och det är tydligt att dess diskurs är genomsyrad av beteende- och samhällsvetenskapliga begrepp. Den akademiska tolkningsramen är förhållandevis ny. Padden (1990) har studerat dövas folklore vilken hon menar har förändrats i takt med

4 Elever med invandrarbakgrund sägs vara överrepresenterade vid flera av landets dövs-kolor. Vid en skola har man uppgivit att så många som ca 30% av eleverna har invandrarbakgrund (Säwe, 1997:3). Med tanke på gruppens storlek skulle "döva invandrarbarn" som kategori kunna användas i argumentationen för ett dövkulturellt perspektiv såväl som i debatten "för eller mot" cochleaimplantat. Så har emellertid inte varit fallet; tvärtom saknas invandrarbarnen helt i diskussionen. De förekommer förvisso som "problematiske grupp" – kanske i synnerhet deras föräldrar – men den beskrivningen hör då hemma i andra sammanhang än när nackdelar och fördelar med cochleaimplantat avhandlas. T.ex. anses invandrarföräldrar vara förhållandevis passiva i skolarbetet eller ha svårigheter att acceptera det dövkulturella budskapet "fullt ut".

att en framväxande döv medelklass kommit att dominera mytbildningarna kring teckenspråket. Personcentrerade hyllningar till historiska förgrundsgestalter har ersatts av en mer vetenskaplig vokabulär där begrepp som språk, kultur, identitet ingår. Där finns brottstycken ur lingvistik, antropologi, sociologi. En omfattande begreppsapparat har även hämtats från psykologin – sannolikt ett bidrag från icke-medicinska professioner på dövområdet. Sättet att prata om döva såväl som föräldrar till döva karaktäriseras i hög utsträckning av ett terapeutiskt språkbruk (se Jacobsson, 1997).

Förändringar på dövområdet avspeglas givetvis inte bara i nya begrepp, tolkningar och beskrivningar. Opinionsbildningen har också bidragit till konkreta förändringar i det svenska samhälleliga utbudet för döva. En radikalt förändrad dövläroutbildning med inriktning på teckenspråk som undervisningsspråk infördes under 80-talet. Vidare tredubblades antalet fasta tolktjänster under samma årtionde (SOU 1991:97:46). Rejält ökade anslag till Dövas TV, som producerar teckenspråkiga TV-program, är ytterligare en påtaglig förändring.

Den dövulturella diskursen har vuxit fram i protest mot ett dominerande "hörande perspektiv". Det handlade inledningsvis således om en motdiskurs. Under 90-talet har den dövulturella diskursen emellertid etablerats i ett samspel av intensivt verbalt agiterande för det nya perspektivet samt praktiska, synbara förändringar i enlighet med detta.

Döva och hörselskadade i siffror

Det är givetvis omöjligt att ge exakta siffror över hur många människor i Sverige som är döva och hörselskadade. Det förekommer dock fingervisningar som tillhandahålls av bl.a. döv- och hörselskadeorganisationerna. Man brukar säga att ca 800 000 personer har hörselnedsättningar, varav 250 000 använder hörapparater. Döva är betydligt färre till antalet; de beräknas vara ca 10 000. Två hundra barn per år sägs födas med hörselskador. Motsvarande siffra för döva sägs vara mellan femtio och åttio.

De traditionella organisationerna för döva och hörselskadade är

tre till antalet med ett ungefärligt medlemsantal fördelat enligt följande:

Hörselskadades Riksförbund (HRF)	37 000
Sveriges Dövas Riksförbund (SDR)	5 300 ⁵
Riksförbundet för döva, hörselskadade och språkstörda barn (DHB)	1 300 ⁶

Cochleaimplantat⁷

Ett cochleaimplantat är ett hjälpmedel som ger gravt hörselskadade och döva personer möjlighet att uppfatta ljud med hjälp av elektriska signaler. Den vanligaste modellen är ett flerkanaligt implantat bestående av såväl externa som interna delar. En mottagare opereras in i benet bakom örat från vilken en elektrod med flera kanaler leder in i snäckan. De externa delarna består av en liten mikrofon som placeras bakom örat, en talprocessor (i storlek av en mindre freestyle) vilken fästs i skärpet eller förvaras i bröstfickan, samt en sändare som överför signalerna från talprocessorn genom huden till mottagaren. Sändaren fästs med hjälp av en magnet på utsidan där mottagaren opererats in. Det finns numera även en huvudburen processor där hela den externa utrustningen ryms bakom örat.⁸

Efter det kirurgiska ingreppet följer sex veckors vila och läkning innan talprocessorn kopplas in. Därefter återstår rehabilitering; patienten måste lära sig att tolka ljuden och urskilja vad som är vad. Detta gäller även för patienter som blivit döva efter en tid med normal hörsel, dock sägs denna patientgrupp ha lättare att tolka de nya elektroniska ljuden. Ljuden beskrivs just som elektroniska; någon tyckte att talat ljud lät som "Kalle Anka-röster". Förutsättningarna för hur väl ett implantat kan utnyttjas varierar kraftigt. Somliga ur-

5 Medlemsantalet för 97/98, vilket dock brukar vara tämligen stabilt enligt tjänsteman på SDR.

6 DHB är en föräldraförening varför medlemsantalet avser anslutna familjer.

7 Uppgifter i följande avsnitt (t.o.m. "Motståndet") har granskats och korrigerats av Elisabet Östlund, logoped vid CI-kliniken, Huddinge Sjukhus.

8 I Sverige har hittills några vuxna samt enstaka barn erhållit sådana processorer.

skiljer enbart s.k. omgivningsljud som trafik osv. Somliga kan tala i telefon. Generellt sett brukar en implantatbärares hörsel jämföras med måttligt till gravt hörselskadades.

Risken för att drabbas av komplikationer vid CI-operationen anses från medicinskt håll vara liten. Biverkningar kan bestå av rubbningar eller skador på ansiktsnerven, stelhet eller känslolöshet kring örat, sårinfektioner, smakförändringar, övergående balansrubbning och övergående tinnitus (öronsus). I övrigt medför operationen samma risker som alla andra kirurgiska ingrepp, utförda under narkos.

Vuxna döva har opererats med cochleaimplantat sedan 60- och 70-talen. 30 000 är en ungefärlig uppskattning av hur många brukare som finns runt om i världen. Den första operationen på ett barn sägs ha genomförts 1985. I Sverige opererades inledningsvis enbart vuxna döva, företrädesvis de som blivit döva vid vuxen ålder. Det första barnet opererades i Lund 1990. Under den tioårsperiod som förflutit har ca 150 barn erhållit cochleaimplantat. Längst erfarenhet av implantat på barn har Universitetssjukhuset i Lund och Södersjukhuset i Stockholm. Efter en tid bildades även ett s.k. CI-team vid Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg och under 1999 påbörjades barnoperationer även vid Universitetssjukhuset i Linköping. Efter tio års verksamhet har nu landets första CI-klinik startats vid Huddinge Sjukhus i Stockholm under ledning av professor Göran Bredberg.⁹ Flera olika yrkesgrupper är representerade i CI-teamen: kirurg, ingenjör, audionom, psykolog, kurator, specialpedagog, logoped. Teamens utseende kan variera något. I Lund är t.ex. även en barnneurolog inkluderad.

De första operationerna på barn utfördes på de som *blivit* döva, t.ex. efter hjärnhinneinflammation. Relativt snart utökades gruppen till dövfödda barn vilka nu är i majoritet. Åldersgränsen för ett implantat varierar inom landet. I Stockholm ligger gränsen på 18 månader medan man i Lund anser att man bör vänta med operation till tidigast 24 månader. I övriga Europa ligger åldersgränsen på 12 månader medan USA:s *Food- and Drug Administration* kräver en minimiålder om 24 månader. CI-teamen förespråkar operation så tidigt som möjligt eftersom man menar att patienten då drar största tänkbara nytta av implantatet.

9 CI-verksamheten vid Södersjukhuset flyttas till Huddinge Sjukhus.

En potentiell CI-kandidat måste uppfylla vissa audiologiska, medicinska och psykosociala kriterier. Dessa är t.ex. att den döva inte har någon hjälp av vanliga hörapparater, har en intakt hörselnerv och lever i en god, stabil psykosocial miljö. Innan CI-teamet fattar beslut om operation måste barnet och familjen genomgå en utredning som syftar till att fastställa om gällande kriterier är uppfyllda. De psykosociala kriterierna bedöms av psykolog och kurator vilka föräldrarna träffar för samtal. Det betonas bl.a. att föräldrarna måste vara överens om att operera sitt barn. Vidare anger CI-teamen att det är önskvärt att familjen ska kunna kommunicera med barnet på teckenspråk – ett förhållande som sägs vara unikt för Sverige.

Motståndet

Cochleaimplantat på barn har varit 1990-talets stora kontrovers på dövområdet. Operationens motståndare pekar på en rad faktorer som anses vara skadliga och oetiska. Argumentationen ligger i linje med grundantagandet att döva är en kulturell och språklig minoritet vilka därmed placeras utanför det medicinska fältet. Kritiken utgörs i hög utsträckning av liknande argumentation som förekommit mot talbaserad undervisning av döva; operationen har förknippats med en strävan att normalisera och integrera döva barn. Oppositionen mot cochleaimplantat är inte unik för Sverige utan finns även i andra västländer (Fraser, 1987; Preisler & Ahlström, 1994; Blume, 1994).

De tre organisationerna Sveriges Dövas Riksförbund (SDR), Hörselskadades Riksförbund (HRF) och föräldraföreningen Riksförbundet för döva, hörselskadade och språkstörda barn (DHB) var inledningsvis överens om att cochleaimplantat skulle motarbetas. 1990 beslutades att organisationerna skulle ta avstånd från operationer på döva barn under 18 år. Fem år senare är deras ställningstaganden förändrade.¹⁰ HRF är den organisation som backat längst.

10 SDR-Kontakt, 1995, nr. 4:12–13. Se även informationsbroschyren "Cochlea implantat på barn" utgiven av DHB, HRF och SDR, tryckt 1995. Någon reviderad variant av denna har inte gjorts därefter.

Man menar nu att det är upp till varje enskild förälder att fatta beslut om barnet ska opereras eller inte. Inom föräldraföreningen DHB har ståndpunkterna mjukats upp såtillvida att man överlåter beslutet åt föräldrarna. Man vidhåller emellertid ett avståndstagande till implantat på barn som är *födda* döva.

SDR är den organisation som står fast vid 1990 års uttalande,¹¹ men även här kan en viss uppmjukning skönjas. Det är inte längre lika vanligt att man talar om *förbud* mot cochleaimplantat. Man vill liksom DHB satsa på informationsarbete och öka möjligheterna att presentera en alternativ bild av döva för "nya" föräldrar som motvikt till den medicinska. Som en reaktion på att SDR inte kräver ett förbud av implantatet bildades 1996 den fristående riksforeningen Rädda Döva Barn. Man presenterar sig som en radikal aktionsgrupp med ambitionen att stoppa cochleaimplantat på barn.¹² Gruppen har mig veterligen ännu inte gjort något större väsen av sig.

Argumentationen mot operationen har som ovan påpekades, legat i linje med protester mot den orala undervisningsmetoden. Det är emellertid möjligt att lista mer specificerade invändningar mot själva implantatet vilka uttalas av såväl organisationsrepresentanter, föräldrar och professionella med en negativ inställning. I skriftlig form förekommer kritiken framför allt i DÖV-tidningen. Enligt vad jag erfarit är följande argument de mest välkända:¹³

1. Implantatoperationen kan endast göra det döva barnet gravt hörselskadat, inte hörande. Hörselskadades psykosociala situation har visat sig vara sämre än dövas p.g.a. bristande identitetstillhörighet (varken döv eller hörande). Att opereras till att bli hörselskadad är därför inget att eftersträva.

2. CI-barnen kommer sannolikt utsättas för tal- och ljudträning som tar tid från den naturliga leken med andra barn.

11 Ett nytt officiellt ställningstagande behandlades under sommaren 2000 vilket enligt en tjänsteman på SDR skulle visa på en mjukare inställning till CI än tidigare.

12 DÖV-tidningen, 1996, nr. 2:8.

13 Somliga argument återopas i och för sig mer frekvent än andra (vilket också har varierat med tid) men numreringen syftar inte till en sådan rangordning.

3. Läkarna vill operera för att främja den egna yrkeskarriären.

4. Operationen är fortfarande på experimentell nivå. Ingen kan t.ex. svara för effekterna på hjärnan efter en längre tids mottagande av elektriska signaler. Än mindre vet man något om implantatets psykosociala effekter.

5. Implantatet måste bytas ut med jämna mellanrum, kanske så ofta som vart tionde år.¹⁴

6. CI-metoden kan jämföras med tidigare ansträngningar att göra döva hörande; förordandet av implantatet är ett nytt sätt att förtrycka dövulturen och teckenspråket.

7. Ett helt friskt barn utsätts för de faror som kirurgiska ingrepp alltid innebär.

8. Beslut om att ge barnet ett cochleaimplantat fattas över barnets huvud. Föräldrarna har inte tillräcklig information och kunskap om dövkultur och teckenspråk.

9. Föräldrarna utsätts för en audiologisk definition av dövhet eftersom läkaren är den första expert de möter. Detta förhållande innebär att föräldrarnas önskan om ett implantat förstärks.

10. CI-metoden är dyr och resurskrävande – resurser som borde spenderas på teckenspråksutbildning och anställning av teckenspråkstolkar.

En ny intresseförening bildas

Svårigheten för föräldrar till CI-barn att finna tillhörighet i de tre traditionella organisationerna, föranledde bildandet av "Barnplant-

14 En uppgift som avvisas av CI-teamen.

orna – Riksförbundet för barn med cochleaimplantat” 1995. Initiativtagare var Ann-Charlotte Gyllenram, förälder till ett CI-opererat barn, som även idag är organisationens ordförande. Man har nu ca 120 familjer som medlemmar. Siffran över individuella medlemmar som också inkluderar stödmedlemmar uppgår till ca 600. Föreningen ger ut tidskriften “Barnplantabladet” två gånger per år.¹⁵

“Dövforskning” – individcentrerad och normativ

Svensk beteendevetenskaplig forskning om döva och hörselskadade domineras av utvecklingspsykologiska och pedagogiska frågeställningar. Psykolog Gunilla Preisler har t.ex. intresserat sig för döva barns kommunikationsutveckling i s.k. naturliga samspelsmiljöer (se t.ex. Preisler, 1984; 1995). Integrering av hörselskadade barn i “vanliga” skolor har behandlats ur bl.a. pedagogiska och sociala synvinklar (se t.ex. Nordén, Tvingstedt & Äng, 1990; Tvingstedt, 1993). Psykolog Kerstin Heiling (1993) har i en longitudinell studie belyst likheter och skillnader i döva elevers kunskaper i svenska och matematik med ca tjugo års mellanrum. De senast studerade eleverna visade sig prestera bättre än 60-talets döva barn, vilket förklaras med övergången till ett lättillgängligt kommunikationssätt för döva, dvs. teckenspråket. Vidare har jämförelser gjorts mellan gravt hörselskadade med olika uppväxtvillkor beträffande oral respektive teckenspråkig miljö (Andersson & Lawenius, 1997).

Den svenska forskningen är centrerad kring döva och hörselskadade barn, men inte helt utan undantag. Gullacksen (1993) har t.ex. tittat på vuxna hörselskadades situation i arbetslivet liksom Backenroth (1993) intresserat sig för dövas arbetslivsrelationer. Även dessa studier präglas av ett psykologiskt och socialt perspektiv. Ett annat gemensamt drag är att de tar utgångspunkt i den enskilda döva eller hörselskadade *individen* – något som också ligger i linje med merparten av övrig s.k. social forskning om handikapp (Hjelmquist, Rönnerberg & Söder, 1994:19).

Trots att dövvärlden erbjuder en mångfald av sociologiska fråge-

15 Uppgifterna är inhämtade i januari 2000.

ställningar är sådan forskning kring döva och hörselskadade närmast obefintlig i Sverige.¹⁶ I ett internationellt perspektiv finns däremot ett större sociologiskt och antropologiskt intresse för döva, vilket är särskilt synligt i amerikansk dövforskning. Där väcktes det sociologiska intresset för döva i slutet på 70-talet (Evans & Falk, 1986:201).

Utmärkande för många amerikanska studier är emellertid ett normativt perspektiv, vilket resulterar i en relativt ensidig och ideologiskt färgad beskrivning av döva, hörselskadade och dess omgivning. Gustavsson och Söder (1993) reagerar mot sådana tendenser inom handikappforskningen, synliga även i Sverige. Ett normativt eller utvärderande perspektiv kan givetvis vara meningsfullt på olika sätt. Författarna menar dock att på handikappområdet har dessa perspektiv upptagit en orimligt stor plats på bekostnad av mer substantiell och empirisk forskning.

“Istället för analytiskt frågande har man blivit normativt föreskrivande” påpekar Söder (1995:234) angående forskares strävan att vara “anti-stämplande” gentemot människor med funktionsnedsättningar. Studier genomförs utifrån föreställningen att forskaren vet vilket förhållningssätt som är det rätta, vilket bäddar för att “svar- en är klara innan frågorna är ställda” (*ibid.*). Så har t.ex. relationer mellan förståndshandikappade och “normala” bedömts som önskvärda och nästan utgjort ett krav på en godkänd och bra relation. Relationer till andra förståndshandikappade eller till familj och personal, har istället betraktats som “icke giltiga” trots att det är ett allmänt fenomen att vi gärna söker oss till personer vars erfarenheter vi delar (Gustavsson, 1996:252). En mer förutsättningslös ansats kan istället ge oss en bild som i de allra flesta fall är mer mångfasetterad och komplicerad än vad normativ forskning förmår fånga.

Den amerikanske psykologen Harlan Lanes arbeten kan nämnas som exempel på normativ forskning av det exceptionellt tydliga slag- et. Lane är förvisso hörande men har gjort sig till tolk för den amerikanska dövrörelsen med bl.a. den dövhistoriska boken *When the*

16 Inom ett antal “dövprojekt”, under ledning av Malin Åkerström, har emellertid flera sociologiska spörsmål undersökts. Se t.ex. Åkerström, Eriksson & Höglund (1995); Åkerström (1997; 1998); Jacobsson (1997; 1999); Ryding (1999); Säwe (1997; 1999).

Mind Hears (1984). I boken *The Mask of Benevolence: Disabling the Deaf Community* (1992) avser han istället analysera situationen för dagens döva. Lane målar upp en bild av å ena sidan "det hörande etablissemangen" – bestående av hörande i alla tänkbara yrkeskategorier inom döv världen – och, å andra sidan, "Dövsamhället". De förra omnämns som kolonisatörer medan de senare, dvs. döva, sägs vara koloniserade. Hans språk är eldigt och anklagande gentemot dövas närmaste hörande omgivning, vilket snarare ger mer bränsle åt existerande konflikter än förklarar dem. Samma bok kritiserar av Robert A Scott (1993) just på grund av dess normativa hållning. Scott menar att den ideologi Lane själv är trogen, föregår hans analys. Därför förläggs analysen inom motpolerna gott och ont liksom att "döva" och "hörande" behandlas som vore de två homogena kategorier.

Det perspektiv som Harlan Lane företräder, ger dövrörelsen argument för och bekräftelse på sina strävanden. I den bemärkelsen fyller det sin funktion. Liksom andra professionella – t.ex. jurister och läkare – kan även forskare ställa sin disciplins auktoritet till förfogande för *claims-making*; dvs. man gör anspråk på att en viss tolkning av verkligheten ska gälla (Best, 1989:75). Ur forskningssynpunkt bidrar ett sådant perspektiv däremot föga till ökad kunskap om den verklighet som döva och hörselskadade möter och befinner sig i.

Forskare som är normativt orienterade är emellertid inte alltid så passionerat hängivna som Lane. En annan variant av föreskrivande forskning är den högt specialiserade. Det synes vara allt vanligare att förena två distinkta forskningsområden vilket således resulterar i ett ytterst väl avgränsat problem. Tidskrifter med namn som t.ex. *Disability and Sexuality* vittnar om förekomsten av denna typ av välaggränsad forskning.

En mängd specialiserade studier förekommer på dövområdet och syftar till att rikta föreskrifter till specifika yrkesgrupper som döva kan tänkas komma i kontakt med. Dessa råd och rekommendationer är baserade på den förordade kulturella tolkningen av döva och slutsatserna är relativt förutsägbara: teckenspråkskunskaper och god kännedom om dövkultur samt hänsyn och respekt för densamma, beskrivs som nödvändigt i mötet med döva. Detta mer generella

krav på hur döva ska uppfattas och bemötas kombineras med ett specifikt handlingsprogram för den kategori som avses upplysas. Några exempel är personal som inom mentalvården har kontakt med döva patienter (Torres, 1995) och samtalsterapeuter vars klienter är döva (Freedman, 1994). Det senare området har för övrigt också studerats av den svenska psykologen Backenroth (1992). Andra exempel är personal som arbetar med döva barn som utsatts för sexuella övergrepp (Swartz, 1995), liksom döva och dövblinda kvinnor utsatta för kvinnomisshandel (Merkin & Smith, 1995).

Den amerikanska forskningen om döva och hörselskadade är utbredd, men det är få sociologiska studier som genomförts utan att färgas av ett normativt budskap. Det tidiga intresset för döva resulterade dock i ett par arbeten som bör nämnas: Paul Higgins *Outsiders in a Hearing World* (1980) samt *Deafness in Society* av Nash och Nash (1981). I samma etnografiska anda skriver även Evans och Falk (1986) studien *Learning to be Deaf* som handlar om döva barn på en internatskola (se även Evans, 1987). Dessa författare har också intresserat sig för hörande grupper som står nära döva. Ett senare exempel på icke normativ forskning är Mitchell Berbriers (1998) artikel om dövrörelsens strävan att avgränsa sig gentemot hörselskadade, blinda och den medicinska handikappdefinitionen.

Med ovanstående rader vill jag ingalunda göra anspråk på att täcka "forskningsläget" beträffande döva och hörselskadade. Genomgången har varit ytterst selektiv, grundad på två syften. Det första var att skissa en bild av vilken typ av döv- och hörselskadeforskning som bedrivs inom beteendevetenskaperna i Sverige. Det andra syftet var att diskutera den omfattande förekomsten av normativ forskning kring döva och hörselskadade. Föreliggande arbete har genomförts utan avsikter att fastställa vad som är bäst för döva, hörselskadade och deras omgivning. Mitt intresse har tidigare rört hur ett dövulturellt perspektiv konstruerats som det rätta (se Jacobsson, 1997; 1999) och nu, i denna analys, ska jag fokusera på hur en sådan konstruktion – i form av en etablerad diskurs – används och utmanas.

Kapitel 2

Analytiska hörnstenar

Detta kapitel är avsatt till att presentera och diskutera de begrepp som legat till grund för analysen samt vilka teoretiska och metodologiska influenser den har formats av. Den huvudsakliga ambitionen är sålunda att avhandlingens problem ska bli alltmer preciserat vartefter dessa områden dryftas.

Diskurs

En diskurs kan sägas utgöras av en uppsättning termer, fraser och framställningsformer som möjliggör beskrivningar enligt en viss kulturs preferenser; den tillhandahåller former för hur saker och ting ska berättas och tolkas. En diskurs är med andra ord begränsande. Den omfattar ett lokalt utarbetat "språk" som för de initierade är välbekant. Diskursen är givetvis en mänsklig produkt men tenderar att få karaktären av en fristående struktur, skild från aktörerna. Den existerar som en ständigt närvarande diskussion som kan aktiveras när interaktionen så kräver. I denna bemärkelse fungerar diskursen istället som en parlör – en resurs – för aktörerna; den tillhandahåller redan formulerade utsagor, sanningar, slagord och fraser vilka står till förfogande i argumentation och samtal om hur saker och ting förhåller sig. En diskurs är just något man använder sig av, förhåller sig till, kommenterar. Ibland är dess närvaro så påtaglig att det synes vara diskursen som kommenterar aktören. Därmed inte sagt att diskurser är oföränderliga. De utsätts ständigt för ifrågasättanden och motargument. Sådana utmaningar ger upphov till modifieringar av redan etablerade sanningar och alstrar alternativa diskurser.

När utpräglade sätt att prata om en företeelse utvecklas – när en specifik diskurs tar form – är det en viss beskrivning som framhålls

på bekostnad av andra. Därav följer att vissa individer, grupper eller kulturer gynnas mer än andra av att få "sin" diskurs accepterad och etablerad. Den vars beskrivningar av verkligheten har blivit till dagens sanning är också den som besitter makt och kontroll.

Med ovanstående ord önskar jag beskriva begreppet diskurs – en beskrivning som framför allt tagit form utifrån materialet från dövområdet. Det är också, givetvis, en beskrivning som influerats av hur många andra avgränsat och tillämpat begreppet. Diskursbegreppet kan emellertid ha varierande betydelser beroende på vilken disciplin som tar sig an det. Lingvister använder t.ex. vanligen diskurs som benämning för ett samtal – vilket samtal som helst (se t.ex. Labov & Fanshel, 1977:1).¹ För sociologer är ett historiskt och kulturellt kontextbundet diskursbegrepp mer brukligt. Däremellan finns en mängd varierande betydelser beroende på vilken teoretisk ansats begreppet förankras i.

Utgångspunkten här är att en diskurs kan definieras som text eller samtal om ett specifikt område vilket ges en specifik mening inom en specifik kultur. Eller som van Dijk (1997:3) summerar det gemensamma inom diskursforskningens mångfald: "...discourse studies are about talk and text in context". Vad som är att betrakta som en diskurs måste sålunda avgränsas och bestämmas om begreppet ska tjäna större nytta än dess allmänna och vaga betydelse. En sådan avgränsning är emellertid inte av naturen given utan måste vara resultatet av en analytisk konstruktion som baseras på empiriska undersökningar (se Sahlin, 1999:87–88). Hur den döv-kulturella diskursen har avgränsats i detta arbete redogörs för i kapitel tre. Dessförinnan ska begrepp och forskningstraditioner av betydelse för analysen diskuteras. Närmast i tur står diskursens dubbelhet: den är å ena sidan en begränsning av uttrycksmöjligheter och, å andra sidan, en resurs i argumentation och diskussion.

1 Hur man väljer att betrakta detta samtal kan emellertid variera. Deborah Schiffrin (1994) har t.ex. ägnat ett helt kapitel åt olika begreppsdefinitioner av diskurs som förekommer inom lingvistik.

Uttrycksmöjligheternas begränsning

En diskurs kan "liknas vid ett visst perspektiv som belyser vissa företeelser på bekostnad av andra, som hamnar i skuggan" (Sahlin, 1999:86). Den är kulturellt förankrad och är i den bemärkelsen begränsande; vedertagna framställningsformer utesluter andra. Om vi vill komma åt en sådan betydelse av begreppet ligger Michel Foucault närmast till hands. Ingen har väl i samma utsträckning som han nagelfarit diskursers tvingande och begränsande makt.

Foucaults användning av begreppet diskurs är dock knappast entydig och glasklar. En kort och koncis förklaring till hans diskursbegrepp finns i översättarens kommentarer till "Diskursens ordning" (Foucault, 1993). Det är Mats Rosengren som tydliggör den "Foucault-specifika" betydelsen av diskurs som "...hela den praktik som frambringar en viss typ av yttranden /—/ t.ex. medicinens, naturhistoriens eller ekonomins diskurs (*ibid*:57). Möjligen är begrepps-förklaringen här något reducerad men den är åtminstone begriplig. Foucault ville framhäva diskursens begränsande, kontrollerande och tvingande principer som innebär att bara en viss typ av yttranden medges eller ens är möjliga. Diskurser utvecklas "...ur vissa bestämda historiska sammanhang, vissa 'möjlighetsvillkor', vilka möjliggör vissa utsagor och omöjliggör eller försvårar uppkomsten av andra" (Brembeck, 1995:4).

Foucaults diskursbegrepp är synnerligen abstrakt. Han avsåg vitt omfattande processer som sträcker sig över långa tidsförlopp. Han intresserade sig vidare för en särskild sorts diskurser: den medicinska, ekonomiska, psykiatriska. Med Potters (1996:87) ord ägnade han sig åt "*the big issues*" och vad som inom varje epok och disciplin var möjligt att yttra eller inte yttra. I föreliggande arbete är begreppet diskurs långt mer flyktigt, böjligt, flexibelt och hastigt. Här talas förvisso om formuleringar och förklaringar som stelnar i former, men nya former kan snabbt gjutas i syfte att utmana och ersätta de gamla.

Det största problemet med Foucault är just att han lämnar föga utrymme, om något alls, för initiativ och manövreringsutrymme "i" diskursen. Lika värtaligt som han beskriver disciplin, kontroll och makt, lika undermåligt beskrivs aktörens skapande kapacitet. Vid

en analys av tidsmässigt korta och lokalt förekommande diskurser, med betoning på interaktion, blir därför en ansats trogen Foucault nästan generande klumpig.

Vad som emellertid är lockande med Foucaults generella perspektiv, är att han ställer sig utanför diskussionen om huruvida ett visst kunskapsområde är mer korrekt än något annat. Därigenom kan han fokusera på olika institutioners kunskapsproduktion och vad denna används till, utan att fastna i en debatt om huruvida kunskapen är giltig eller ej (Potter, 1996:86). Foucaults egen terminologi bäddar för att se kunskap och vetande i relativa termer. Han beskriver t.ex. hellre psykiatri som en specifik *discursive formation*, än som "vetenskap", "disciplin", "teori" (Sheridan, 1981:96–97). Denna hållning är framför allt tilltalande för konstruktivister och etnometodologer, av vilka somliga önskar införliva Foucaults makt- och kontrollperspektiv i interaktionistisk forskning.

Problemet är som sagt Foucaults skeptiska hållning till individen som aktör. Det förekommer dock en hel del sinnrika sätt att ursäkta honom i det avseendet. Leslie Miller (1993:155) hävdar t.ex. att beskrivningen av den uteblivna aktören är en feltolkning av Foucault. Gubrium och Holstein (1997:117) framhåller vidare att Foucault strax innan han dog gav en intervju där han närmade sig en mer aktörsorienterad teoribildning och åtminstone delvis "grävde fram" det aktiva subjektet.

Jag ämnar inte tvista om Foucault ursprungligen menade så eller så. Men lika orimligt som ett ensidigt strukturperspektiv ter sig, lika omöjligt är ett helt igenom "otyglat" aktörsorienterat perspektiv. En utgångspunkt där den handlande aktören begränsas av ett antal kulturella bojor förefaller därför vara mest rimligt och fruktbart.

...men också en resurs

Diskurser är inte enkom tvingande och begränsande utan kan också användas som en resurs. Den andra sidan av myntet visar just hur diskurser förekommer som en gemensam kulturell reservoar ur vilken vi kan hämta argument och påståenden för våra egna syften. Adelswärd och Säljö (1994) skriver t.ex. om hur vapenvägraren kan

hämta sina argument i retoriskt slagkraftiga diskurser där krig, våld och dödande omtalas i etiska termer. Genom att grunda argumentationen i delvis etablerade och erkända diskurser kan vapenvägrarens övertygelse bedömas som tillräckligt stark och legitim för att erhålla vapenfri tjänst. I samtal mellan psykolog (intervjuare och bedömare) och vapenvägrare (intervjuad och bedömd) visar författarna hur det asymmetriska förhållandet reduceras; istället utspelar sig en dialog mellan olika institutionella verkligheter. Eller om man så vill, en dialog mellan diskurser.

I en mängd olika miljöer tillhandahålls lämpliga diskursramar för hur ett problem, en företeelse, en upplevelse etc. bör beskrivas. Det krävs emellertid att diskursen aktiveras vilket sker genom aktörernas egen försorg:

Institutional discourses² are made available in social settings as members describe, negotiate, and justify their preferred versions of social reality. While social settings may be analyzed as providing their members with institutional discourses, *the discourses only become available to setting members when they enter into and use the discourses to construct and sustain social settings*. Setting members do so by using the vocabularies, orienting to the practical concerns, and interacting in ways provided by particular institutional discourses. (Miller & Silverman, 1995:729, min kurs.)

Susan Chase (1995) har vidare analyserat amerikanska kvinnliga skolledares berättelser om ojämlikhet i förhållande till sina personliga yrkesframgångar; hur de lyckats erhålla sin position i ett yrke som är exceptionellt mansdominerat. Kvinnorna rör sig därmed på ett motsägelsefullt område; ojämlikhet beskrivs som ett kollektivt problem, varför den egna framgången måste förklaras med ord hämt-

2 Inom samtalsanalys görs en distinktion mellan *casual conversation* och institutionell diskurs. Framför allt har man påvisat att interaktionsmönstren i institutionella miljöer är märkbart mer uniforma än i vardagliga, tillfälliga sammanhang (Miller & Silverman, 1995:728). Enligt denna distinktion är den dövkulturella diskursen att hänföra till en institutionell sådan. Jag ser emellertid ingen anledning att ständigt påtala detta – därav kort och gott "diskurs".

ade från en annan diskurs: den individualistiskt präglade diskursen om professionellt arbete. Chase beskriver hur hennes intervjupersoner förvisso begränsas av de kulturella resurser som står till buds, men också hur de lyckas tänja på gränserna så att de passar den egna berättelsen: "...narrators struggle with those limits, /—/ they stretch and bend the available discursive resources in order to make sense of their own experiences." (*ibid*: 33).

Diskurser kan således användas i argumenterande syfte, ge tyngd åt den enskildes uppfattningar som t.ex. den ovan nämnde vapenvägrarens. Diskurser görs vidare tillgängliga när de aktiveras av aktörerna – de är inga färdiga raster som *a priori* ligger tungt över all potentiell kommunikation. Diskurser kan dessutom tänjas på en smula för att anpassas till de personligt upplevda erfarenheterna, som i fallet med de kvinnliga skolledarna. Men diskurser kan också utmanas. Eller rentav kullkastas. För att förstå sådana verbala skeenden kan begreppen *dialog* och *dialogisering* vara till hjälp.

Dialog

Det klassiska dialogbegreppet betecknar en öppen, ständigt pågående diskussion mellan jämlingar; dvs. i bemärkelsen att deltagarna antas ha lika stora möjligheter att ta till orda och utveckla sig. Dialogen enligt detta filosofiska synsätt syftar till att finna sanningen: argument och motargument ska dryftas, det goda argumentet ska vinna över det dåliga och samtalsdeltagarna förväntas kunna nå en gemensam förståelse. Dialogen karaktäriseras med andra ord av samarbete och symmetri – den saknar inslag av tvång från endera parten, den är fri från "hämmande" faktorer som personliga preferenser, emotioner, makt, nyttoaspekter etc. (Linell, 1998a:10–12).

Även i en vardaglig betydelse av dialog ryms det klassiska dialogbegreppets normativa aspekt. Vi önskar en "öppen och konstruktiv dialog" mellan parter av olika åsikter i förhoppning om att förståelsen dem emellan ska öka. Andra gånger konstaterar vi kritiskt att det "saknas en dialog" på ett eller annat område. På liknande sätt efterlyses dialoger i just denna betydelse mellan alla tänkbara parter på dövmrådet. Inte sällan beklagas att en dialog är omöjlig att få

till stånd mellan vissa grupper. Enligt mitt sätt att se på saken är den emellertid i full gång sedan en lång tid tillbaka. Den dialog som utspelas i mitt material är dock inte att likställa med varken den klassiska eller vardagliga betydelsen av begreppet. Inget av dem är till större hjälp när empiriska data ska analyseras:

“As an empirically grounded model of communication, such a view of dialogue based entirely on symmetry and equality would be unfruitful and counterfactual. In a modern empirical, yet dialogistic approach to discourse, another kind of definition of ‘dialogue’ seems more appropriate; ‘any interaction through language (or other symbolic means) between two or several individuals who are mutually co-present’ (cf. Luckmann 1990).” (Linell, 1998a:13)

Den definition av dialog som Linell föreslår är betydligt bredare än den idealistiska; den är framför allt *beskrivande* istället för normativ. För att definitionen ska falla mig i smaken skulle dock den sista bisatsen “who are mutually co-present” behöva strykas. Den för tankarna till fysiskt närvarande personer medan poängen här är att dialoger också förs genom och med vedertagna diskurser; de kan rentav föras *mellan* diskurser (givetvis med individernas hjälp). Den dialog som utspelar sig på dövmrådet kan t.ex. iscensättas under en intervju då intervjupersonen väljer att argumentera mot gängse föreställningar genom att själv presentera dessa för att sedan bemöta dem. Dialogiska formuleringar dyker upp i texter och intervjuer med implicita och ibland explicita adresser till vilken “åsiktsfalang” som besvaras eller utmanas.

Det visade sig att Michail Bachtin³ (en kort introduktion följer) med ett livligt och illustrerande språk har beskrivit skeenden som jag tycker mig se i mitt material. Det är också samme språkfilosof som varit en betydande inspiratör till det teoretiska perspektivet “dialogism” som tecknas och förordas av bl.a. Per Linell (1998a). Min ambition är emellertid inte att omgärda min analys med dialogismen som teoretisk ram. Min kunskap därom är ringa och jag

3 Engelsk translitterering Mikhail Bakhtin.

menar vidare att redan tillgängliga teoretiska perspektiv har varit tillräckliga för min analys. Vad gäller den dialogiska karaktären i mitt material vill jag helt enkelt ha hjälp med hur detta kan tolkas; till det nöjer jag mig med valda delar av Bachtin.

Bachtin och dialog

Under ett par decenniers tid har den ryske litteraturvetaren och språkfilosofen Michail Bachtins (1895–1975; eng.translitt. Mikhail Bakhtin) tänkande blivit alltmer betydelsefullt inom en mångfald av akademiska fält: semiotik, kommunikation, litteraturteori, lingvistik, psykologi, sociologi, antropologi. Inom sociologin har etno-metodologiskt inspirerad samtalsforskning i allt högre utsträckning tagit hjälp av Bachtin (Londen, 1995:14). Även diskursanalytikern Jonathan Potter (1996:10) har flyktigt uppmärksammat Bachtins beröringspunkter med konstruktivistisk forskning. Min avsikt är inte att uttömmande redogöra för Bachtins intellektuella verk. Jag kommer enbart beröra det som framstår som särskilt relevant för min analys.⁴

“Dialog” är Bachtins fundamentala tema och dess innebörd är mångfaldig. Frank Farmer (1998:xiv–xix) föreslår tre sätt på vilka Bachtins dialogbegrepp kan uppfattas: ontologiskt, epistemologiskt och metalingvistiskt. Det mest grundläggande ontologiska antagandet är Bachtins föreställning om att livet självt är dialogiskt. Att leva är att vara i en ständigt pågående dialog. Dialogen är rentav ett villkor för vår existens. Den epistemologiska utgångspunkten är vidare att kunskap måste förstås dialogiskt: en enda kunskap sprungen ur ett enda perspektiv kan aldrig vara Sanningen. Kunskap, i Bachtins tappning, skapas istället *mellan* oss – i interaktion. Det tredje sättet att uppfatta begreppet dialog finns i vad som brukar kallas för Bachtins *metalingvistik*. Studieobjektet är språk, liksom för lingvisterna, men med tyngdpunkt på dialogiska förhållanden som ger det konkreta samtalet dess essens.

4 Ett gediget arbete över Bachtins biografi liksom hans intellektuella arbete finns i boken *Mikhail Bakhtin* av Clark & Holquist (1984). Se också *Introducing Bakhtin* av Sue Vice (1997) som i huvudsak fokuserar på Bachtin som litteraturvetare.

“Språk”, i enlighet med Bachtin, ska överhuvudtaget inte förstås i strikt lingvistiska termer. Ett språk ordnas inte bara i dialekter (i ordets snäva betydelse) utan det stratifieras också i språk som är socio-ideologiska: språk tillhörande professioner, genrer, språk som antagits av olika generationer etc. (Bakhtin, 1981:xix). En sådan stratifieringsprocess leder till att språket “mättas” med särskilda intentioner och betydelser; det erhåller en klang som är specifik för den kultur som kan sägas ha stämt språket. Därav följer också att de språkliga uttrycksmöjligheterna begränsas. I detta avseende kan Bachtins tolkning av språk i grova drag likställas med den betydelse av “diskurs” som används i avhandlingen.⁵

I den ontologiska och epistemologiska betydelsen av dialog är Bachtins hyllning till densamma särskilt synlig. Mitt intresse för hans språkfilosofi är inte i första hand av detta normativa slag.⁶ Den dialog mellan diskurser som jag avser analysera, är inte ett resultat av aktörernas medvetna, uttalade önskan att förena och förstå konkurrerande perspektiv på ett och samma område. Dialogen är snarare framtvungad. Aktörerna på dövmrådet är knutna till varandra i organisatorisk bemärkelse; man tillhör samma fält och tvingas dela resurser. Det är omöjligt att ignorera varandra. Det ena perspektivets diskurs berör den andras och framtvingar därmed en dialog vare sig man vill eller inte. Det är Bachtins tankar om dialogens *nödvändighet* som är intressant för mitt arbete. Hans språkfilosofi sägs vara:

“... founded on the rock of praxis, the immediacy of utterance, and the *stern necessities* of dialogue, which requires that the freedom to shape meaning constantly be won anew.”
(Clark & Holquist, 1984:211, min kurs.)

I den mån Bachtins dialogbegrepp har använts i analysen, är det i

5 I Bachtins översatta texter förekommer begreppet diskurs men det är inte alltid helt entydigt vad som åsyftas: ibland avses “metoder för ordanvändning” och ibland likställs diskurs med ord, samtal eller rentav dialog. Se Holquists kommentarer angående svårigheter i översättning av diskurs (Bakhtin, 1981:427).

6 Bachtins hyllning till dialogen skiljer sig emellertid från den idealistiska förståelsen av begreppet som diskuterades inledningsvis under rubriken “Dialog”.

den metalingvistiska betydelsen. Tre aspekter på denna får tjäna som en kortfattad introduktion: 1) språkets kontextuella natur, 2) dess dialogisering och 3) vad som kan kallas för ordens kulturellt laddade tillvaro.

Språkets kontextuella natur

Att studera ordet kräver att vi uppmärksammar "impulsen som sträcker sig bortom det" (Bakhtin 1981:292, min övers.) Det är inte ordens neutrala ordboksdefinition som är Bachtins problem. Han ägnar sig åt språket *in action*, så att säga. Som sådant, menar han, är språket kontextuellt till sin natur (Bakhtin, 1986:88). Samtal och text måste sålunda analyseras med kännedom om "den extraverbala kontexten", dvs. hur samtalsdeltagarna förstår situationen och värderar densamma, hur den gemensamma sfären ser ut o.s.v. (Clark & Holquist, 1984:203). Annorlunda uttryckt: den lokala kultur inom vilken samtalet utspelar sig, är relevant för vad som sägs, hur det sägs och vilken mening det sagda tillskrivs (Gubrium & Holstein, 1997:172). Samtidigt är det just samtalet – diskursen – som för Bakhtin är det främsta studieobjektet: "samtalet reflekterar inte en situation – det *är* en situation" (Clark & Holquist, 1984: 204, min övers.)

Ett viktigt begrepp i sammanhanget är *heteroglossia* med vilket Bakhtin (se t.ex. 1981:428) visar att kontext är överlägset text. Heteroglossia är en grundläggande "villkorsmatrix" som avgör vilken mening ett yttrande ges. Ett ord yttras under en unik uppsättning villkor (tid, plats, miljö etc.).⁷ Under andra förutsättningar hade ordet fått en annan mening eller rentav ersatts med andra ord: "...each day has its own slogan, its own vocabulary, its own emphases..." (*ibid*:263). Språk färgas sålunda av dess kontextuella villkor:

"...there are no 'neutral' words and forms – words and forms that can belong to 'no one'; language has been completely

7 Heteroglossia kan möjligen jämföras med Foucaults begrepp "möjlighetsvillkor" under vilka han menar att en diskurs växer fram (Brembeck, 1995:4).

taken over, shot through with intentions and accents. /—/ All words have the 'taste' of a profession, a genre, a tendency, a party, a particular work, a particular person, a generation, an age group, the day and hour. Each word tastes of the context and contexts in which it has lived its socially charged life; all words and forms are populated by intentions. Contextual overtones (generic, tendentious, individualistic) are inevitable in the word." (Bakhtin, 1981:293)

Dialogisering

I samma takt som ett ord, en diskurs, ett språk eller en kultur relativiseras, genomgår de en "dialogisering" – ett förlopp som påbörjas när konkurrerande definitioner blir kända (Bakhtin, 1981:427). Varje yttrande blir då en länk i kommunikationskedjan; ett yttrande formas av såväl föregående som efterföljande texter eller yttranden. "Nyproducerad" text (i såväl skrift som tal) rymmer därför element av tidigare texter som "besvaras", lika väl som den kan föregripa förutsedda kommentarer.⁸ Det är dessa aspekter på text och tal som Bachtin har uppmärksammat i allt från den mest kortfattade och flyktiga konversationen till en vetenskaplig artikel eller roman (Fairclough, 1992:101–102).

Bachtins betoning av vår förmåga att föregripa invändningar gör hans tankar värdefulla också i retorikanalyser av det slag som har utförts av t.ex. Potter (1996). Likaså känns tankegångarna igen i vissa samtalsanalytiska begrepp som t.ex. *recipient design*, dvs. att ett yttrande utformas med tanke på den specifika mottagaren (London, 1995:35). I mitt arbete är det denna dialogisering som är central. Ambitionen är att med konkreta empiriska exempel visa hur en sådan dialogisering kan te sig; hur aktören har sina medaktörers förmodade perspektiv i ständig åtanke och därmed formulerar sig

8 Det här fenomenet har Julia Kristeva kallat "intertextualitet" (baserat på Bachtins idéer) vilket också har använts av t.ex. Roland Barthes (Potter, 1996:78). Intertextualitet som begrepp har emellertid en semiologisk, postmodern klang – det tillhör ett språk som jag varken är särskilt bekant med eller tilltalad av. Jag nöjer mig därför med Bachtins "dialogisering".

utifrån vad som har yttrats av andra och vad som kan tänkas yttras i framtiden.

Ordens kulturellt laddade tillvaro

Språket, menar Bachtin, är inget neutralt medium som lätt och ledigt kan användas för den enskilde talarens intentioner. Snarare uppfattar Bachtin yttrandet som en kamp (Clark & Holquist, 1984:206). Språket är mättat med andras intentioner och att få det att underkasta sig ens egna avsikter är en svår och komplicerad process: "...one must take the word, and make it one's own" (Bakhtin, 1981:294). Men det är inte bara aktörerna som har en tuff tillvaro i striden om ordens betydelse. Även själva ordet existerar i en socialt och kulturellt laddad miljö utanför individen. Bachtin beskriver språket som ett kulturellt bestämt system som i viss mening lever sitt eget liv. Ord och fraser förvaras emellertid inte i en harmonisk ordbox som vi kan välja och vraka från, ty vår egen och andras användning av orden får återverkningar på språket som sådant. Bachtin tycks föreställa sig en dimension där orden lever ett hektiskt liv:

"But no living word relates to its object in a *singular* way: between the word and its object, between the word and the speaking subject, there exists an elastic environment of other, alien words about the same object, the same theme, and this is an environment that it is often difficult to penetrate. /—/ The word, directed toward its object, enters a dialogically agitated and tension-filled environment of alien words, value judgments and accents, weaves in and out of complex interrelationships, merges with some, recoils from others, intersects with yet a third group: and all this may crucially shape discourse, may leave a trace in all its semantic layers, may complicate its expression and influence its entire stylistic profile." (Bakhtin, 1981:276)

Denna "ordens tillvaro" är knappast lättåtkomlig för en analys vilket också påpekas i citatet ovan. Mitt empiriska material antyder

emellertid att orden befinner sig i en kulturellt laddad dimension. De är vidhäftade betydelser som emellertid inte är fixerade utan kan ersättas med nya beroende på talarens intentioner.

Lokal kultur, retorik och några ismer

Det återstår ytterligare några begrepp och utgångspunkter som bör dryftas för att klargöra avhandlingens teoretiska kontur. Det etnometodologiska antagandet att den objektiva verkligheten är ett resultat av interaktion har varit väsentligt för arbetet. Verkligheten är inte en "där-ute"-företeelse som samhällsmedlemmarna har möjlighet att objektivt återge likt en spegelbild. Beskrivningar, rapporter och redovisningar är inte bara berättelser *om* en social värld, det är rentav dessa som gör verkligheten till vad den är (Holstein & Gubrium, 1994:265). Eller som Jonathan Potter (1996:98) skriver: "[Reality] is *constituted* in one way or another as people talk it, write it and argue it." Verkligheten skapas sålunda med språket som interaktionens medium.

Ett etnometodologiskt fokus på människors interaktionella kompetens och handlingskraft ska inte förstås som att aktören vid varje nytt tolkningstillfälle är fri att skapa verkligheten utifrån ingenting (Holstein & Gubrium, 1994:266). Vår kulturella tillhörighet präglar hur saker och ting ska förstås, förklaras, förkastas etc. Varhelst en lokal kultur tar form uppstår mer eller mindre standardiserade sätt att uppfatta den egna sociala världen såväl som andras världar:

"Local culture is composed of recognizable categories, familiar vocabularies, organizational mandates, personal and professional orientations, group perspectives, and other similarly delimited frameworks for organizing meaning. /—/ While local culture may inform particular interpretations and supply the vocabulary for their articulation, it does not dictate what is interpretively constructed."

(Gubrium & Holstein, 1997:172)

Lokala kulturer förekommer i varierande former; det kan vara allt

från mindre grupper till formella organisationer. Termen "lokal" åsyftar sålunda *erfarenhetsmässig* kultur snarare än en geografiskt urskiljbar sådan (*ibid.*). Linell (1998b:26–27) har också betonat tolkningars "provinsiella" karaktär såtillvida att de är knutna till sina respektive kulturer och är svårförståeliga för andra som inte delar desamma. En viss kunskap kan således vara giltig inom en lokal kultur men betraktas som lögn och villfarelse av en annan.

Med det ovanstående teoretiska perspektivet följer även ett konstruktivistiskt. En konstruktivistisk ansats innebär bl.a. att forskaren tar fasta på att det kan finnas flera beskrivningar av en och samma företeelse (Potter, 1996:97–98). Detta innebär emellertid inte att densamme är förmögen – eller ens intresserad av – att fastställa vilken beskrivning som är mer rimlig och korrekt än en annan. Det konstruktivistiska perspektivet bör istället förstås i dess metaforiska anspelning på byggnadsarbete: analysen syftar till att undersöka hur människor *bygger upp* respektive *river ned* olika versioner av verkligheten. Konstruktivisten intresserar sig för vilka redskap som står till buds för detta byggnadsarbete – t.ex. berättelser, redovisningar, argumentation – och analyserar hur dessa formuleras och används. En konstruktionsmetafor tillåter att vi ställer oss en viss typ av frågor: hur sammanfogas beskrivningar av verkligheten, vilket material används, vad uppnås genom dem, hur kan beskrivningar framställas som den faktiska verkligheten, etc.

Konstruktivism kan te sig som ett ensidigt aktörsinriktat perspektiv men för att fortsätta i samma bildliga anda bör det förstås som att det är omöjligt att bygga verkligheten utan något på förhand existerande material (jmf. begreppet "lokal kultur" ovan). Tillgängligt material kan vara hårt som betong vilket stelnat i former som inte löses upp i första taget. På samma sätt kan vedertagen kunskap och självklara sanningar te sig fixerade och orubbliga. Konstruktivism, anser jag, innebär därför inte att förekomsten av strukturer som förefaller vara överindividuella måste förnekas. Ett exempel på sådana är Ludwik Flecks idéer om s.k. *thought styles* som i hög utsträckning inspirerat och diskuterats av Mary Douglas (1996) i boken med samma namn såväl som i *How Institutions Think* (1986). Ytterligare ett exempel är Claude Levi-Strauss (1970:10–12) analys av myter vilka han menar är ett exempel på en tankens begränsande struktur.

Han hävdar rentav att det inte är människan som tänker i myter utan snarare myterna som tänker i människan.

Nu har jag inte givit mig på tänkandets område utan istället hur *sätt att prata* begränsas eller vägleds av en specifik och påtaglig diskurs. En huvudsaklig analytisk poäng är just att denna diskurs tycks existera som en autonom struktur frikopplad från aktörerna. Levi-Strauss betonar dock att vi är omedvetna om hur vårt tänkande formas och styrs av mytstrukturer. Den struktur som här åsyftas – diskursen – tycks förvisso användas omedvetet emellanåt men kan lika gärna aktiveras i högst medvetna termer; så fällt t.ex. meta-kommentarer om det vedertagna sättet att prata.

Potter (1996:8) har pekat på termerna "fakta" och "beskrivning" samt den spänning som råder däremellan. Den förra signalerar sanning och faktisk förekomst medan den senare är mindre anspråksfullt; det antyder istället "en beskrivning bland flera". Det finns ett interaktionellt utrymme mellan de båda termerna vilket kan fyllas med strävanden att bygga upp en viss beskrivning som ett faktum, alternativt "degradera" ett faktum till blott en verklighetsbeskrivning bland många andra. En nödvändig ingrediens i ett sådant projekt är retorik.

Retorikprofessorn Kurt Johannessson (1996) framhåller att den klassiska retoriken – "talandets konst" – återigen blivit aktuell i det samtida informationssamhället. Han frågar sig: "Om man vill 'informera' människor – måste man inte också 'övertyga' dem om att denna kunskap är sann, värdefull och nödvändig?" (*ibid*:10) Uppfattningar om att retorik karaktäriseras av tomma fraser ämnade att lura och manipulera lyssnaren har enligt Johannessson ersatts med ett erkännande av vikten att kunna övertyga. Det är också i den betydelsen som retorikbegreppet införlivats i flera konstruktivistiska studier; dvs. som kommunikation med avsikt att övertyga andra (Burke, 1950).

I akademiska sammanhang har intresset för retorik väckts i relation till aktörers färdigheter däruti, men också till hur forskaren själv representerar det som studeras. Latour (1987:54) har bl.a. påpekat hur vetenskaplig stil uppnås genom passiva formuleringar som t.ex. "en bit vävnad från varje tumör extraherades". Ett aktivt uttrycks-

sätt ("min kollega extraherade...") signalerar istället subjektets närvaro vilket tenderar att reducera den retoriska effekten om man vill framhäva "vetenskaplighet". Beträffande retoriska strategier på fältet har konstruktivistiska studier genomförts i en mängd olika miljöer: t.ex. inom kriminalvård och rättsväsende (Darrough, 1990; Holstein, 1993), vid en arbetsförmedling (Miller, 1991) och socialbyrå (Spencer, 1994) samt vid kvinnojourer (Loseke, 1989). Ett övergripande tema i sådana studier har varit hur tjänstemän i interaktion med sina klienter lyckas få till stånd samtycke kring åtgärder man beslutat om för klientens räkning. "Samtyckessträvanden" har också observerats beträffande medicinsk behandling och studerats av t.ex. Silverman (1987:136–157). Retorisk skicklighet i syfte att uppnå samförstånd ses som ett huvudsakligt inslag på ovan nämnda områden eftersom man ogärna vill ta till lösningar av "sista-utvägen-karaktär" (Miller, 1991:13).

I den här studien är retorik mer ett grundantagande än ett analytiskt begrepp. Retorik betraktas som ett genomträngande inslag i hur vi interagerar med varandra. I den bemärkelsen kan inget *a priori* exkluderas från att behandlas som en retorisk konstruktion (Potter, 1996:41). Retorik ska alltså inte avgränsas till enkom uppenbart argumenterande eller övertygande kommunikation (Billig, 1987). Inte heller avses enbart det talade ordet vilket är fallet inom den klassiska retoriken; framställning av såväl muntliga som skriftliga versioner betraktas som retoriska aktiviteter. Utgångspunkten är att varje beskrivning av verkligheten motsätter sig en mängd tänkbara eller befintliga konkurrerande verklighetsversioner. Retorik kan således tjäna två syften. För det första är det en central aspekt i reifieringsprocesser, dvs. när abstrakta versioner av verkligheten förtingligas och konstrueras som solida fakta. För det andra kan retoriken användas i rakt motsatt syfte genom att underminera alternativa versioners giltighet (Potter, 1996).

Av det ovanstående antagandet följer att även min egen text kan analyseras utifrån samma principer. Jag tillämpar givetvis mer eller mindre medvetna retoriska knep för att övertyga läsaren om att min analys är hållbar och trovärdig. Bara sådana ord som "således" och "följaktligen" – vilka syftar till att framhäva resonemangets logiska följd – gör att texten skiljs från författaren och avger en reifierad,

objektiverad ton (Bakhtin, 1981:305). Alla beskrivningar är i viss mening retoriska – inklusive vetenskapliga. Holstein och Gubrium (1997) skriver t.ex. följande om den analytiska vokabulär som används av samtalsanalytiker av den s.k. CA-skolan:

“...conversation analysts appear to prefer to write ‘P produces a narrative’ than to write ‘P tells a story’, because the latter reads too much of the subject, and subjectivity, into what is conveyed. Similarly, CA often prefers the term ‘overlapping utterances’ to ‘interruptions’ because the latter signals a possible intentionality that cannot be discerned from the overlapping talk itself. /—/ ...the rhetorical effect is further enhanced because the choice of guiding metaphors (‘production’) as well as much of the vocabulary (‘apparatus’, ‘mechanism’, ‘scaffolding’, ‘repair’, and so forth) is highly mechanistic, taken from the world of mechanical action.” (Holstein och Gubrium, 1997:217–218)

Att uppmärksamma de retoriska aspekterna i verklighetsbeskrivningar – oavsett om de är “lekmanamässiga” eller vetenskapliga – innebär *inte* att de ska ringaktas eller ogiltigförklaras. Som sagt, alla beskrivningar är oundvikligen retoriska på ett eller annat sätt. Det kan därför vara på sin plats att kommentera språkbruket som varit vägledande för min analys.

Analytiskt språkbruk

Språket som används av etnometodologer och konstruktivister kan emellanåt uppfattas som svårtillgängligt. Det har t.ex. ironiserats över Garfinkel för att han med obegriplig terminologi beskriver det vardagligt självklara. Det handlar emellertid inte (bara) om att “förvetenskapliga” vardagen med ett språk för de exklusivt utvalda; det självklara kan vara nog så svårt att verbalisera och kräver därför sin specifika begreppsapparat. Valet av vetenskaplig vokabulär är högst väsentligt; det både avspeglar och formar hur vi tolkar vårt material.

I förordet till *“The New Language of Qualitative Method”* fram-

håller Gubrium och Holstein (1997) att metod inte bara är en samling forskningstekniker. Man vill hellre beskriva metod som ett särskilt sätt att förhålla sig till världen; metod handlar enligt författarna om "*a way of knowing*". En konstruktivistisk ansats kräver ett analytiskt språkbruk där inte en viss verklighetsversion framhålls som bättre och rimligare än en annan. Sociologens roll är inte expertens; hans uppgift är inte att "veta bättre" än aktörerna på fältet (Ibarra & Kitsuse, 1993:27). Det är *hur* aktörerna producerar, åberopar och kanske ifrågasätter lokal kunskap, som är av intresse. En grundläggande utgångspunkt är då att *inte* anamma de medlemsbegrepp som används på området.

Begrepp för företeelser och tillstånd som vuxit fram i en lokal kultur är att betrakta som studieobjekt, inte som redskap i den vetenskapliga analysen (Gubrium och Holstein, 1997:viii). Ett medlemsbegrepp är fyllt med lokala teoretiska och praktiska antaganden och tjänar därför dåligt som analytiskt verktyg. Konsekvensen blir istället att forskaren, om än implicit, snarare signalerar sitt eget medlemskap i den lokala kultur som studeras (Ibarra & Kitsuse, 1993:28). Ett exempel från dövmrådet är begreppet "kris" som bl.a. används för att förklara föräldrareaktioner. Om jag godtar begreppet utan vidare reflektion har jag dels lämnat det outrett, dels antytt att jag själv delar vissa förekommande beskrivningar på dövmrådet. Aktörernas egna frågor och svar kring begreppet – t.ex. när och hur krisen inträder samt ter sig – är däremot ett ämne att studera i sig (se t.ex. Jacobsson, 1999). Hur och när används benämningen "krisande föräldrar"? Av vem? I vilka sammanhang? Förekommer alternativa beskrivningar?

Med ett tämligen distanserat språkbruk beskrivs och synas sålunda aktörernas verklighet. Det som för dessa framstår som vedertagen och självklar kunskap på området, kan i en handvändning relativiseras med några enkla omformuleringar. Den lokala kulturens perspektiv uppfattas gärna av dess medlemmar som det rätta och sanna, men omtalas däremot av konstruktivisten som *beskrivningar* av verkligheten. Nu handlar det emellertid inte om att mistänkliggöra huruvida aktörer berättar sanningen, eller värdera om en beskrivning är riktigare än någon annan. Tvärtom. Som Melvin Pollner lär ha uttryckt sig: "Don't argue with the members" (Hol-

stein & Gubrium, 1994:264). Trots att analysen långt ifrån syftar till att *motsäga* aktörernas egna beskrivningar, kan ett konstruktivistiskt språkbruk likafullt upplevas nog så provocerande. Eller i alla fall irriterande.

Somliga aktörer på dövmrådet har uttryckt missnöje gentemot mina tidigare beskrivningar av vad som sker på fältet (t.ex. Jacobson, 1997).⁹ Vid sådana tillfällen har jag av samma tålmodiga personer ursäktats eller åtminstone förklarats med att jag brister i kunskap om döva, teckenspråk, dövkultur och hur det *egentligen* är. Det är emellertid, enligt min mening, just det som är poängen med mitt arbete. Min ambition är inte och har aldrig varit att skildra fältet "inifrån". Två saker ska kommenteras. För det första delar jag ett teoretiskt perspektiv som milt uttryckt försvårar ett inifrån-perspektiv; det skulle rentav motverka analysens syfte. För det andra är forskning "inifrån" relativt välrepresenterad på dövmrådet, som vi sett i kapitel ett. Mina förutsättningar att tillföra något nytt på den fronten skulle sannolikt vara ringa.

De begrepp som diskuterats ovan (diskurs, dialog, lokal kultur, retorik) återkommer i varierande utsträckning i den resterande texten. Gemensamt för dem alla är att den innebörd som de här fyllts med, summerar de grundläggande teoretiska utgångspunkterna för avhandlingen. Därtill kommer naturligtvis även metodologiska ställningstaganden som avspeglas i analysen.

Metodologiska kommentarer

Under denna rubrik ska några metodologiska spörsmål av övergripande slag diskuteras. Det gäller bl.a. svårigheten att hantera ett stort material i kvalitativa studier samt hur ett förändrat analytiskt perspektiv kan tillämpas på "gamla" data. Vidare diskuteras huruvida

9 Andra har däremot välkomnat ett "utifrånperspektiv". Inställningen till våra arbeten inom projektet "Samhällets möte med döva och hörselskadade" har också varit kluven. I DÖV-tidningen har våra studier emellanåt diskuterats på ledarsidan – ibland i negativa, ibland i positiva ordalag. (Se t.ex. SDR-Kontakt, 1994, nr. 5:3 beträffande det första och DÖV-tidningen, 1996, nr. 3:4 beträffande det andra).

intervjun är lämplig som metod för samtalsorienterad forskning. Avslutningsvis några anmärkningar angående analytiskt språkbruk, transkriptioner och anonymitet. En detaljerad beskrivning av material och metod finns i ett appendix.

“Gammalt” material – ny analys

Den första intervjuomgången genomförde jag redan 1992 och under de sju följande åren har datamängden blivit alltmer omfattande. Alltför omfattande kan tyckas; bortåt sextio bandinspelade intervjuer samt ett mindre antal gruppdiskussioner, åtskilliga buntar av tidskrifter och broschyrer samt fältanteckningar som trängs i tunga pärmar. Som om inte detta vore nog har jag därtill haft tillgång till ytterligare ett tjugotal intervjuer som utfördes 1997–1998 av projektmedarbetaren Anna Ryding. Det kan tyckas härligt med ett stort och omfångsrikt material men för den kvalitativt orienterade forskaren åsamkar det snarare huvudbry än iver att ta sig an bearbetning och analys. “Hellre satsa på analysen än datamängden” kan sägas vara en huvudregel. Jag är den första att instämma. Min belägenhet bör sålunda kommenteras.

Inledningsvis deltog jag i projektet “Samhällets möte med döva och hörselskadade” vilket initierades och drevs av min handledare Malin Åkerström. Syftet var att skildra en värld med många aktörer, deras inbördes relationer och förhållningssätt. Därför krävdes att flera olika grupper fick komma till tals.¹⁰ Ett sådant urval överensstämde även med mitt intresse för social kontroll inom dövvärlden vilket jag diskuterar i min licentiatavhandling (Jacobsson, 1997).

I detta arbete snuddade jag emellertid åtskilliga gånger vid ett sidospår som snarare handlade om *hur* man pratade än om *vad* man sade. Jag upptäckte t.ex. att nästan identiska formuleringar återkom hos flera intervjupersoner, att man uttryckte sig “slarvigt” då en viss kulturell kännedom förutsattes eller att man höll försvarstal utan att någon kritik uttryckligen framförts. En vedertagen diskurs blev

10 Se skrifterna om dövlära (Eriksson, 1993); CI-patienter och CI-team (Eriksson, 1994); hemvägledare (Jacobsson, 1999).

synlig och den tycktes användas som en väsentlig kulturell resurs under samtalens gång. Det är alltså detta fenomen som blivit analytiskt huvudspår i föreliggande arbete.

Mitt syfte nu är således att undersöka hur den dövulturella diskursen används och ifrågasätts; dvs. att studera aktörernas språkanvändning. Med en sådan utgångspunkt krävs inte nödvändigtvis nytt material men däremot ett förändrat analytiskt förhållningssätt; mitt material måste läsas med andra ögon. Jag har t.ex. kommit att betrakta intervjuerna först och främst som samtal mellan två personer mer än ett tillfälle där en part ger information om ett främmande fält till en annan (se diskussionen nedan).

Trots ett förändrat syfte och analytiskt perspektiv är materialet till stora delar detsamma som jag använt i den tidigare analysen (*ibid.*). Jag har emellertid inte gjort en ny systematisk bearbetning av allt material med mitt förändrade problem för ögonen. Systematiken har jag istället ägnat den analytiska tråd jag avsett att undersöka. Genom en mängd tidigare bearbetningar har jag lärt känna mitt material och därmed haft möjlighet att använda det selektivt.

En hastig överslagsräkning visar att när det gäller intervjuer har jag framför allt uppehållit mig vid kategorier som står nära döva barn: i synnerhet föräldrar och specialpedagoger. Det är framför allt dessa grupper som berörs av de laddade frågorna på dövområdet: pedagogiska metoder för döva och hörselskadade samt cochleaimplantat. Vidare har jag i relativt stor utsträckning stannat vid sekvenser ur Anna Rydings intervjuer (också här företrädesvis med personer ur ovan nämnda kategorier). Det finns sannolikt fler skäl till detta. Bortsett från att jag funnit dem särskilt intressanta är det dels uppfriskande med nytt material, dels har jag antagligen haft lättare att analysera intervjun som ett samtal när den inte varit min egen. Vidare har avsnittet som diskuterar hur dövulturella sanningar utmanas, undersökts med huvudsaklig utgångspunkt i ett antal gruppdiskussioner som involverade föräldrar till barn med cochleaimplantat. På samma "analytiskt selektiva" sätt har jag använt mig av tidsskrifter, broschyrer och fältanteckningar.

En stor del av det totala materialet har alltså behandlats mycket perifert, t.ex. intervjuer med vuxna CI-bärare som blivit döva i vuxen ålder, och därmed inte stod i nära relation till andra döva. En

arbetsprocedur som denna har gjort det möjligt att hantera den stora datamängd jag förfogar över. Jag vill också framhålla att situationen inte enbart varit belastande. Det har till och med visat sig ha vissa fördelar med ett omfattande kvalitativt material: dels har det tjänat som betryggande bakgrundsmaterial, dels har det medfört att jag kunnat välja ut och detaljanalysera data som i synnerhet lämpat sig för det problem jag ämnat undersöka. Jag tror också – vilket är desto mer grundläggande – att “diskursanvändningens mönster” hade undgått mitt öga om materialet varit avsevärt mindre.

Jag har använt mig av flera metoder vilket emellertid inte är ett försök till så kallad triangulering, dvs. att man använder mer än en metod i syfte att undersöka sina datas validitet. Begreppet triangulering är hämtat från navigationsterminologin och är en teknik för att bestämma sin exakta position på kartan (Hammersley & Atkinson, 1995:231). Överfört på samhällsvetenskaplig forskning är analogin förvisso lös, men bär med sig en föreställning om att det är möjligt att finna en skärningspunkt som är mer riktig och giltig än någon annan. Det är *inte* en sådan idé som väglett mitt metodval. Olika metoder genererar däremot olika typer av data eftersom de frambringas i specifika kontexter (Silverman, 1993:156). Valet att använda flera metoder kan därför syfta till att urskilja hur en studerad företeelse ges olika form beroende på i vilket kontext den förekommer. Erika Andersson Cederholm (1999:32) har t.ex. studerat luffarturisters reseupplevelser på olika “formaliseringsnivåer”. Den dövulturella diskursen gestaltas likaså på olika sätt.

Tidskrifter, “dövlitteratur och dövforskning” har t.ex. tjänat som material för att söka avgränsa och bestämma vad som kan kallas för en dövulturell diskurs. Det är i texten som diskursens innehåll är särskilt tydlig. Med fokus på “diskursen i bruk” och utmaningar av densamma har istället intervjuerna och gruppdiskussionerna blivit särskilt användbara; de utgör ett mer levande material än den “tillrättalagda” text som förekommer i tidskrifterna. I samtal tillgrips formuleringar i stunden och får sin form under pågående interaktion. Huruvida intervjun är en lämplig metod för samtalsorienterad analys råder det dock delade meningar om. En diskussion därom följer.

Intervjuer: "onaturligt prat"?

Utvecklingen av samtalsanalysen har frambringat uttrycket "*naturally occurring talk*". Med denna benämning vill man särskilja samtal som pågår utan forskarens inblandning: terapisaamtal, polisförhör, vardaglig konversation, telefonsamtal etc. Den strikta samtalsanalytikern framhåller denna "rena" samtalsform som det främsta studieområdet och intresserar sig föga för intervjuer som metod. Intervjun betraktas istället som en särskild samspelsform vilken, liksom alla andra lokala kontexter, alstrar en viss typ av yttranden som är specifika just för intervjusituationen och som kanske inte ens skulle förekomma utanför densamma (Leppänen, 1997:17–18). Måste vi då avfärda intervjuer som "onaturligt prat", som irrelevant material, när det gäller att förstå social interaktion? Enligt Potter handlar det snarare om hur vi väljer att betrakta intervjuerna:

"A better conceptualization treats naturally occurring talk not as a straightforward discovered object, but as a theoretical and analytic stance on conversational interaction. /—/ Instead of treating these [interviews] as a machinery for harvesting data from respondents, they can be viewed as an arena for interaction in its own right; that is natural-interaction-in-interview. What I am suggesting, then, is that it is properly the analytic and theoretical stance that constitutes its object as naturally occurring talk, and we should be wary of accepting too readily assumptions about what kinds of talk are natural and what are not." (Potter, 1997:149)

Det är inte bara samtalsanalytiker som ställt sig skeptiska till intervjumetoden. Under en längre tid har den alltmer ifrågasatts av bl.a. konstruktivister, postmodernister och etnometodologer. Kritiken avser förutom hur vi betraktar intervjun, också vilken bild vi har av respondenten. Vilken syn har vi på intervjupersonen och dennes möjlighet att rapportera "autentiska" bilder från verkligheten? En traditionell uppfattning utgår från är att det inom respondenten finns sanningar och äkta känslor som genom rätt teknik går att locka fram. Holstein & Gubrium (1997) föreslår istället begreppet "aktivt inter-

vjuande” vars utgångspunkt är att både intervjuaren och den intervjuade är aktiva samtalsdeltagare som gemensamt konstruerar aspekter på verkligheten. I den bemärkelsen menar Baker (1997:131), att vi bör beskriva intervjuprocessen som datagenering hellre än datainsamling.

Med denna “aktiva” syn på såväl intervjuförloppet som respondenten, hävdar Holstein och Gubrium (1997) att intervjuer är en särskilt givande metod för sociologiska undersökningar. Intervjusituationen har nämligen möjlighet att stimulera samtal – och därmed meningsproduktion – kring områden av särskilt forskningsintresse. “Naturliga” samtal kan förvisso te sig mer spontana och mindre iscensatta än en intervju, men enbart i den bemärkelsen att sådan interaktion iscensätts av någon annan än intervjuaren. Som författarparet uttrycker det: “[The respondent] does not simply ‘break out’ talking. Neither elaborate narratives nor one-word replies emerge without provocation.” (*ibid*:123).

När det gäller mina intervjuer var det möjligen så att intervjukontexten särskilt främjade aktiveringen av den etablerade diskursen. Respondenten tillfrågades om sin uppfattning i diverse spørsmål och inbjöds därmed att förklara och kanske försvara sina ställningstaganden. Jag tror emellertid att de tendenser till språkanvändning som fanns i intervjuerna, inte är unika för just detta kontext. Dövområdet är präglad av en ständigt pågående diskussion om rätt och fel. Gamla argument reciteras, bemöts och nya produceras kontinuerligt bland professionella, föräldrar och föreningsaktiva. Aktörerna måste förhålla sig till den etablerade diskursen på ett eller annat sätt.

Det förekommer en rad möten mellan grupper som har eller antas ha olika syn på döva och dövhet. Det är olika professioner som ska “utbyta erfarenheter”, möten mellan föräldrar och professionella, mellan “nya” och “gamla” föräldrar, offentliga sammanhang vilka samlar en rad aktörer etc. Dessa omständigheter i förening med att man delar ekonomiska, pedagogiska och medicinska resurser, bäddar för att instruerande, rättfärdigande eller argumenterande samtal förs i många kontexter. Det tycks mig därför rimligt att anta att den dövulturella diskursen kan användas som en resurs eller samtalspartner att argumentera mot även i andra möten än det mellan intervjuare och intervjuad.

Den dövulturella diskursen förefaller vara en genomträngande och allestädes närvarande part. En iakttagelse var just hur intervju-personer utan märkbar provokation från min sida, snarare samtalar med denna diskurs än med mig. Vidare har jag sett exempel på hur liknande argumentation som förts i intervjusituationen även förekommit under olika observationstillfällen. Inspelat material från sådana "naturliga" samtalssituationer hade givetvis varit högst värdefullt för min analys. Tillgången till fältet har dock inte alltid motsvarat mina önskemål; nödvändiga nyckelpersoner har avböjt förfrågningar med hänvisning till alltför känsliga ämnen, situationer eller personliga tillstånd (en diskussion om detta förs i appendix). En stor del av mitt material består av intervjuer, och ett sätt att se på saken är att jag helt enkelt får hålla till godo med dessa. Jag anser emellertid att jag med ett ändrat analytiskt förhållningssätt har kommit längre i min undersökning än om jag hade avfärdat problemet p.g.a. bristande tillgång till "naturliga" samtalssekvenser.¹¹

Angående transkription

Hur noggrant en bandinspelning ska transkriberas avgörs av flera faktorer. En given tumregel är att det analytiska intresset måste avgöra hur detaljerad transkriptionen ska vara (Chase, 1995:39). Praktiska avvägningar beträffande tid och resurser spelar emellertid också in (Silverman, 1997:28). Vidare finns ett mer grundläggande syfte med detaljerade transkriptioner, nämligen att analysen synliggörs – varje läsare ska själv kunna dra sina slutsatser (Potter, 1996:9). En sådan principiell utgångspunkt förfäktas också av medlemmar av den så kallade CA-skolan (*conversational analysis*).

För den som är obekant med transkriptioner kan de förhållandevis elementära tecken som jag använt mig av försvåra textens läsbarhet. Hur inspelningarna återges i textform är dock avhängigt tum-

11 Se Leppärens (1997:67–69) diskussion om risken för "hinder mot analytisk fantasi" i den strikta samtalsanalytikerns strävan efter noggrannhet, exakthet och bästa möjliga data, dvs. inte bara bandinspelning av naturligt förekommande tal utan helst videoinspelningar.

- regeln som ovan angavs. Jag har således haft principen att inte göra mer detaljerade transkriptioner än analysen kräver. Jag har dessvärre inte haft möjlighet att tillämpa den principen på allt material.

Mina tidigaste utskrifter var långt mer basala än vad som är önskvärt i den analys jag här har utfört. I många fall har jag haft möjlighet att gå tillbaka till mina kassetband och göra noggrannare transkriptioner av utvalda sekvenser. Somliga intervjupersoner har emellertid garanterats att den inspelade intervjun ska raderas omedelbart efter att jag skrivit ut den. I några fall har jag således enkom förfogat över den första utskriften. I dessa fall har principen kvarstått men med utgångspunkt i materialet istället för analysen: när materialet inte tillåtit en noggrannare transkription har jag anpassat den analytiska nivån därefter.

Följande transkriptionstecken har använts:

...	tystnad (ospecificerad)
(.)	märkbar tystnad kortare än en sekund
(2.0)	tystnad i hela sekunder
på::	utsträckt ljud
jag vill in- måste	avsnoppat eller avbrutet tal
> <	kursivering markerar betoning
(suck)	ändrad rytm eller tonläge inom pilarna
/—/	ljud som skratt, suckar etc.
[]	utesluten text
[]	mina kommentarer och t.ex. fingerade Ortsnamn
	ryms inom hakar

Jag har vidare använt mig av punkt när meningen varit tydligt avslutad. Kommatering i citaten förekommer för att öka läsvänligheten. När talaren använder osynliga citationstecken på ett uppenbart sätt (t.ex. citerar någon, förställer rösten) markeras detta i allmänhet med just citationstecken.

Många transkriberade sekvenser är "uppbrottna", dvs. jag kommenterar dessa under sekvensens gång. I sådana fall har jag numrerat raderna och anger inledningsvis hur många rader utdraget innehåller, av det enkla skälet att man lätt ska kunna utesluta mina kom-

mentarer och läsa samtalet eller intervjuцитatet sammanhängande. Likaså har jag numrerat sekvenser då jag i efterföljande text önskat referera till specifika rader.

Anonymitet

I de flesta fall omnämns inte intervjupersoner med fingerade namn utan kallas kort och gott för yrkesperson, mamman, dövlärare etc. Namn på personer och orter är som regel fingerade, såtillvida det inte handlar om "offentliga" personer på området. Jag har dessutom tagit mig friheten att ändra vissa fakta som möjligen kan vara avslöjande.

När det gäller sekvenser ur de bandinspelade gruppdiskussionerna med CI-föräldrar har jag emellertid givit rösterna namn för att lättare kunna kommentera vem som sagt vad i den löpande texten. Skälet till detta är således enbart praktiskt. Varje sekvens har "namngivits" separat och jag har inte använt samma namn för samma person om denna återkommer i en annan sekvens. Detta förfaringssätt syftar till att "blanda korten" av anonymitetsskäl; på så vis kan inte en och samma person spåras genom sekvenserna vilket skulle kunna vara identitetsröjande.

Kapitel 3

Den dövulturella diskursen

Den västerländska dövrörelsen företräder vad som kan kallas för en dövulturell ideologi. Detta perspektiv innebär, enkelt uttryckt, krav om att döva ska uppfattas som en språklig och kulturell minoritet.¹ I denna enkla summering ryms emellertid en hel världsuppfattning som kommer till uttryck i en dövulturell diskurs. Det är en diskurs som innehåller begrepp med vilka just denna verklighetsversion kan återges; den anger vad som är relevant och vad som är problematiskt; den både formulerar och besvarar frågorna. Det är denna diskurs som under 90-talet etablerats på dövområdet.

Att den dövulturella diskursen är den vedertagna är naturligtvis inte synonymt med att alla döva eller ens alla föreningsaktivister är av exakt samma åsikter. Det program som framförs av en social rörelse kan vara mycket specifikt och tydligt ifråga om mål och strävanden medan de individuella medlemmarnas motiv och tolkningar varierar. Cohen (1985:108) ser den sociala rörelsen som ett slags ideologisk hatthylla: "...a single piece of furniture which, nevertheless, can accommodate a large number of and wide variety of hats." Det är emellertid inte aktörernas personliga *åsikter* som är relevanta för avhandlingens problem, utan hur man använder ett vedertaget språkbruk för att uttrycka sig.

Innehåll

Rubriken ovan antyder att det är möjligt att lista diskursens ingredienser likt texten på en falukorvsförpackning. Det är givetvis en

1 Det förekommer att man beskriver sig som "bikulturella", dvs. att döva är en del av såväl den döva som hörande kulturen. Döva beskrivs också som "tvåspråkiga" med avseende på teckenspråk och skriven svenska (se t.ex. Ahlgren & Hyltenstam, 1994).

omöjlighet. Diskurser är mänskliga konstruktioner som ständigt utvecklas och förändras. Det som idag framstår som en distinkt diskurs, har föregåtts av inledningsvis trevande förslag på ett alternativt synsätt på döva. Den säkerhet med vilken man uttalar t.ex. krav på renodlade teckenspråksmiljöer, var inte möjlig i dövrörelsens begynnelse. Att ens yppa sådana radikala idéer var knappast tänkbart. Istället lär man på ett defensivt sätt ha försökt övertyga "oralisterna" om att teckenspråket inte utgjorde något hinder för talutveckling. Det som framstod som en radikal uppfattning då, är idag hopplöst gammalmodigt. Lars Kruth, en av den svenska dövrörelsens förgrundsgestalter, uppmärksammar en egen formulering som han idag inte kan stå för:

"/—/ jag citerar från en föreläsning jag höll i Örebro 1968
/—/: 'Vi döva anser det som självklart att vi ska tränas i att tala så mycket som möjligt, men tal- och hörselträningen får ej gå ut över kunskapsinhämtningen.' Ja, det var då det. I dag ser vi helt annorlunda på detta." (Kruth, 1996:192)

Trots en ständig föränderlighet vill jag göra ett försök att "frysa" diskursens innehåll så som den enligt min mening kommit att se ut under 90-talet. Under arbetet med att introducera, sprida och få gehör för det dövkulturella perspektivet har slagkraftiga argument utkristalliserats och blivit till sanningar på dövområdet. Det är dessa ofta använda uttryck och formuleringar som jag menar utgör den dövkulturella diskursen.

Diskursen är en resurs, men en begränsande sådan. Den sätter ramar för vad som är socialt möjligt eller rentav tillåtet att uttrycka och hur det ska uttryckas. Det är dessa ramar jag här ska återge. I detta sammanhang får således förändring och interaktion stå tillbaka för syftet att ge en bild av diskursens innehåll. Hur denna interaktionellt *brukas* av aktörerna är därefter ett centralt tema i resterande text.

Motsatser

För att framhålla det rätta synsättet är det lika viktigt med en bestämning av det felaktiga. En diskurs måste därför omfatta begrepp också för det icke önskvärda: "Every discourse, like every culture, inclines toward what it is not: toward an implicit negativity." (Boon citerad i Cohen, 1985:115). Inom den dövulturella diskursen har ett antal specifika motsatser arbetats fram vilka sammankopplas med de allmänt vedertagna motsatserna "gammalmodig-modern", "negativ-positiv", "onaturlig-naturlig".² De huvudsakliga motsatsparen jag har i åtanke, ser ut enligt följande:

medicin/audiologi	kultur/språk
tal	teckenspråk
teknik	naturlig kommunikation
örat	hela individen
integrering	teckenspråksmiljö
normalisering	bli accepterad som den man är ³

Dessa motsatser är givetvis inte av naturen givna utan har konstruerats under framväxten av dagens perspektiv på dövhet. Den högra kolumnen rymmer de allra viktigaste begreppen i den etablerade diskursen. Det är emellertid i konstellation med sina negativt laddade motsatser som de framstår som särskilt starka argument för ett positivt och modernt synsätt på döva. Genom att kontrastera det som förordas med dess negativa motsats uppnås större retorisk effekt. Vidare är det ett ekonomiskt sätt att uttrycka konkurrerande uppfattningar (Atkinson, 1984:157–163). I en äldre informations-skrift från SDR (1978:3) med titeln "Döva barn behöver varandra" argumenterar man för teckenspråksmiljöer och mot integrering på samma gång:

- 2 Jämför med "kontraststrukturer" som avser hur talaren konstruerar en händelse eller person som avvikande och märklig genom att kontrastera med något som framställs som normalt och naturligt (Potter, 1996:194–195).
- 3 Denna formulering uttrycks ibland på ett mer tillspetsat sätt som "rätten att vara döv" och används framför allt av föreningsaktiva.

“Döva kan välja på två saker: den döva gemenskapen med möjlighet att delta i dess rika förenings- och kulturliv eller fullständig isolering vilket kan leda till psykiska störningar eller andra problem.”

Framställningen är kategorisk och poängen tydlig: alternativen anges på ett sätt där endast det ena kan godtas. Bra och dåligt, rätt och fel – det blir så att säga mer sting i sådan retorik. Denna påtagliga dikotomisering var sannolikt tidstypisk. Innan teckenspråket blivit allmänt erkänt krävdes klarhet i argumentationen. Även idag är det dock möjligt att skönja samma retorik om än i subtilare framställningar.

I en rapport om hörselklasser på dövskolan frågar sig författarna angående de hörselskadade barnen: “Ska barnen få teckenspråk som sitt första språk, eller ska de talspråkstränas?” (Preisler & Ahlström, 1998:7). Teckenspråket framställs som något man får på naturlig väg. När det talade språket avses används istället det negativt laddade begreppet träning.⁴ Retoriken faller tillbaka på dikotomin naturlig/onaturlig som Yardley (1997) behandlar i förhållande till hälso-relaterad teknologi (se också kapitel 4 angående dikotomier). Liknande subtila retoriska effekter kan uppnås genom att använda verbet “utsätta” när tal- och hörselträning åsyftas (se t.ex. Preisler & Ahlström, 1994:41; Aupeix & Linde, 1998:11). Döva barn sägs *utsättas* för talträning; man skulle däremot knappast säga att döva barn utsätts för en teckenspråkig miljö. Ordvalet leder tankarna till offerskap; att någon är utsatt för en oförrätt.

Tillbaka till motsatsparen ovan. Den vänstra kolumnen representerar således det som *inte* ingår i ett dövulturellt perspektiv men som likväl är ett viktigt inslag i dess diskurs. Samlingsnamnet för detta felaktiga synsätt är “oralism”. Det var på 60- och 70-talen som termen oralism började användas som beteckning på den s.k. orala undervisningsmetoden för döva, dvs. den som inbegriper tal- och munavläsning (Åkerström et al. 1995:275). Bruket av den nya “ism”-formen sammanföll således med dövrörelsens alltmer hög-

4 En yrkesperson inom dövmrådet uppmärksammade mig på formuleringen och dess retoriska verkan.

ljudda protester mot talbaserad undervisning. Denna undervisningsideologi ses som orsaken till dövas historia av kunskapsbrist och avsevärda kommunikationsbegränsningar. Oralismen beskrivs som en förtryckande ideologi och omtalas ofta i liknelser som t.ex. "det orala fängelset."⁵ Oralismen är det dövulturella perspektivets antites och just därför är begreppet en huvudingrediens i diskursen. Som kontrast till det gängse synsättet fungerar oralismen som ett orienteringsmärke i dels en historisk dimension (då – nu) och dels i en moralisk sådan (bra – dåligt).

Den dövulturella diskursen är således uppbyggd på att inkludera ett annorlunda synsätt och tillhandahåller förklaringar till varför detta är ett icke önskvärt sådant. Sannolikt är det så att diskurser som utvecklas i motstånd till andra måste omfatta det felaktiga i samma utsträckning som det förordade perspektivet. Det förkastliga synsättet aktualiseras gång på gång genom hänvisningar därtill som t.ex. gammalmodigt, dåligt, ondskefullt, onaturligt. Det är i kontrast till det nya och rätta som det felaktiga blir en väsentlig diskursingrediens.

På dövområdet förekommer det att ett felaktigt synsätt summeras i standardiserade meningar som anses vara typiska för en "dålig attityd". Sådana formuleringar återges i en sarkastisk ton: "det är bättre att vara hörande än döv"; "i *vårsta* fall får vi väl ta till teckenspråk". Ibland framgår talarens kritiska hållning enbart i den ironiserande framställningen, ibland är kritiken synlig i åtföljande kommentarer. Icke önskvärda idéer och handlingar dras således fram i ljuset och bestrids gång på gång.

Konstruktionen av motsatser innebär också begränsningar av uttrycksmöjligheter. De anger på vilket sätt saker kan omnämnas; de ger fingervisningar om otänkbara ordkonstellationer och vilka perspektiv som är omöjliga att införliva i rådande förklaringar (se också avsnittet "Svåröfrenliga beskrivningar"). Tal och integration har t.ex. konstruerats som något negativt och kan därför inte omnämnas i positiva ordalag – i varje fall inte utan genomgripande modifikation (se Jacobsson, 1997:77–80). Ytterligare ett exempel är frågan om identitet som uteslutande knyts till hörselstatus. Andra identi-

5 SDR-Kontakt 1991, nr 6:4.

fiktationsobjekt – som t.ex. man, kvinna, svensk, invandrare – tycks inte förekomma som möjliga alternativ.

Berättelseformer

En berättelse kan återges vid en tidpunkt som kan tyckas vara slumpmässig; innehållet förefaller väljas spontant liksom berättarens talarstil. Berättandet omges emellertid av regler och normer kring såväl utförande som innehåll (Ewick & Silbey, 1995:206–209). På dövas område är två typer av berättelseformer särskilt framträdande: historieskrivningen och den dövas personliga berättelse.

Intresset för dövas historia har tilltagit i takt med att dövrörelsen målmedvetet pläderat för definitionen av döva som en kulturell minoritet hellre än handikappade. Ofta påtalas vikten av att döva ska göras medvetna om sin historia och kultur. Främjandet av den utvecklingen kan ta sig olika uttryck. T.ex. finns Sveriges Dövhistoriska Sällskap som kontinuerligt anordnar seminariedagar på dövhistoriska teman. Vidare dokumenteras den svenska dövhistoriken genom många dövas flit och engagemang – något som inneburit att utbudet av dövhistoriska böcker numera är stort. Några exempel är titlarna "Ur tystnaden – en hörselvård växer fram" (Ahlsén, 1991); "När hände vad i dövas historia" (Andersson & Hammar, 1996), "En tyst värld – full av liv" (Kruth, 1996); "Berövat språk" (Thorin, 1993).

Andra författare på dövhistorikens område, för att nämna några, är Anneli Örlegård (1997) om dövskolan i Lund, Bo Andersson (1995) om hörselskadades historia, Beata Lundström (1997) om Sveriges Dövas Riksförbunds historia. Det finns också en internationell antologi som redaktörerna vill ska fungera som en lärobok i dövas historia (Fischer & Lane, 1993). Det gemensamma målet med att dokumentera dövas historia är framför allt av ideologiskt slag: "...ty vi kan inte lösa dagens problem utan grundliga historiska kunskaper" skriver dövprofilen Lars Kruth.⁶

I allmänhet omfattar dessa böcker en stor detaljrikedom kring dövas

6 DÖV-tidningen, 1998, nr 3:14.

och hörselskadades historia: personporträtt av betydelsefulla personer; beskrivningar av platser och institutioner; skildringar av "vanliga" dövas skolgång och yrkesval. Det finns emellertid redogörelser för vissa händelser och personer som är ständigt återkommande i döv litteraturen, DÖV-tidningen och i mina intervjuer. Det är ur dessa välkända berättelser det går att urskilja en given berättarform. Enligt denna beskrivs dövas historia i termer av förtryck och kamp, de svaga mot de starka. "David mot Goliat" (Kruth, 1996:134) är ett exempel på en sådan formulering. Tidiga teckenspråksinriktade pedagoger lyfts fram som hjältar och dövas befriare ur oralismens bojor (se Jacobsson, 1997:43–44). Vidare beskrivs äldre döva som offer för oralismen⁷ (se även Higgins & Nash, 1987:xi). Ett annat exempel på hur det egna föreningsarbetet kan beskrivas finns inom de stödgrupper för anhöriga till Alzheimerpatienter som studerats av Gubrium (1986:121–127). Där används istället krigstermer: sjukdomen definieras som fienden vilken ska besestras.

Konventionen för hur dövas historia ska beskrivas blir särskilt tydlig när den *inte* får den gängse inramningen och därmed väcker protester. Så sker i recensionen av Anita Pärssons avhandling om dövas utbildning under åren 1889–1971. Det är en föreningsaktiv som vänder sig mot Pärssons beskrivning av åren 1950–1971: "Frågan om med vilken metod döva barn skulle undervisas försiggick inte som någon stillsam förhandling. Det var en intensiv kamp på liv och död."⁸

En annan tydlig berättelseform är, som nämnts ovan, den dövas personliga berättelse. Maxwell & Kraemer (1990) har analyserat amerikanska dövas berättelser vilka visade sig vara slående lika. De uttrycktes på ett välstrukturerat och inövat sätt vilket tyder på att samma berättelse har ventilerats ett flertal gånger. Ett centralt tema är negativa upplevelser av talbaserad undervisning eller, undantagsvis, andra förödmjukande situationer i kontakt med oförstående hörande. Berättelsen avslutas vanligtvis med hur den döva slutligen räddas från en intolerant hörande värld genom mötet med andra döva och teckenspråket.

7 Se t.ex. SDR-Kontakt 1992, nr 3:13.

8 Lennart Tjärnström i DÖV-tidningen, 1997, nr 8:9.

Liknande berättelser cirkulerar också på det svenska dövområdet och skulle kanske snarare kallas för dövas *gemensamma* personliga berättelse. De förekommer som en i det närmaste stereotyp beskrivning av äldre dövas erfarenheter. På baksidan av barndomsdöva Ulla-Bell Thorins (1993) roman "Berövat språk" har Susanne Walldén skrivit ett kort referat av boken, vilket här får tjäna som exempel på berättelsens givna form:

"Romanen 'Berövat språk' är en direkt verklighetsskildring av författarinnan Ulla-Bell Thorins barndomsår. Huvudpersonen, Nea, är en intelligent, livskraftig ung människa som har alla möjligheter att lyckas bra i livet, om hon inte redan i mycket tidig ålder blir nedtryckt och trampad på – både av familj, släkt och vänner. Bara för att hon är döv. Mamma Enid kan inte acceptera att hennes dotter har detta handikapp och gör allt hon kan för att Nea ska bli 'normal' som andra barn, dvs hörande. Familjen vägrar att lära sig teckenspråket, så Nea får klara sig på egen hand. Men en dag börjar Neas liv sakta förändras, teckenspråket kommer in i hennes värld."

Berättelsen kan förstås som ett uttalande, en deklaration, för normer som värderas högt i den kultur berättaren tillhör. För döva fungerar denna typ av berättelse som en kontinuerlig bekräftelse av kollektivets hyllning till teckenspråket. Naturligtvis förekommer personliga berättelser som inte till punkt och pricka följer ovanstående struktur. Men eftersom varje berättare måste ta hänsyn till vad som är lokalt relevant och acceptabelt, uppstår givna berättelsemönster som strukturerar personliga erfarenheter (Gubrium & Holstein, 1998). Så har t.ex. Cain (1991) analyserat hur medlemmar i Anonyma Alkoholister lär sig att formulera och organisera sina personliga erfarenheter enligt den givna AA-berättelsens struktur. En annan berättelseform, återigen från dövområdet, är den typiska framgångsberättelsen som struktureras kring temat "Döva kan!" (Jacobson, 1997:50–54).

Terapeutisk upplevelseram

De allmänt vedertagna beskrivningarna av "att vara döv" och "att få ett dövt barn" är i stor utsträckning präglade av ett terapeutiskt språkbruk: medvetenhet, identitet, kris, acceptans etc. Vad gäller döva barn och ungdomar har dövskolan i likhet med den allmänna grundskolan blivit en instans som aktivt går in för "en formgivning av elevens identitet" (Frykman 1998:28). På en dövskola planerar t.ex. föräldrar och skolledning att införa ämnet "livskunskap" (Säwe, 1999). Ämnets innehåll ska syfta till att ge "kunskap om hur döva lever" och utveckla elevernas dövidentitet och medvetenhet. Hur ska då detta förmedlas? Tanken är att "livskunskap" ska genomsyra alla ämnen och dessutom ges i form av temadagar; man vill bjuda in vuxna döva till skolan, gå på teater etc.

Beskrivningar av hörande föräldrars erfarenheter av att få ett dövt barn har också införlivats i den dövulturella diskursen; deras upplevelser omgärdas av en psykologisk tolkning där en enkelt utformad "krismodell" är ett centralt inslag.⁹ De sägs genomgå en *kris* med ett antal *faser* vilka måste *bearbetas*. Krisbearbetningen ska med positivt resultat leda fram till att föräldrarna *kommer till insikt om* och *accepterar* att de fått ett dövt eller hörselskadat barn.

Föräldrarnas kristillstånd förekommer som en allmänt vedertagen sanning på dövområdet – något som för övrigt också påtalats av Gregory (1991:128–129) när det gäller "dövprofessionella" i England. I de svenska organisationernas informationsmaterial till föräldrar konstateras vidare att "familjen är i kris" efter ett besked om dövhet. Det betraktas i det närmaste som något positivt och nödvändigt. Som en yrkesperson säger: "Allting *ska* gunga under den här tiden." Det förefaller som om de professionellas förväntan om kristillstånd också lärs ut och blir till norm även för föräldrarna själva. "Krisen" tycks vara så allmänt vedertagen att föräldrar i intervjuer har uttryckt förvåning över att man *inte* "brutit ihop" eller på annat sätt tappat fattningen.

9 Föräldrars egna beskrivningar av att bli förälder till ett dövt eller hörselskadat barn behandlas i Åkerström & Höglund (1992). Specifikt om det dövulturella perspektivets syn på föräldrars hopp, finns i Åkerström (1997).

Den krismodell som förekommer inom döv världen kan användas på många områden. "Kris – bearbetning – acceptans" har blivit något av en *common sense*-modell, som tycks figurera som en populär tankebild för psykologiskt-terapeutiskt inspirerade "sekulära konverteringar" (Burke, 1954:125–129). Det kan vara alkoholister, homosexuella eller dödligt sjuka som ska acceptera att de *är* just alkoholister, homosexuella eller dödligt sjuka. I det här fallet ska föräldrarna acceptera att de har fått ett dövt barn. Vad innebär det då att komma till insikt och acceptera detta faktum? Insikten ska komma till stånd i ett socialt sammanhang varför det krävs en kollektiv definition av vad som kännetecknar att individen kommit igenom en kris och accepterat det som måste accepteras.

Kriterierna för att ha accepterat att ens barn är dövt är givetvis inte uttryckligen specificerade i någon handbok. Det finns dock en föreställning om när så har skett och när så inte sker. Vissa specifika indikatorer kan tas som bevis för att en förälder kommit till insikt. Deltagande i hörselvårdens föräldrakurser kan vara en sådan indikator. Villighet att lära sig teckenspråk är en annan och mycket central sådan. En positiv inställning till teckenspråket ges en vidare betydelse än att man bara vill lära sig ett nytt språk. Det innebär att man har "accepterat sitt barn som det är" och övergivit hoppet om att han eller hon ska bli "en normal hörande" (Åkerström, 1997). Det är enligt denna logik som CI-föräldrar antas oförmögna att acceptera dövheten; de har inte avsvurit sig hoppet.

Det felaktiga förklaras

Den döv kulturella diskursen tillhandahåller former för hur saker och ting ska berättas och förstås. Den erbjuder också förklaringar till motstridiga uppfattningar. Dövmrådet utgörs nämligen också av aktörer som inte uteslutande handlar och tänker i enlighet med ett döv kulturellt perspektiv. Där finns läkare som i olika hög utsträckning representerar det medicinska perspektivet. Där finns föräldrar som väljer att operera sitt barn med ett cochleaimplantat. Där finns döv lärare som fortfarande inte har lärt sig teckenspråket i den utsträckning man önskar. Dylika normbrott måste ges rimliga för-

klaringar. Nyckelorden i sådana förklaringar är "oralism", "dålig attityd", "brist på kunskaper" och "kris".

Från att ha varit ett namn på en svunnen undervisningsmetod, används oralism idag som ett uttryck för både gammalt och nytt, såtillvida det kategoriseras som något felaktigt. Ett sådant exempel är den tidigare nämnda recensionen av Anita Pärssons avhandling. Recensenten upprördes över att Pärsson inte beskrivit dövskolans historia i termer som "kamp" och "strid" och drar därmed slutsatsen att hon förlitat sig på "oralistiska" källor; hon har därför gått miste om "vad som verkligen hände". De konnotationer som vidhäftas "oralismen" (förtryck, hot, gammalmodigt, felaktigt) innebär en möjlighet att definiera och fördöma det felaktiga på ett snabbt och enkelt sätt. Formen är redan gjuten. Därmed har också termens användningsområde vidgats.

Nya företeelser på dövområdet, såväl som individer och grupper, värderas mot och jämförs med riktmärket oralism. Vad som faller under benämningen är således inte fastställt en gång för alla. Så kan t.ex. den laddade företeelsen "tal" på dövskolorna göras legitimt genom nya språkliga varianter som "talkunskap" istället för det gamla "talträning". Samtidigt föranleder nya hot uppmaningar till aktion: implantatoperationen är t.ex. en förhållandevis ny företeelse som förts in under benämningen oralism. Sådana "uppdaterande" processer är sannolikt anledningen till att oralism som begrepp för det felaktiga kan bibehållas utan att tappa sin mening.

Anklagelser om oralism uppfattas emellertid som allvarliga; för mildare förseelser används ofta uttrycket "dålig attityd". Det finns också ytterligare en annan och mindre fördömande förklaring att ta till, nämligen hänvisning till kunskapsbrist. Denna förklaringslogik lyder: "felaktiga uppfattningar om döva beror på att vederbörande brister i kunskap." Den förekommer ofta i mina intervjuer och i tidskriftsmaterial, men också i akademiska sammanhang. En "dövforskare" kritiserar t.ex. en studie om dövhet enligt följande:

"...their perspective fits the pathology/disability model of deafness, and their presentation of a deaf high schooler's experience as typical is debatable; they appear to have inadequate knowledge of the deaf community." (Rose, 1995:156)

Den enkelhet med vilken man kan avfärda motstridiga åsikter enligt en "kunskapsbristens formel" (fel uppfattning om X =kunskapsbrist), gör den utomordentligt attraktiv och användbar. På dövområdet används den av såväl dövkulturanhängare som CI-förespråkare. I det förra fallet representerar X döva, i det andra fallet är X lika med cochleaimplantat.

Förklaringar som handlar om oralism och dålig attityd ges i synnerhet i organisationstidskrifterna och bland de intervjupersoner som kan kallas dövkulturaktivister. Bland professionella förefaller istället en annan förklaring dominera, nämligen den om krisens avtrubbade effekt. Enligt denna beskrivning är det svårt för föräldrar i kris att ta till sig information och kunskap om vad som är det döva barnets bästa. I intervjuer med hemvägledare – s.k. ambulerande förskollärare¹⁰ – menade man att föräldrarnas förmåga att tillgodogöra sig dessas rekommendationer var avhängigt "krisutvecklingen" (Jacobsson, 1999). Krismodellen kan också utgöra en förklaring till direkt felaktiga val och beslut å föräldrarnas sida. Val av cochleaimplantat har t.ex. tolkats som en tröst – "en napp" – för föräldrarna i sorgen över att ha fått ett dövt barn.

I likhet med hänvisningar till kunskapsbrist förefaller psykologiska förklaringar till motstridiga uppfattningar och handlingar vara generellt applicerbara. Anssi Peräkylä (1989) har t.ex. gjort en studie där vårdpersonal förklarade patienters ovilja att godta den medicinska behandlingen med deras "psykiska tillstånd". Intressant är också att även föräldrar till CI-barn använder psykologiska begrepp i sina försök att förklara varför somliga är motståndare till operationen (se kapitel fem).

10 Hemvägledaren kan beskrivas som en ambulerande förskollärare med specialpedagogutbildning och är anställd av pedagogiska hörselvården (Hörselvårdsutredningen, 1989). De kopplas in så snart ett barn diagnostiseras som döv eller hörselskadad och gör hembesök för att bl.a. informera om förskolemöjligheter och föräldrakurser etc. Hemvägledaren kan ses som föräldrarnas formella guide in i dövvärlden (Åkerström et. al. 1995:84). Hemvägledarna kallas numera för specialpedagoger. Jag har dock valt att behålla benämningen eftersom den särskiljer dessa specialpedagoger från de som arbetar vid förskola och skola.

Ett ideologiskt koncentrat

Jag har tidigare framhållit att innehållet i en diskurs aldrig kan vara helt fixerat. I sammanfattande syfte är det dock möjligt att vaska fram ett "koncentrat" av den dövulturella diskursen. Följande uppmaningar och påståenden används återkommande:

Bekämpa oralismen!

Det är döva själva som är experterna.

Det är ingen sjukdom att vara döv.

Döva är en kulturell minoritet.

Teckenspråket är ett fullvärdigt språk.

Teckenspråket är dövas modersmål.

Hörselskadade mår sämre än döva.

Värna om rätten att vara döv!/Acceptera barnet som det är!

Låt döva barn vara döva!

Låt döva barn vara barn!

*

Sammanfattningsvis: den dövulturella diskursen består inte bara av en uppsättning separata begrepp och formuleringar. Dessa är byggstenar till diskursens övergripande resonemang enligt vilka olika tolkningsramar konstrueras; de tillhandahåller grundpelarna som bär upp en specifik världsbild. Sådana tolkningsramar anger – i den här versionen – formen för hur det döva kollektivets historia ska återges likväl som hur den dövas personliga erfarenheter ska berättas. Upplevelsen att få ett dövt barn har också givits en inramning – en terapeutiskt präglad sådan. Vidare förklaras motstridiga uppfattningar enligt dessa tolkningsramars logik. Så långt om diskursens innehåll, den kan också återges i olika former.

Former

Personer som känner varandra mycket väl brukar med tiden utveckla ett slags kodspråk; det kan vara lösryckta ord, miner och läten som

för en utomstående ter sig obegripliga. Den insatta har emellertid inga som helst svårigheter att tolka innebörden av sin gode väns grymtande eller höjda ögonbryn. Berger och Kellner (1974) skriver så här om hur verkligheten konstrueras och objektifieras i en äkten-skaplig relation:

“By the very logic of the relationship, a common overall definition must be arrived at – otherwise the conversation will become impossible and, *ipso facto*, the relationship will be endangered. Now, this conversation may be understood as the working away of an ordering and typifying apparatus – if one prefers, an objectivating apparatus. Each partner on-goingly contributes his conceptions of reality, which are then “talked through”, usually not once but many times, and in the process become objectivated by the conversational apparatus. The longer this conversation goes on, the more mass-ively real do the objectivations become to the partners.” (Berger & Kellner, 1974:123).

Liknande förlopp av en alltmer utvecklad enighet kan vi finna även på andra områden och nivåer än de mellan två makar eller goda vänner. En sådan enighet arbetas sålunda fram genom kontinuerliga samtal kring hur vi ser på världen. Under förloppets gång tycks det ske en, i kvantitativ mening, språklig reducering. Nya sätt att se på världen kräver däremot noga underbyggd argumentation och därmed fler ord än en välkänd tanke. Beskrivande och motiverande ord tenderar emellertid att bli överflödiga vartefter ett nytt synsätt blir alltmer känt och accepterat. Vi kan erfara hur ett enda begrepp eller fras kommer att utkristalliseras och stå som kodord för ibland hela åskådningar. “Solidaritet” associeras t.ex. till den politiska vänstern medan “valfrihet” har blivit ett borgerligt laddat begrepp. Varje lokal kultur har sina egna specifika frågor att samlas kring och med tiden utvecklas sanningar i form av kärnfulla formuleringar. I ett sådant reduceringsskede ändrar diskursen form.

Eftersom jag inte har kunnat ta för givet att läsaren är förtrogen med ett dövkulturellt perspektiv har någon form av introduktion varit nödvändig. Jag har därför i det föregående avsnittet försökt

återge hur dövrörelsens aktörer argumenterar för sitt perspektiv. Hur motiveras påståenden? Till vilken historisk grund kopplas dagens socialpolitiska krav? Hur förklaras andra sätt att se på döva? Vi kan säga att jag har presenterat dövrörelsens argument i *artikulerad* form, dvs. i sådana formuleringar som ger utrymme för ett visst utredande resonemang: "vi tycker att...därför att..." Under rubriken närmast ovan ("Ett ideologiskt koncentrat") listades istället vissa nyckelformuleringar som har kommit att användas frekvent av aktörerna på området. Här har "därför att" skalats av och formuleringarna har fått karaktären av uppmaningar och slagord; de kan betraktas som återgivna i *reducerad* form. Det är dessa två former och skeendet däremellan som nu ska diskuteras.

Artikulerad och reducerad form

Med fyra exempel ska jag illustrera hur de två olika formerna kan se ut. Det första exemplet handlar om en historisk händelse som blivit kännetecknande för det förtryck man menar att döva och teckenspråket varit föremål för. Det andra exemplet handlar om den attityd som tillskrivs det hörande samhället; dvs. hur dövkollektivet uppfattar hörandes inställning till dövhet och döva. Ett tredje exempel avser istället en högt värderad tankegång: vikten av en "döv-identitet". Avslutningsvis ett fjärde exempel som tar upp varierande benämningar på teckenspråket.

1.

I uppslagsboken *När hände vad i dövas historia* kan vi läsa följande:

"1880 Dövstumlärararkonferens i Milano fastslår talmetodens överlägsenhet över teckenmetoden. Redan före denna konferens var talmetoden förhärskande inte endast i Tyskland utan även i Frankrike (1832 och 1860 ca) och flera andra länder. En stor del av Milano-konferensens deltagare var präster engagerade i undervisning av döva. En av de mest kända talar-na var..." (Andersson & Hammar, 1996:59)

Referenser till denna konferens används i syfte att berätta om att man en gång fastslog "talmetodens överlägsenhet över teckenmetoden". De reducerade diskursfraserna på temat kan variera. Ibland omnämns händelsen i DÖV-tidningen i neutrala ordalag som "Milano-kongressen" eller "dövlärarkonferensen i Milano", åtföljt av året. Andra gånger åkallas dövas olycka i ödesmättade bilder som "den svarta dagen" eller "mörkrets dag i Milano".¹¹ Under intervjuer berättar man om händelsen i mer opreciserade ordalag: "nån konferens i Milano eller var det var". Att uppgiften dyker upp så ofta visar att kongressen och året har ett viktigt symboliskt värde. Här har man en konkret händelse som får representera när den förtryckande oralismen tog över. Talmetodens utbredning redan före konferensen, som påtalas i citatet ovan, är i den bemärkelsen oväsentlig. Orten Milano och året 1880 har således laddats med den kulturella betydelsen att där och då förbjöds teckenspråket.

Cohen (1985:101–102) beskriver hur det förflutna återkallas symboliskt: med enkla "historiska" benämningar beskrivs nutida komplexa och ofta ideologiska budskap. Margaret Thatcher drog t.ex. växlar på "viktoriaiska värden" för att ge trovärdighet åt monetarism. På liknande sätt kan "mörkrets dag i Milano" användas retoriskt för att få gehör för dagens socialpolitiska krav. Komplicerade berättelser och budskap kan på så sätt sammanfattas likt en stenografisk minnesanteckning (*ibid.*) – en reducerad form som icke desto mindre lyckas frammana mening och laddning. Ett enda ord eller en liten fras kan på så vis fungera som ett kodord för ett ont förflutet, som i detta exempel, eller en negativ attityd som i det följande exemplet.

2.

"Göra döva till hörande" är en reducerad fras (ofta uttalad med sarkastisk ton) som används för att beskriva den attityd som det hörande samhället i allmänhet antas ha till dövhet och döva.¹² Vidare är det läkare, talpedagoger och föräldrar som har tillskrivits sådana strä-

11 SDR-Kontakt, 1993, nr. 9:3.

12 "Attityd" är för övrigt ett ord som blivit synonymt med "dålig attityd" inom dövrörelsen och sannolikt även inom handikapprörelsen generellt. "De hade attityder" betyder då att "normala" givit uttryck för negativa attityder gentemot handikappade.

vanden. För en icke initierad är sannolikt ett sådant uttalande föga upproriskt. Det kanske till och med uppfattas bokstavligen och positivt: "Ja, men vad bra! Då får ju döva höra!" Den kulturella betydelsen som är inbäddad i uttalandet "göra döva till hörande" lyder däremot i artikulerad form något i stil med följande: Hörande har i alla tider förtryckt döva genom strävanden att normalisera döva eftersom man inte kan acceptera döva som de är och se teckenspråket som dövas modersmål. Därav följer också hörandes oförmåga att se till hela den döva individen; istället fokuserar man på ett defekt öra vilket ska "fixas" för att göra patienten så lik hörande som möjligt.

3.

Nu till en central ingrediens i det döv-kulturella perspektivet: "döv-identiteten". I sin artikulerade form rymmer argumentationen därom en omfattande diskussion om vikten av en "medveten döv-identitet" för dövas psykiska välbefinnande. För att ge tyngd åt argumentet kan det ges en vetenskaplig stil (Ibarra och Kitsuse, 1993:50): då hänvisas det till undersökningar om psykisk ohälsa bland döva som inte tillåtit vara "kulturellt döva". Diskussionen omfattar också berättelser om personer som gått genom livet som misslyckade "låt-sashörande". Eller andra som tvingats till ett isolerat liv i byfåne-rollen (se t.ex. Andersson, 1978:60). Beskrivningarna från förr fungerar som en kontrast till dagens uppnådda mål och framtida strävanden. Det finns emellertid betydligt kortare versioner av samma diskussion. Resonemanget kan nämligen återges med formuleringen "det är viktigt med identitet". Argumentet har därmed reducerats till ett enda nyckelbegrepp. "Identitet" blir ett slags koncentrat av diskussionen i sin helhet, laddat med positiva förtecken.

4.

Avslutningsvis ett exempel beträffande förändringen av de adjektiv som fått beskriva teckenspråket. "Teckenspråk" som begrepp har använts som namn på flera olika språkliga varianter varför dövrör-elsen så småningom fann det viktigt att särskilja "det egna" teckenspråket. Benämningar på vad som *inte* är teckenspråk (med dagens mått mätt) är "tecknad svenska"¹³, "tecken-som-stöd" och "svensk-påverkat teckenspråk". Formuleringar som använts för att beteckna

vad dövrörelsen betraktar som teckenspråk är t.ex. "dövas eget teckenspråk" och "genuint teckenspråk". Man pratar vidare om att vissa tecknar mer "dövt" än andra etc. Idag förefaller det trots allt som om "teckenspråk" har blivit synonymt med "dövas eget teckenspråk", eftersom det är denna teckenspråksform som med tiden vunnit acceptans. Det är således inte längre nödvändigt med dessa särskiljande beskrivningar.

Tid och motstånd

Två dimensioner är avgörande för i vilken form diskursen används: tid och motstånd. Med tiden "fäster" vissa argument. De blir alltmer välkända och inarbetade vilket minskar förekomsten av artikulerade formuleringar. Ett sådant reduceringsförlopp drivs ytterligare av det frekventa bruket av standardiserade beskrivningar, liknelser, berättelser. Många av dövrörelsens protester har vidare hörsammats, krav har gått igenom, det dövkulturella förhållningssättet har spridits till professionella och föräldrar.¹⁴ Rätten till teckenspråksbaserad undervisning för döva betraktas i allmänhet som självklar idag varför motiveringen därtill många gånger blir överflödig.

Reducerade versioner är således många gånger tillräckliga och förekommer som påminnelser och bekräftelser av det inledningsvis nydanande och välartikulerade politiska programmet. Tiden ska emellertid inte uppfattas som tillräcklig för att ett nytt synsätt ska etableras. Det krävs givetvis att idéerna vinner gehör och når framgång. Men tiden i sig kan bädda för framgång: efter tillräckligt många upprepningar – från tillräckligt många personer – framstår ett argument eller påstående som tämligen familjärt och därmed lättare att acceptera.

13 Under 70-talets alltmer välvilliga inställning till teckenspråk skapades ett slags kompromissartat teckenspråk där den svenska grammatiken styrde teckenordningen och nya tecken tillkom för t.ex. ändelser. Tanken var att denna form av teckenspråk skulle underlätta inlärnigen av svenska språket.

14 Även "hörande" institutioner som massmedia vill sannolikt respektera "dövas egen" verklighetsbild, om än kanske efter påtryckningar. Man kan t.ex. se ursäkter från dagspressen för att man skrivit dövtum istället för döv, efter att någon blivit förnärad av det omoderna uttrycket.

Det finns emellertid tillfällen när även den mest självklara sanning måste artikuleras. Som när sanningen stöter på någon form av motstånd. Motståndet kan vara oppositionellt men även en okunnigs stilla undran innebär att ett yttrande inte tillåts passera friktionsfritt. En sanning som stöter på patrull – oavsett slag och styrka – måste motiveras och utvecklas; den reducerade versionen måste artikuleras.

Nedan ska först användningen av den med tiden reducerade formen redogöras för. Därefter ska diskussionen handla om när reducerade versioner efter något slags motstånd återigen ges en artikulerad form. Allra sist en kort kommentar om den artikulerade formens begränsningar, synlig i vad som kan kallas för "tomma" begrepp.

Reducerad form i bruk

Skeendet när gängse uttryckssätt blir alltmer reducerade är nära förbundet med objektifieringsprocesserna institutionalisering och reifikation; dvs. processer som gör att vi uppfattar mänskliga konstruktioner som objektiva och av naturen givna (Berger och Luckmann, 1991).

Parollen "Utgå från dövheten!" kan sägas ha antagit institutionaliserade former i t.ex. teckenspråksundervisning, tolkyrket, Dövas TV, etc. (Åkerström, 1997:445). Vidare har abstrakta nyckelbegrepp som t.ex. *kultur*, *identitet*, *medvetenhet* kommit att användas reifierat på dövområdet (Åkerström et al. 1995:39–41). En av mina intervjupersoner pratar t.ex. om dövas behov av egna föreningar och använder "kultur" på ett sätt som om den rymdes i en kanna: "...för att orka vardagslivet så behöver man så att säga fylla på med lite egen kultur och känna sig avslappnad." Identitet (som döv eller hörselskadad) betraktas som något man kan *få* eller "erövra", givet att de rätta betingelserna infinner sig. Så här skriver man i hörselvårdsutredningen (1988:91–92):

"Med en bra förskola-grundskola-gymnasium för barndoms-hörselskadade, där man får möjlighet till identitet och grupp-tillhörighet samt hörselskademedvetenhet, kommer man som

barndomshörselskadad att stå väl rustad för sitt liv som vuxen barndomshörselskadad.”

Ibland beskrivs identitet också som något man har respektive inte har: “Är Cochlea implantat något positivt eller ett hinder för att utveckla en identitet?” frågar man sig i föräldratidskriften DHB-Dialog.¹⁵ Själva begreppet identitet likställs med en positiv sådan, en *bra* sådan. På samma sätt har det populära begreppet “psykosocial” kommit att användas som en reducerad variant av t.ex. “en god/önskvärd/lyckosam psykosocial utveckling”. Som en psykolog uttryckte sig i ett offentligt anförande: “man bör välja teckenspråk för att garantera psykosocial utveckling”.

Tidigare framhölls “Milanokongressen 1880” som exempel på hur en beskrivning av hörandes förtryck av döva kan reduceras till denna fras. Frasen är laddad med symbolik; 1880 utnämns till året då ondskan (talmetoden) tilläts ta över dövundervisningen. Det finns ett årtal för det goda också. För den svenska dövrörelsen har årtalet 1981 en symbolisk status eftersom man då i riksdagen fastslog att teckenspråket är ett av Sveriges nationalspråk.¹⁶ Årtalet dyker ständigt upp i beskrivningar av utvecklingen på dövområdet och ofta påtalas just den symboliska vinst dövrörelsen då gjorde. Ibland ges emellertid årtalen en förhållandevis bokstavlig betydelse. En förälder berättar – med i huvudsak gängse termer – om den utveckling som dövundervisningen genomgått:

Det har ju också varit sån otrolig utveckling med det här ju. Teckenspråket blev ju inte godkänt förrän åttioett va'. Utvecklingen har ju varit enorm. Först skulle man ju höra, man skulle lära sig att höra fast man var döv. Satt och ljuda massa konstiga grejer. Som ljuda “bää” till får, och så heter det får! Massa korkade grejer alltså. Så utvecklingen har varit enorm. Vi har väl haft tur så på det viset för sen då åttioett så kom ju teckenspråket och då fick ju döva verkligen ett språk och då ville de ju ha det. Och då var det ju till *ett hundra* procent teckenspråk – ingenting annat.

15 DHB-Dialog, 1991, nr. 1:31.

16 Tillsammans med svenska och samiska.

Det som i allmänhet beskrivs som dövrörelsens långa kamp mot hörande beslutsfattare, summeras i den reducerade versionen "...då åttioett så kom ju teckenspråket..." Beskrivningen antyder att teckenspråket infördes från den ena dagen till den andra; det symboliska året ges en faktisk betydelse. På samma sätt kan Milanokongressen 1880 omnämnas inte bara i symbolisk mening, utan också som teckenspråkets bokstavliga död i undervisningen av döva.

Generellt sett uppfattas gärna metaforer allt mer ordagrant med tiden, såtillvida att den som använder en term kan vara okunnig om dess metaforiska bakgrund (Potter, 1996:180). Vid ett observations-tillfälle fick jag erfara hur en välkänd "dövmetafor" fick en bokstavlig betydelse. Teckenspråket skildras gärna som ett "förbjudet språk"¹⁷ och symboliseras med fjättrade händer, t.ex. i stupstock, handklovar eller bundna händer. Sådana bilder förekommer i organisationstidskrifter, på bokomslag och flygblad etc. och används för att protestera mot den forna skoltid då döva inte fick teckenspråk i undervisningen.

Symboliken hade emellertid uppfattats ordagrant av barnombudsmannen Louise Sylwander som höll ett öppningsanförande vid den barnaudiologiska konferensen i Örebro, 1996. Hennes primära uppgift var att tala om FN:s barnkonvention i allmänhet men inledningsvis ägnade hon några minuter åt dövas historia. Mitt intryck var att hon "*briefats*" av någon som var mer insatt på dövområdet än hon själv. Sylwander pratar därmed beklagande om 50-talets Mannilla (dövskolan i Stockholm) "där teckenspråket var förbjudet och där man till och med band händerna bak på ryggen för att barnen inte skulle kunna teckna."

Berättelser om dövas förflutna innehåller en mängd tragiska skildringar av hur äldre döva förbjudits att teckna med varierande förnedrande metoder. Jag har hört och läst om hur döva tvingades träna vante eller en papperspåse över båda händerna (se t.ex. Evans och Falk, 1986:66); att de tvingades att sitta på händerna eller gömma dem bakom ryggen, etc. Jag har emellertid aldrig hört berättelsen i Sylwanders tappning.

17 Se t.ex. "En liten vit bok om döva" (s. 15), informationsmaterial utgiven av Sveriges Dövas Riksförbund.

Hennes uttalande går inte heller obemärkt förbi; under efterföljande frågestund opponerar sig Rut Madebrink (f.d. rektor på Mannilaskolan) mot Sylwanders beskrivning. Den pensionerade rektorn kan tillstå negativa och kränkande attityder mot döva men motsätter sig bestämt ett formellt förbud av teckenspråket och att man skulle ha bakbundit barnens händer. Hon kan dessutom styrka sin egen version med det övertygande yrkandet "jag var där" (Shuman, 1992:136), till skillnad från Sylwander.

Sannolikt var det så att barnombudsmannen (eller hennes informant) hade förväxlat den symboliska bilden av "händer i fångenskap" med de ovan nämnda berättelserna om äldre dövas teckenspråksförbud. Under andra omständigheter hade hennes beskrivning sannolikt passerat eftersom de inbegripna med all säkerhet förstod poängen: döva har behandlats illa i den gamla dövskolan. Hon hade emellertid otur. Någon kände sig orättvist utpekad och opponerade sig. Förväxlingar av detta slag synliggör att berättelsefragment – reducerade versioner – finns i omlopp och kan vara tämligen svårhanterliga för den oinvigde.

Artikulerad form vid behov

Tendensen att artikulerade versioner tycks bli allt mer reducerade innebär inte att diskursens artikulerade form är ett minne blott. Nedan följer tre exempel på olika slags motstånd som gör att den artikulerade formen återigen krävs i argumentationen: 1) när man vänder sig utåt, 2) när de oppositionella ska bemötas och 3) när brist på skolning i det dövulturella perspektivet föranleder ifrågasättande.

1.

När företrädare för det dövulturella perspektivet vänder sig utåt till ett hörande samhälle, kan man inte förvänta sig att det egna synsättet är lika välförankrat som på dövområdet. Det duger knappast att ironiskt raljera över de som ska "göra döva hörande" eller i uppskattande ton prata om den egna dövkulturen. För att få gehör i det hörande samhället krävs en utvecklad argumentation; det självklart riktiga måste konkretiseras, förklaras och försvaras.

Vikten av att artikulera argumenten i fråga om vad *kultur* är, framstod särskilt tydligt i förhållande till minoritetsspråkskommitténs betänkanden om minoritetsspråkskonventionen och nationella minoriteter (SOU 1997:192 & 193). Kommittén hade att avgöra vilka grupper i Sverige som skulle få åtnjuta privilegiet att kallas för minoriteter; man prövade och bedömde etniska grupper som tornedalsfinnar, zigenare/romer och judar. Dövkollektivet var emellertid inte ens tilltänkt som en möjlig kandidat för minoritetsbenämningen. Efter påtryckningar lyckades SDR få kommittén att åtminstone överväga möjligheten att döva och teckenspråket skulle klassificeras som en minoritet respektive ett minoritetsspråk. Det fick dock inte det utfallet man önskade.

Lobbyverksamheten renderade blott ett par sidor där kommittén konstaterar att teckenspråket inte bör omfattas av en svensk ratificering av minoritetsspråkskonventionen samt att döva inte är att betrakta som en nationell minoritet.¹⁸ SDR:s remissvar¹⁹ präglades av indignation; det bestod av en åtta sidor lång bevisföring kring att döva *är* en nationell minoritet och att teckenspråket *är* ett minoritetsspråk. Så här skriver man bland annat:

“Med kultur menar vi vardagslivet, normer och värderingar. Vårt språk är det svenska teckenspråket. Det är vårt första språk och vårt modersmål. Genom det har vi fått gemensamma erfarenheter, unika för dövgruppen. Att vi är döva genomsyrar hela vårt liv. Vi är välorganiserade i många olika aktiviteter; idrottsföreningar, husvagnsklubb, bridgeklubbar, hundklubbar, döva homosexuella mm. Vi behöver varandra för vår språkliga gemenskap och det har därför vuxit fram aktiviteter parallellt med det hörande samhället. /—/ Dövkultur innefattar också det lidande som döva fått utstå historiskt sett när vi betraktades som “dumma” och ibland p g a detta spärrades in på mentalsjukhus. Det språkliga förtrycket innebar att vi

18 (SOU 1997:192, s. 110–112) En omständighet som kan tyckas märklig med tanke på att Sverige erkänt teckenspråket som ett av våra tre nationalspråk.

19 <http://193.12.249.247/sdrf/sdr/remissvar.html> (981125) Dokumentet är daterat 1998-06-16.

förbjöds att använda teckenspråket, vi skulle lära oss höra genom att avläsa munrörelser, vi skulle lära oss tala så att hörande förstod oss. /—/ Dövas kultur är fortfarande förtryckt, det visar inte minst kommitténs uppfattning om dövkultur.”

2.

Den artikulerade formen kan även vara nödvändig inom dövområdet när det gäller att bemöta uppstickare som är eller uppfattas vara oppositionella. Den tydligaste gruppen här torde vara förespråkare av cochleaimplantat på barn. I sammanhang där man argumenterar med själva fienden tas den artikulerade formen gärna i bruk. T.ex. blir det då viktigt att definiera vad som avses med begreppet teckenspråk. CI-teamens bedyrande att man anser teckenspråk vara nödvändigt för barn med implantat har mötts med misstänksamhet. Ett svar från SDR:s ordförande lyder följaktligen: “... [tvåspråkighet] är inte att använda teckenspråk och talad svenska samtidigt”.²⁰ Återigen aktualiseras de beskrivande formuleringarna som diskuterades tidigare: vilket slags teckenspråk avses egentligen? Menar de verkligen dövas eget genuina teckenspråk? I sammanhang där alla inte är eniga, blir den artikulerade formen återigen viktig.

3.

Motstånd kan som ovan nämnts också bestå i okunnighet. En nykomling kan omöjligt besitta den specifika kulturella kunskap som äldre medlemmar tillägnat sig genom en “lärlingstid” då logiken bakom vedertagna sanningar instruerats.²¹ För den oinvidge är den reducerade formen inte laddad med samma kulturella betydelse som för en gammal medlem. Nyblivna föräldrar till döva barn antas t.ex. vara “naturligt” okunniga om döva och teckenspråk. Informationsmaterial som riktar sig till dessa är därför välartikulerat.²²

20 SDR-Kontakt, 1995, nr 1:15.

21 För en diskussion om nykomlingens möte med dövvärlden: se Jacobsson (1997:82–89) om orienteringen bland rätt och fel och Åkerström & Höglund (1992) om “Att bli förälder till ett dövt eller hörselskadat barn”.

22 Andra grupper beskrivs förvisso också som okunniga, t.ex. läkare, men dessa anses då vara ovilliga eller oförmögna att ta till sig ett dövulturellt perspektiv.

Okunnighet kan också uppenbaras under pågående interaktion. Under ett samtal ges en mängd tecken på huruvida parterna delar varandras beskrivningar (medhåll, nickar etc.) Förväntningar om att åhöraren är insatt i dövfrågor kan göra att denna bedöms kunna utläsa andemeningen eller fylla i en skissartad berättelse själv. Exempel på motsatsen finns på flera ställen i mina intervjuer där jag signalerar någon form av okunskap beträffande det dövulturella perspektivet. Vissa intervjupersoner tog då tillfället i akt att lära mig; det gällde i synnerhet när jag samtalade med föreningsaktiva eller mycket engagerade yrkespersoner och föräldrar. Sådana intervju-tillfällen fick ibland karaktären av rena föreläsningar där intervju-personen tålmodigt förklarade för mig hur saker och ting förhåller sig. Jag skulle *lära* mig det dövulturella perspektivet och – än viktigare – övertygas om att det var det rätta.

I en intervju med ett föräldrapar blir jag undervisad i avigsidorna med cochleaimplantat. Pappan har vid ett tidigare skede förklarat för mig att viss personal på dövmrådet, i synnerhet medicinsk sådan, har en nedsättande syn på döva och teckenspråk. Han tar där-
efter själv upp ämnet och testar mig först med en reducerad variant av hörselskadeproblematiken:

(1-46)

- 1 Pappan: Och sen har ju det där kommit in med de där
- 2 förbaskade implantaten också som försvårar det hela. Då
- 3 gör man ju om en döv till en gravt hörselskadad, inte en
- 4 döv till hörande (1). Och det är liksom en, jag tror-
- 5
- 6 Katarina: På vilket sätt menar du att det försvårar?

Med "ju" ger pappan påståendet ett sken av självklarhet över sig som jag emellertid inte låter passera.²³ Jag signalerar istället okunskap; min fråga indikerar att jag inte är insatt i frågan och jag blir då föremål för en noggrannare redogörelse. Föräldrarna hjälps åt med

23 "Ju" är för övrigt en intressant retorisk finess. Utöver den effekt som åstadkoms i citatet ("alla vet eller borde veta att så här är det") kan "ju" användas för att få medhåll utan att uttryckligen be om det; som ett fiskande efter en gemensam uppfattning.

uppgiften och formligen bombarderar mig med en mångfald av argument mot operationen. Invändningarna är förvisso inte nämnvärt utvecklade var för sig, men *mängden* av alla argument lämnar inget tvivel om att "de där förbaskade implantaten försvårar det hela". Formuleringarna är välbekanta. De lyckas näst intill pricka in alla kända invändningar som jag tidigare listat i kapitel ett under rubriken "Motståndet" (här markerade med motsvarande siffror i fetstil):

- 7 Pappan: Därför att...det trycks ju på, alltså föräldrar får ju
8 information från Lund, alltså att...operationerna finns (9).
9
- 10 Katarina: Vilka ger den informationen?
11
- 12 Pappan: Ja, det är Sten Harris alltså. Han vill ju operera.
13 Han som är läkare och gör de här operationerna. Han jobbar
14 ju stenhårt för det alltså (3). Och det är ju så, jag menar när
15 vi hade fått Pelle och man får reda på att man har ett dövt
16 barn och så kommer en läkare och säger att det här går att
17 operera, vi hade ju gjort det direkt innan man är insatt i
18 saker (8). Och det, det-
19
- 20 Mamman: Det är bara att det är ju inte sant va'. Det är ju inte
21 sant. De kommer ju inte att höra. De blir gravt hörsel-
22 skadade, de kommer att få använda teckenspråk och- (1)
23
- 24 Pappan: Samtidigt som de måste habiliteras till tolv
25 [otydligt] (2). Lägga ner mycket resurser på det för att det
26 ska fungera (10).
27
- 28 Mamman: Träning. Man tänker hur de ska hinna få tid att
29 bara vara barn och leka (2).
30
- 31 Pappan: Och samtidigt som man inte vet hur en hjärna
32 under uppväxt fungerar av att skicka de här elektroniska
33 signalerna. Det finns det ingen som vet nåt om (4).
34
- 35 Mamman: Det finns ju ingen forskning på det. Det är för

- 36 nytt för det (4).
37
38 Pappan: Och samtidigt som man måste göra om operationen
39 efter tio år. Man får göra det kanske sju gånger under en
40 livstid (5). Det är liksom... Men de värderingarna finns ju
41 att det är sämre att vara döv- (6)
42
43 Katarina: -än hörselskadad.
44
45 Pappan: Ja, och även sämre än att vara hörande. Man driver
46 det ditåt hela tiden.

Kort om "tomma" begrepp

Det är emellertid inte alltid som aktörerna är lika välutbildade i bakomliggande resonemang som föräldraparet ovan. Sannolikt är också somliga självklara fraser svårare än andra att utveckla; de har vunnit legitimitet i så stor utsträckning att deras reducerade kodord står för sig själva som små sanningsenheter. Abstrakta ord som t.ex. identitet och kultur kan vara svåra att precisera i artikulerad form. I SDR:s remissvar ovan såg vi att det krävdes en mängd ord, förklaringar och exempel för att definiera vad dövkultur egentligen är. När det gäller vissa reducerade fraser tycks det som om den etablerade diskursen brister i att tillhandahålla rimliga versioner i artikulerad form; begreppen förefaller vara tomma.

I en intervju som utfördes av projektmedarbetaren Anna Ryding fastnar intervjupersonen i svårigheten att definiera just begreppen identitet och dövkultur. Det är en mamma till ett dövt barn som intervjuas och hon berättar uppskattande om ett samhälle dit många familjer med döva barn har flyttat. Hon skulle själv vilja bosätta sig där och hennes motivering lyder:

(1-21)

- 1 Mamman: Det är liksom fullständigt normalt, det är ingen
2 som reagerar när man ser ett dövt barn eller att syskonen
3 tecknar eller (Anna: mm) och det är ju identitetskänsla,

- 4 man kanske kan nå den på många sätt men...
5
6 Anna: Mm. Det här med identitet, alltså... det vet jag man
7 pratar mycket om, men ibland så undrar jag liksom vad
8 som egentligen innebär att ha en... ens dövidentitet, språket
9 har jag förstått, teckenspråk och så...

Anna låter inte identitetssanningen gå obemärkt förbi utan bjuder på visst motstånd: vad innebär det egentligen? Hon efterlyser mer än bara teckenspråket. Mamman försöker förklara:

- 10 Mamman: Ja, och så... kultur, det *är* ju inte bara språk ändå.
11
12 Anna: Nä
13
14 Mamman: Men vad dövkultur är, det är mer än vad jag kan
15 svara på, men-
16
17 Anna: (skratt) Ja, ibland undrar jag liksom hur mycket ord
18 som-

I sitt försök att utveckla vad dövidentiteten innebär, hamnar mamman emellertid i nästa definitions knipa som hon också själv påpekar: vad är då dövkultur? Anna inbjuder med ett skratt till att reflektera över ordens svårdefinierade betydelse – en inbjudan som mamman nonchalerar:

- 19 Mamman: -det är mycket mer. Nä, men vad jag tänker på,
20 t.ex. när de flyttade dit [fortsätter berätta om vännernas
21 upplevda fördelar med att bo många döva på samma ställe]

Mamman tar sig ur problemet genom att rätt och slätt konstatera "men det är mycket mer". Punkt, slut. Vissa termer må vara svårdefinierade men kan med fördel användas retoriskt för att visa att man delar en specifik världsbild, eller åtminstone att man behärskar terminologin. Begreppens tomhet synliggörs inte förrän de ifrågasätts.

Kapitel 4

Diskursen i bruk

I anslutning till diskursens innehåll, vilket redogjordes för i kapitel tre, berördes delvis vilka retoriska strategier som tillämpas för att konstruera och framhålla den egna verklighetsversionen på bekostnad av andra (se även Jacobsson, 1997; 1999). Fortsättningsvis får den typen av frågor inte någon framträdande plats i analysen. Istället ska jag fokusera på retoriska processer av annat slag: hur denna konstruktion – i form av en etablerad diskurs – *brukas* av aktörerna på dövområdet. Min ambition är inte att fastställa regelbundenheter, endast ett antal tendenser:

- att den dövulturella diskursen kan *aktiveras* som på en given signal,
- att och hur diskursen *reciteras*,
- att diskursen åberopas med olika grad av *affektiv intensitet*,
- att vissa *beskrivningar* är *svårförenliga* inom diskursen,
- att och hur man *pratar om det gängse pratet* i ett slags meta-diskurs,
- att ett samtal kan föras *med* den dövulturella diskursen.

Diskursen aktiveras

Jag har utgått från att en diskurs kan definieras som text eller samtal om ett specifikt område vilket ges en specifik mening inom en specifik kultur. Diskurs är i detta sammanhang alltså inte som för somliga lingvister rätt och slätt vilken konversation som helst (se t.ex. Labov & Fanshel, 1977:1). Med ett kontextuellt färgat diskursbegrepp följer därför att det är möjligt att i text och tal urskilja när diskursen ifråga *aktiveras*. Den dövulturella diskursen tycks

ibland "sättas igång" som på en given signal; något i interaktionen utlöser det dövulturella perspektivets liturgi.

I tre olika sammanhang (det finns säkert fler) tycks det vara så att gängse beskrivningar och formuleringar används nästan per automatik. Det handlar om 1) beskrivningar av "hur det var förr", 2) när situationen påkallar ett ställningstagande och 3) när övertramp kräver tillrättavisningar. Jag ska illustrera dessa sammanhang med exempel uteslutande hämtade från samtal personer emellan (intervju- och observationsdata). Även i skriftlig form utlöses emellertid diskursen när det handlar om historieskrivning, ställningstaganden och tillrättavisningar. Formuleringarna är då oftast ännu tydligare men de mister istället den spontana, "automatiska" prägel som jag vill framhäva här.

"Hur det var förr"

Ett exempel på diskursaktivering finns i en intervju med en döv-lärare. Jag frågar om han har upplevt några förändringar i sitt yrke och den redogörelse han ger mig är ett långt sjok av kända hållpunkter, formuleringar och tolkningar. Hans svar liknar brottstycken ur böcker och skrifter om dövundervisning: vilka trender som främst karaktäriserade de olika decennierna, betydelsen av lingvistisk forskning, "att alla döva inte kunde vara som hörande", den symboliskt laddade kongressen i Milano. Det är ett långt utdrag ur intervjun och jag kommenterar det styckevis nedan. I denna första passus vill jag uppmärksamma att döv-läraren i mer än ett avseende *inte* svarar på min fråga. För det första undrar jag om han personligen har upplevt några förändringar i sitt yrke ("har *du*..."). Det huvudsakliga svaret blir däremot en allmän redogörelse från en tid långt innan intervjudpersonen ens själv var yrkesverksam. För det andra frågar jag om "förändringar i *yrket*". Döv-lärarens berättelse handlar emellertid om *dövas* politiska villkor och undervisningssituation i ett historiskt dövulturellt perspektiv.

(1-51)

1 Katarina: Har du sett förändringar i yrket?

2
3 Dövlärare: Ja. Jag kom ju in i det här mitt under de största
4 förändringarna (K: mhm) och historiskt sett så var det ju
5 det att (.) 50-talet och 60-talet, då hade vi den starkaste (.)
6 oralistiska perioden vi har haft i dövundervisningen.
7 (K: mhm.) Och sen när då (.) började vändningen i slutet
8 på 60-talet, när de döva själva genom sina organisationer
9 fick företräda alltså (2.0) fick eh, (2.0) hade inflytande i
10 riksdagen, man hade någon, ett par politiker som- hörande
11 (K: mhm) som satt som ordförande.
12
13 Katarina: Vilka organisationer var det?
14
15 Dövlärare: SDR. Där de fick företrädare som kunde föra
16 fram deras åsikter. Plus att det fanns en lärare i Stockholm
17 som (.) börja forska på det här och folk på universitetet som
18 också börja få fram resultat. Sammantaget då så gav det en
19 genomslagskraft så att man då accepterade att (.) alla döva
20 kunde inte vara som hörande. För det hade man ju, när
21 hörapparatutvecklingen kom på 50-talet (3.0) så gjordes
22 det då (.) lyckade (.) resultat med några va'. *Alla* döva
23 kunde lära sig att tala. De fick inte teckna.

Intervjupersonen markerar själv aktiveringen av diskursen med orden "historiskt sett så..." Han återberättar också historien med hjälp av mindre, men tydliga förändringar i samtalsstil och rytm. T.ex. uttalas de fyra första orden i frasen "döva kunde inte vara som hörande" (rad 19–20) i stackato, dvs. tydligt åtskiljda. Effekten blir att yttrandet framstår som ett otvetydigt konstaterande. Vidare åstadkommer intervjupersonen osynliga citationstecken kring "lyckade" (rad 22), genom att omge ordet med korta pauser. Beskrivningen ges därmed en lätt ironisk ton: huruvida resultaten *verkligt* var lyckade är diskutabelt. Ytterligare ett exempel utgör betoningen på "alla" i frasen "*Alla* döva kunde lära sig tala" (rad 22–23). Här syftar dövläraren på det orimliga i att man på basis av *några* "lyckade" resultat, drog slutsatsen att alla döva skulle kunna lära sig tala. Intervjun fortsätter:

- 24 Katarina: Var det på grund av hörselapparatens utveckling
 25 som det blev en sån kulmen på (.) på (.) förespråkandet för
 26 tal?
 27
 28 Dövlärare: Ja, som jag ser det så eh just (.) därför att innan
 29 hörapparaterna fungerade det bra va'. (2.0) Ja, i och för sig
 30 så är det ännu längre tillbaka, 1800-talet, redan då var det
 31 ju strid mellan den orala
 32
 33 Katarina: Ja, just det, ja, mm

Det verkar som om min fråga stör dövlärarens berättelseflöde vilket inte är särskilt märkligt eftersom mitt inlägg föregriper historien. Möjligen var min avsikt att visa att jag var påläst på området. Det kan också ha varit ett försök att snabba på berättelsen för att komma in på det som intresserade mig, nämligen intervjupersonens personliga erfarenheter. När dövläraren sen lyckas ta tillbaka tråden ("innan hörapparaterna fungerade det bra", rad 28–29) inser han emellertid att berättelsen måste återges mer utförligt. Intervjupersonen korrigerar sig sålunda och kommer in på 1800-talets stridigheter, påskyndad av min smått beskäftiga kommentar "Ja, just det, ja, mm":

- 34 Dövlärare: och teckenspråksskolan och sen hade de en stor
 35 kongress nån gång (.) 70-, 80-talet i:: Milano eller var det
 36 var (K: mm) där man slutgiltigt bestämde att den orala
 37 metoden var bättre än teckenspråket. Men den utvecklingen
 38 skedde ju inte sen med en gång va' utan (.) det skedde lite
 39 successivt och jag vet ju Nisse [släkting till dövläraren] hade
 40 ju lärare som tecknade ibland (2.0) (K: mm) Vissa andra
 41 lärare var mer stränga, strängt orala va, men det skiftade,
 42 men eh (2.0) jag tror att den här hörapparatutvecklingen
 43 gjorde att (2.0) man

Dövlärarens berättelse är uppbyggd på nästintill uteslutande gängse beskrivningar. När intervjupersonen berättar om sin släkting Nisse gör han emellertid avsteg från den typiska skildringen av dövunder-

visningens utveckling (rad 37–41). Han betonar Nisses erfarenheter av en successiv förändring mot en alltmer positiv syn på teckenspråk. Det gängse sättet att beskriva dövundervisningen är istället mer kategorisk: tiden mellan Milanokongressen 1880 och Sveriges riksdags beslut att erkänna teckenspråket som ett nationellt språk 1981, omnämns t.ex. som "hundra år av oralism". Efter den personligt präglade sekvensen återkommer intervjupersonen till den vedertagna historieskrivningen på rad 42 ("jag tror att den här..."). Återigen är jag snabb med att hjälpa till med berättandet:

- 44 Katarina: Att man fick nåt hopp om att nu skulle alla
45 kunna höra?
46
47 Dövlärare: [överlappande tal, otydligt] att det fanns
48 hörselrester hos *alla* och nu fanns det en teknisk möjlighet
49 att utnyttja hörselresterna, och då skulle man inte sätta in
50 teckenspråket. Teckenspråket ansåg man att (.) det hämmade
51 utvecklingen utav språkinläringen.

Intervjupersonens redogörelse fortsätter in på 70- och 80-talen angående olika varianter av teckenspråket. När berättelsen långt om länge avslutas i nutid frågar jag vad dövläraren själv tycker om den utveckling han just berättat om. Först då börjar han prata om dövläraryrkets förändringar utifrån egna erfarenheter (ej återgivet här).

Ett jättekliv från dövlärare till tibetaner: Åsa Tiljander Dahlströms (1998) antropologiska studie av tibetaners livshistorier visar på förekomsten av välstrukturerade berättelsemönster om kinesiskt förtryck. När vissa intervjupersoners egna erfarenheter inte uppfyllde dessa berättelsens kriterier återgavs någon annans mer passande upplevelser istället. En av de intervjuade, som trots att han ombads att berätta om *sitt* liv, diskvalificerade sin egen berättelse till förmån för en mer lämplig sådan: "I did not suffer much under the Chinese so I will tell you something about my father." (*ibid*:14)

I lokala kulturer där det finns utpräglade berättelsestrukturer och vedertagna uppfattningar om vad som är intressant för utomstående att höra, kan det vara svårt att få ta del av en personlig berättelse. Intervjuarens bokstavliga uppmaning om en enskild medlems *egna*

erfarenheter tycks som i exemplen ovan nästan per automatik tolkas som en uppmaning om den kollektiva berättelsen.

Ställningstagande

En annan situation som tycks aktivera den dövulturella diskursen är när ett ställningstagande anses vara nödvändigt. Även här har jag ett exempel från en intervju, denna gång utförd av Anna Ryding som pratar med en yrkesperson. Denne berättar att han p.g.a. professionalism och varierande erfarenheter inte kan ha "bestämda uppfattningar" när det gäller cochleaimplantat. Mot slutet av samtalssekvensen har han emellertid – med hjälp av kända ordalydelser – formulerat ett visst motstånd mot operationen eller kanske snarare *visat sitt stöd* för ett dövulturellt perspektiv. Vad är det då som får honom att aktivera diskursen?

(1–32)

- 1 Yrkesperson: Och det blir ju lite i mitt jobb att inte ha
- 2 (2.0) eh (2.0) att va öppen för varje individs behov, att
- 3 inte ha för bestämda uppfattningar. Och i detta ämnet [CI],
- 4 eller vad man ska kalla det, där kan jag inte ha en bestämd
- 5 uppfattning eftersom jag ser så mycket varianter på det.
- 6
- 7 Anna: Tur att du inte har nån bestämd uppfattning på sätt
- 8 och vis! (skratt) Nämen, om man nu alltså har det, så är det
- 9 ju svårt kanske att-

Anna summerar yrkespersonens utläggning som att han "inte har nån bestämd uppfattning" och berömmar ett sådant förhållningssätt med tanke på den professionella aspekten. Trots att Anna återger sin beskrivning i positiva ordalag, väcker den protester. Intervjupersonen vill inte hålla med om att han inte har någon som helst uppfattning i frågan, varvid han avbryter Anna för att presentera vissa reservationer i enlighet med den gängse kritiken mot implantatoperationen:

- 10 Yrkesperson: Jaa, men jag, jag kan inte sticka under stol
11 med att jag tycker det är felaktigt *om* det är så att man
12 ger falska (.) förväntningar, både på sig själv som förälder
13 och på sitt barn.

Utan att uppfatta det ovanstående som en tillrättaläggande protest, fortsätter Anna att prata om att resultaten av implantaten tolkas på ett högst varierat sätt. Intervjupersonen är emellertid inte färdig med uppgiften att visa att han faktiskt har en uppfattning i frågan och ändrar inte kurs trots Annas ganska långa inlägg. Troligen är det så att inlägget snarare förstärker yrkespersonens önskan om att klargöra sin ståndpunkt:

- 14 Anna: Nä, det verkar va så olika vad man (1.0) har för
15 synpunkter kring hur pass mycket (1.0) ett implantat kan
16 ge, verkar det som, för vissa säger ju att det kan ge väldigt
17 mycket möjligheter
18
19 Yrkesperson: Em
20
21 Anna: och man ser på resultatet att det har gått så och så
22 och så bra, medan andra säger att
23
24 Yrkesperson: mja
25
26 Anna: nämen, man är fortfarande döv och har teckenspråk,
27 bara det att man (.) har lite mer omljud [viskande avslut]

Annas resonering tonar ut i tomma intet i avsaknad av medhållande respons från intervjupersonen. De korta yttranden han låtit undslippa indikerar istället att han vill ta tillbaka ordet (se rad 24 där "mja" är en förkortning av "men jag" och låter som inledningen till en invändning). När intervjupersonen lyckats få tyst på Anna, tar han återigen hjälp av diskursen för att presentera ytterligare en reservation mot implantaten:

- 28 Yrkesperson: Men jag, jag, jag tycker också att det vore

- 29 sorgligt om implantaten vore så (.) så att det (3.0) det (1.0)
30 ungefär den kamp som döva har haft som minoritet i ett
31 majoritetssamhälle med minoritetsspråk, den kamp som
32 man har haft och nått väldigt långt, om den skulle raderas.

Intervjupersonen aktiverar diskursen när Anna beskriver denne som helt utan uppfattning i CI-frågan. Sannolikt är det så att intervjupersonen tar utgångspunkt i sitt yrke vill han påtala vikten av en neutral hållning. Annas summering på rad 7 omfattar emellertid intervjupersonen som person ("tur att *du* inte har nån bestämd uppfattning"). Det blir då också mer förståeligt att yrkespersonen reagerar som han gör: vem vill beskrivas som någon utan uppfattning om saker och ting? Han tar då hjälp av gängse invändningar mot cochleaimplantat (falska förväntningar)¹ samt den vedertagna beskrivningen av dövas historia (kamp, minoritet, majoritetssamhälle). Intervjupersonen lyckas därigenom tydligt signalera var han har sina personliga sympatier.

Det är sannolikt ingen tillfällighet att det just är i förhållande till cochleaimplantat som intervjupersonen tar ställning. På områden där flera verklighetsdefinitioner står i konflikt med varandra, blir valet av diskurs en signal om ställningstagande för den ena och förkastande av den andra (Chase, 1995:58).

Tillrättavisningar

En tredje situation där den dövulturella diskursen aktiveras, tycks vara när en tillrättavisning anses vara påkallad. Ett exempel är hämtat från ett föräldramöte på ett teckenspråkigt daghem där några föräldrar framförde önskemål om att personalen och barnen uteslutande ska använda teckenspråk och inte tal. Stämningen är tämligen laddad: en förälders uttalande rymmer spår av kritik mot att personalen inte "tecknar konsekvent". Personalen å sin sida tycks sträva efter att försäkra föräldrarna om att den outtalade kritiken är obefogad. I denna ytterst delikata situation tar en "ny" mamma till orda,

1 Intervjupersonen menar dock sannolikt "falska förhoppningar".

uppenbart omedveten om den stigande spänningen i rummet. Ur fältanteckningarna:

Lisas mamma: Men talet då? Lisa måste ju fortsätta att tala annars kommer hon tappa det har läkaren sagt. Det är väl ändå inte *bara* teckenspråket?

Mer fel än så här kan det knappast bli i en redan spänd situation. Med på mötet var en representant från hörselvården vars verksamhet kritiserats under kvällen för att ha ett alltför tekniskt förhållningssätt. Hon nappar ivrigt på mammans fråga med orden "Ja, det är riktigt" men blir abrupt avbruten av en anställd på förskolan:

Personal 1: (riktad till mamman) Du kan inte blanda ihop det här med vårt arbetssätt. Det här är en teckenspråkig avdelning och personalen kan inte bedriva någon talträning med Lisa. Tal får hon på alla andra platser utom här.

Budskapet är tydligt. Det råder inga tvivel om att det handlar om en markering. Ytterligare en personal ger sig in i diskussionen genom att ifrågasätta läkarens påstådda uttalande att talet försvinner utan talträning. Hon försöker sedan mjuka upp situationen genom att i lättsam ton berätta om sitt framgångsrika arbete med att lära Lisa teckenspråket. Lisas mamma ser fortfarande frågande ut. En annan förälder griper in och förklarar tillrättavisande hur saker och ting förhåller sig:

Adams mamma: Det är inte så att man ska förvägras tal om man hör och kan tillgodogöra sig det, men man kan inte göra det tillsammans med döva barn. Det är omöjligt att prata två språk samtidigt. Då får man ha ett separat rum för talträning. Det är viktigt att barnen får en trygg identitet i sitt teckenspråk.

Den här föräldern lyfter upp diskussionen på en allmän nivå ("man ska inte förvägras tal om man hör"). Med "man"-formuleringen påtalas det principiella och universella i yttrandet (Adelswärd,

1997:225). Adams mamma strävar sannolikt efter att överbrygga konflikten som uppstått. Att Lisas mamma *överbuvudtaget* frågade, samt sättet hon gjorde det på, visar att hon å sin sida inte ens uppfattat att det skulle kunna vara en konflikt i att betona talet också. Hon ser storögt på när replikväxlingen tar fart. Adams mamma tycks vilja räta upp det hela genom att kort och gott fastställa principen: "det är viktigt att barnen får en trygg identitet i sitt teckenspråk". När denna princip slagits fast anses diskussionen vara över. Inte heller Lisas mamma tar till orda igen. En tredje förälder återknyter då till ett tidigare spørsmål och föreslår att föräldragruppen ska sammanställa en skrivelse om krav på fler teckenspråkskurser. Mötesdeltagarna instämmer entusiastiskt i hennes uppmaning, till synes lättade över att lämna den spända situation som uppstått.

Tillrättavisningen ovan var direkt, tydlig och ganska hård. Det finns emellertid en uppfattning bland professionella på dövmrådet att föräldrar måste övertygas *mjukt*. Nya föräldrar anses behöva tid att vänja sig vid tanken att barnet är dövt och behöver ett helt nytt språk. I rädsla att förstöra en sådan "bearbetningsprocess" genom att alltför ensidigt och påstridigt "tvinga" föräldrarna till att inse vikten av teckenspråk, säger sig hemvägledare använda ett mjukare förhållningssätt som kan kallas för "konsten att övertyga neutralt" (Jacobsson, 1999).²

I fallet med Lisas mamma fanns däremot ingen möjlighet att gå mjukt fram eftersom felsteget togs inför en publik. Där fanns andra föräldrar som måste övertygas om att förskolepersonalen tar teckenspråket på allvar. I denna bemärkelse illustrerar sekvensen ovan lika mycket ett ställningstagande som en tillrättavisning. Den omgivande kontexten krävde att budskapet otvetydigt förmedlades.

2 Ibland krävs sannolikt en balans mellan att övertyga "hårt och tydligt" å ena sidan och "mjukt och luddigt" å andra sidan. För professionella med pedagogisk inriktning är det emellertid troligt att den mjukare formen föredras. Adelswärd och Nilholm (1999) fann t.ex. i samtal mellan föräldrar och lärare vid en särskola, att läraren hellre ville "så frön" än att ge direkta uppmaningar som föräldern skulle kunna uppfatta som tillrättavisande. Med ett mjukt påverkansarbete ansåg sig läraren försiktigt kunna styra föräldrarna mot den önskade synen på barnet. Professionella på dövmrådet står inför samma problem: å ena sidan anser man sig ha ett ansvar gentemot barnet som man tycker behöver teckenspråk och å andra sidan vill man inte gå för hårt fram och därmed äventyra en god relation till föräldrarna.

Recitering och "footing"

Ett sätt att använda diskursen är genom recitering. Talaren visar då att han återger denna med hjälp av ett perspektivbyte eller *footing*, för att använda Goffmans (1981:124–159) begrepp. Goffman utvecklade en begreppsapparat för att analysera vår förmåga att tala utifrån olika perspektiv. Vi kan t.ex. använda någon annans ord än våra egna. Vi kan också efter att ha uttryckt någon annans åsikt, förkasta eller ansluta oss till denna. De otympligt stora kategorierna "talare" och "lyssnare" har Goffman brutit ner i mindre analytiska enheter. Här är det tillräckligt att redogöra för de tre olika *talarroller* han menar finns tillgängliga när vi samtalar:

Animator: den som framför yttrandet.

Author: den uttryckta uppfattningens "upphovsman" (vilken möjligen också komponerat orden).

Principal: den som tillskrivs ansvaret för ståndpunkten som yttrandet uttrycker.

Marjorie Harness Goodwin (1990) bjuder på en dråplig händelse från sitt fältarbete för att förklara Goffmans terminologi. Hennes material består av samtal mellan svarta barn i storstadsmiljö och i urklippet nedan försätts hon själv i en smått prekär situation i samtal med Bea:

Boy skates down the street.

Bea: That boy have ugly sneaks don't he.

MHG: Mm yeah.

Bea: HEY BOY THAT GIRL SAY **YOU** HAVE
UGLY SNEAKS!

(Goodwin, 1990:234)

Författaren konkluderar: hon själv tillskrivs ansvar för påståendet om de fula skorna (*principal*) – ett påstående vars innehåll kompon-

erats av Bea (*author*). När Bea tilltalar pojken ger hon någon annans ord sin egen röst (*animator*).

Det mest direkta "fotskiftet" är just "hon sa..." – den som tillskrivs ett påstående omtalas uttryckligen. Men vi kan också byta perspektiv på ett mindre direkt sätt, t.ex. genom att använda uppenbart imiterade fraser som aforismer, välkända citat eller påståenden. Ett annat sätt är att förställa rösten. Med en härmande röst kan talaren visa att någon annans ord tar vid (Clayman, 1992:166).

Det jag vill visa här är hur den dövulturella diskursen väcks till liv genom recitering; ibland för att åberopas och ibland för att kritiseras. Tre intervjusekvenser får exemplifiera hur sådan recitering kan gå till, samt vilka olika effekter som kan uppnås med hjälp av *footing*-tekniken.

1.

Det första exemplet är hämtat från en intervju med en mamma till ett CI-opererat barn och det är mitt eget uttryckssätt som ska granskas. Mamman har själv tagit upp motståndet och jag spinner vidare genom att försöka specificera vad motståndet består av. Det är uppenbart att jag finner det besvärligt. Jag vill framföra motståndarnas specifika argument utan att själv förknippas med dessa, eftersom jag inte vill såra min intervjuperson:

(1–12)

- 1 Katarina: Det var det jag skulle säga förut att me- har
- 2 det inte varit mycket så också att man har (.) inom då
- 3 de här dövförbunden och så, att man har varit, eh, att
- 4 diskussionen mycket har gått det här att (.) jaha, nu
- 5 ska man göra döva hörande (.) och (.) att de kanske (.)
- 6 sätter sig emot det här att, att (2.0) att man ska betrakta
- 7 barnen som hörande (1.0) kanske sätta dem i
- 8 integrerade skolor och (1.0)
- 9
- 10 Förälder: Det är ju så resonemanget går och jag måste
- 11 säga att (suck) jag för- jag förstår inte det alltså. (1.0)
- 12 Jag förstår, jag förstår inte [märkbart provocerad]

Det som är allra svårast för mig att nämna är det kritiska argumentet att blotta förekomsten av cochleaimplantat är bevis nog för att hörande inte accepterar döva som de är, utan vill göra dem "normala". Istället för denna långa harang reciterar jag en känd kortversion: "Jaha, nu ska man göra döva hörande" (rad 4–5). Med hjälp av korta pauser åstadkommer jag märkbara citationstecken kring frasen. Dessförinnan har jag ännu tydligare distanserat mig själv från uttalandet genom att betona att jag bara framför någon annans åsikt ("man", "dövförbunden", "diskussionen"). Min önskan är att mamman omedelbart ska reflektera över kritiken som framfördes med hjälp av den kända diskursfrasen (notera pauserna som följer på rad 5). När så inte sker tvingas jag utveckla kritiken, fortfarande noga med att betona att det inte är mina egna åsikter.

När mamman äntligen tar till orda är hon märkbart irriterad men visar också att hon förstått mina distanseringsförsök: "det är ju så resonemanget går" (rad 10). I en viss mening är det alltså inte *mig* hon blir provocerad av, det är istället de kritiska röster som väckts till liv genom mitt reciterande. Det är också diskursen hon sedan argumenterar mot (ej återgivet här).

Mitt sätt att använda *footing* ovan är jämförbart med det Clayman (1992) fann bland intervjuare i nyhetsprogram för vilka en objektiv framtoning är en nödvändighet. Med hjälp av *footing*-tekniken kan dessa intervjuare ge uttryck för en kontroversiell åsikt utan att uppfattas som om det vore deras egen. Fotskiftet fungerar i sådana sammanhang som ett hjälpmedel för att etablera och upprätthålla en neutral hållning.

2.

I ett andra exempel reciteras den dövkulturella diskursen i en dialog som en förälder konstruerar under en intervju. Hon har tidigare berättat att hon blev utsatt för "en massiv attack" från förskolepersonal på ett teckenspråkigt daghem när hon förhörde sig om talträning. Jag frågar hur hon kände av "attacken" och hennes förklaring får en form där hon växlar mellan att citera hur andra använder diskursen *mot* henne och hennes egna kommentarer därom. Trots att mamman pratar mycket fort blir dialogen påtaglig med hjälp av ändrat röstläge när "de" pratar. För tydlighetens skull har jag mark-

erat talarskiftet med talstreck samt använt citationstecken när "de" talar:

- Jo, men alltså, det är att man blir fullständigt- jag menar de klipper ju innan man har pratat färdigt va' och så börjar de så här:
- "Det är så viktigt-"
- och så drar de det där
- "Det var 1981-"
- Jag har hört det alltså säkert *hundrafemtio* gånger! Utan överdrift.
- "Och det är så färskt och bla, bla, bla!"
- Hela tiden pratar de om det där va'.
- "Och tidigare var det så-"
- Ja, ja!
- "Tidigare var det så-"
- Jaha! Men jag har aldrig sagt att det varit på nåt annat sätt. Jag har aldrig sagt att det är det sättet som är bra, jag frågade ju bara!

I det här fallet handlar inte fotskiftet om att framhäva ett neutralt ställningstagande. Tvärtom. Mamman lyckas istället mycket effektivt framhäva den frekventa användningen av diskursen som tjatig och oresonlig.

3.

Då återstår det tredje exemplet som skiljer sig avsevärt från de tidigare två. Det är hämtat från en intervju som Anna Ryding gjorde med en yrkesperson på dövmrådet. Tidigare presenterades sekvensen i ett längre urklipp som exempel på att diskursen aktiveras när ett ställningstagande anses vara av vikt. Nu vill jag emellertid framhäva att intervjupersonen ändrar röstläge när han reciterar den dövkulturella diskursen och för det ändamålet räcker nedanstående fyra rader. Meningarna inom pilarna (> <) uttalas tydligt och lite långsammare än det föregående sagda. Dessutom är tempot detsamma rakt igenom, vilket inte är fallet i det övriga yttrandet:

Men jag, jag, jag tycker också att det vore sorgligt om implantaten vore så (.) så att det (3.0) det (1.0) ungefär >den kamp som döva har haft som minoritet i ett majoritetssamhälle med minoritetsspråk, den kamp som man har haft och nått väldigt långt< om den skulle raseras.

Förutom ändrad samtalsstil och rytm finns ytterligare några tecken på att det är någon annans ord som reciteras. De inledande pauserna antyder att intervjupersonen söker efter ord och han finner dem så småningom i kända formuleringar. Vidare fungerar användningen av "ungefär" som en markering att han skiftar perspektiv: hädanefter återges någon annans ord. På andra ställen i samma intervju inleds varianter på allmänt vedertagna och "färdigformulerade" uttryck med just "ungefär": "det är ungefär som att... om man *kastar ut en boll* till en annan myndighet, sen så får man fem tillbaks". Ett annat exempel lyder: "då tycker jag det är ungefär som att *ge kakan och sen ta tillbaks den*." Med Goffmans (1981) terminologi är således intervjupersonen i citatet ovan, förutom *animator* också *principal* (jag tycker...) Han låter dock den dövulturella diskursen stå som *author* för hans ståndpunkt.

Potter (1996:132) kommenterar också att talaren kan "famla" efter någon annans formulering. Han exemplifierar med en man som säger: "There have been a lot of ideas put out, *what is it*, that the majority of rapes are committed by Islanders or Mäoris and... [sic]" Potter menar att formuleringen "*what is it*" i detta sammanhang inte uttrycker osäkerhet utan snarare ett distanstagande till ett uttalande som skulle kunna uppfattas vara rasistiskt. Med "*what is it*" lyckas talaren framhålla sådana tankar som att de inte är hans egna samt som något han inte riktigt lagt på minnet. Det är emellertid en stor skillnad mellan Potters exempel och den ovan citerade yrkespersonen. Medan den förre skapar distans för att fjärma sig från ett kontroversiellt yttrande, syftar den senares distansmarkering till att åberopa en auktoritet. Intervjupersonen tycks recitera diskursen för att väcka en röst med större pondus än hans egen. Goffman har uppmärksammat denna möjlighet:

"So, too, without much warning, we can corroborate our own

words with an adage or saying, the understanding being that fresh talk has momentarily ceased and an anonymous authority wider and different from ourselves is being suddenly invoked.” (Goffman, 1981:150).

*

Recitering är – för att sammanfatta – ett sätt att indikera att man byter perspektiv. Perspektivbyte är ett sätt att i varierande utsträckning distansera sig från ett uttalande (Potter, 1996:122). I det första exemplet ovan var distansen nödvändig för att jag inte skulle uppfattas som en CI-motståndare när jag intervjuade mamman till ett opererat barn. I det andra exemplet syftade distansen till en negativ dramatisering av “de andra” varpå intervjupersonen sedan kunde kommentera deras agerande. I det tredje fallet tyder kontexten istället på att distansen skapas för att åberopa en auktoritet – inte för att fjärma sig från uttalandet.

Slutligen, om inte den dövulturella diskursen varit så väletablerad skulle möjligheten att effektivt recitera densamma minimeras drastiskt. Vissa fraser och begrepp är nu så inarbetade och välbekanta att de tycks ha blivit talesätt på dövområdet.

Affektiv intensitet

Bruket av gängse formuleringar är i sig en retorisk handling eftersom en diskurs tillhandahåller begrepp som bär upp ett förordat sätt att förstå världen. De kan emellertid framföras med olika grad av intensitet. Intensitet är ett begrepp som används av samtalsanalytikerna Paul Drew och Elizabeth Holt (1988) efter Labov. De avser då *retorisk* intensitet. Författarna visar att vedertagna bildliga uttryck – idiom – är särskilt kraftfulla eftersom den metaforiska karaktären skänker uttrycket högre intensitet än vad en bokstavlig version förmår. Ett exempel är att formuleringen “hon blir överöst med presenter” uttrycker högre intensitet än den bokstavliga motsvarigheten “hon får många presenter”. Det bildliga uttrycket stärker således poängen. I detta sammanhang avses emellertid vad som

kan kallas för *affektiv* intensitet: med vilken hängivenhet diskursen åberopas. Vi kan föreställa oss en glidande "intensitetsskala" över hur det gängse språkbruket kan framföras. Jag ska diskutera dess extremer: glödande eller slentrianmässigt anförande.

Yttrande med glöd

I vissa sammanhang används diskursen för att explicit tala för ett dövulturellt perspektiv. I text och tal kan en engagerad och hängiven ton skönjas. Ett märkbart mönster är att "glöden" infinner sig när det finns något att argumentera mot. Sannolikt är det lättare att argumentera lidelsefullt för en verklighetsuppfattning om man samtidigt uttryckligen vänder sig mot en annan. I vissa intervjuer var det jag som verbaliserade ett känt motargument och fick intervjupersonen att falla in i ett engagerat argumenterande.³ Ibland såg intervjupersonerna själva till att konstruera ett motsatsförhållande. I en intervju med en förälder till ett dövt barn förklarar denne inledningsvis sin inställning i relativt neutral, "föreläsande" ton. Därefter för han in en motsatt uppfattning gentemot vilken han börjar diskutera i skarpa ordalag:

(1-9)

- 1 Ja, man måste ha ett språk, annars utvecklas man ju inte.
- 2 Där man får information och kunskap på ett lätt sätt alltså,
- 3 kommunikation. Har man inte det då utvecklas man inte
- 4 som människa. Jag menar en audiolog, en läkares inställning
- 5 till detta det är verkligen en läkares inställning, alltså ju
- 6 friskare desto bättre. Hörande bäst, döv är sämst och så har
- 7 man den graderingen, det här outtalade, "ja, vi får se, det är
- 8 nog inte så farligt, men i värsta fall får vi väl ta till
- 9 teckenspråk", som man har hört. Det är befängt alltså! .

Det finns tre saker i citatet som jag vill uppmärksamma. För det

- 3 Detta mönster var också synligt (kanske i än högre utsträckning) i intervjuer med föräldrar till barn med cochleaimplantat. I dessa fall besvarade man den kritik som framförts av dövrörelsen.

första att en motpart konstrueras. Genom att frammana en "läkares inställning" (rad 4–5) åberopas någon att argumentera mot. Så snart den felaktiga inställningen presenterats kan intervjupersonen kontrastera denna mot sin egen. Föräldern tycks elda upp sitt resonemang genom att väcka motståndarsidan till liv.

Citatet visar också, för det andra, att den dövulturella diskursen inte bara tillhandahåller begrepp och fraser för en viss inställning, utan också formuleringar som visar att det förekommer nedsättande attityder mot den egna inställningen (se avsnittet om motsatser i detta kapitel). "I värsta fall får vi väl ta till teckenspråk" (rad 8–9), är just en sådan fix och färdig formulering som med få variationer återkommer i form av ett citat. De typiska formuleringarna för en "dålig attityd" upprepas och aktualiserar därmed de oförrätter som manar till att hängivet prata för dövas sak.

För det tredje, att föräldern väljer att citera någon annan är väsentligt (rad 7). Wooffitt (1992) har visat att vi gärna tar hjälp av s.k. *active voicing* när vi berättar om extraordinära och märkliga händelser. Genom att citera andra som också sett och hört samma sak, bygger talaren upp trovärdighet och objektivitet. I fallet ovan är det istället en *attityd* som föräldern vill ge uttryck för i syfte att bestrida densamma. Innan han återger ett citat har föräldern hävdat att läkare värderar hörande högre än döva. Påståendet modifieras dock en smula med orden "det här outtalade" (rad 7); dvs. läkare skulle inte uttryckligen säga "hörande bäst, döva sämst". Däremot, menar intervjupersonen i likhet med den vedertagna uppfattningen, avslöjas en sådan negativ attityd i formuleringen "i värsta fall får vi väl ta till teckenspråk". Med tillägget "som man har hört" styrker han förekomsten av denna attityd genom att framhålla att sådana yttranden faktiskt förekommer utsagda.

Det är inte bara formuleringen i sig som vittnar om en negativ attityd. Frasen "i värsta fall får vi väl ta till teckenspråk" dramatiserar ofta genom att uttala den med en överlägsen och nedsättande ton – ett sätt att uttrycka en attityd utan att beskriva den i ord (Holmqvist & Holsanova, 1996).

Slentrianmässigt anförande

När diskursen aktiveras med minsta tänkbara affektiva intensitet kan vi benämna det som en slentrianmässig hänvisning till gängse beskrivningar – en framställningsform som är intresseväckande motsägelsefull. Den dövulturella diskursens retorik är affektiv i sig (med termer som kamp, förtryck, offer) varför det är föga förvånande att argument framförs med glöd och hetta. Men samma beskrivningar kan också framföras på ett "neutralt" och slentrianmässigt sätt.

Under en intervju med en specialpedagog pratar vi om förändringen från tal till teckenspråk som präglat dövundervisningen. Pedagogogen hade själv utbildats precis i början av denna omställning. Jag frågar därför om det har varit svårt att hänga med i de allt högre kraven på teckenspråkskompetens. Pedagogogen svarar:

Nej, det tycker jag inte det är. Eftersom det ändå fanns teckenspråk i min utbildning. Jag tror det är värre för de som gick en helt oral utbildning, där det var förbjudet ju att teckna. Det har ju varit det, de har ju fått sitta på händerna, ha händerna på ryggen och så vidare. Nej, jag tycker inte det har varit svårt att svänga. Men du skulle fråga om syskon?

Redogörelsen är skissartat återberättad. Intervjupersonen hoppar över information som skulle varit nödvändig för begripligheten om det inte vore så att jag redan innan hört samma historia åtskilliga gånger. Intervjupersonen refererar till *kollegor* som utbildats under talträningens tid. Det var däremot döva barn som skulle ha händerna på ryggen, inte kollegorna. Lägg också märke till att hon låter ett "och så vidare" avsluta den fragmentariskt återgivna berättelsen – det är som om hon litar på att jag själv är tillräckligt insatt för att fylla i resten. Eftersom jag inte avbryter redogörelsen finns heller ingen anledning att göra den mer tydlig. Den avslutande frågan antyder också att dövlärares vill lämna ämnet och hellre tala om ett tema som vidrörts tidigare under intervjun.

Vid ett annat intervjutillfälle kombinerades två berättelsefragment – "döva tvingades sitta på händerna" och "döva tvingades att ha

händerna under bordet” – till det oigenkännliga “de fick ju sitta under bordet...” Vad som är än mer anmärkningsvärt är att jag själv inte reagerade på felsägningen förrän vid utskriften av intervjun. Jag förstod sannolikt mer än väl vad intervjupersonen ville ha sagt i sin reducerade slentrianmässiga summering av dövas historia.

Man kan fråga sig varför diskursen överhuvudtaget används när det sker på detta mekaniska, “slarviga” vis. Varför inte utesluta de dövulturella fragmenten helt och hållet? Om vi återgår till specialpedagogen ovan är det möjligt att hon presenterar ett ställningstagande för den gängse diskursen för att inte bli uppfattad som en gammal kvarleva från oralismens tid. Uttalandet kan i så fall jämföras med Annas intervjuperson som tog ställning (eller “valde” diskurs) i förhållande till implantatfrågan (se “Diskursen aktiveras”). Syftet är då inte främst att prompt övertyga lyssnaren utan snarare vill man markera var man har sina personliga sympatier. En sådan markering behöver inte nödvändigtvis vara kraftfull och uttryckt med hög intensitet, utan kan sannolikt som ovan göras rutinmässigt och likafullt tjäna sitt syfte.

*

Två av retorikens syften är att dels bevara övertygelsen hos de redan övertygade, dels att övertyga och väcka sympati hos resterande (Ibarra & Kitsuse, 1993:32). Om vi tänker oss dessa olika publikker – grovt indelade i de övertygade och de ännu ej övertygade – är det också lätt att föreställa sig gradskillnader i affektiv intensitet när diskurser brukas.

Det är också sannolikt att affektiv intensitet, liksom diskursens former, hänger samman med tid och motstånd som har diskuterats tidigare. Vartefter ett förordat synsätt vinner mark och blir etablerat avtar behovet av hängivna, lidelsefulla appeller. Det är sannerligen svårt att eldigt argumentera för något som redan är allmänt accepterat och vedertaget. Ett hjälpmedel för att vidhålla glöden i argumentationen kan då vara att ständigt påtala att kampen inte är avslutad: “vi har nått långt men kan nå längre”.

Svårförenliga beskrivningar

Den redan omnämnda amerikanska sociologen Susan Chase (1995) har i *Ambiguous Empowerment* analyserat kvinnliga skolledares berättelser om hur de nått sin nuvarande position – en position som i huvudsak innehas av vita män. Med erfarenhet av såväl makt som underordning tar kvinnornas berättelser form utifrån två svårförenliga kulturella diskurser: den om professionellt arbete och den om ojämlikhet.

Chase belyser hur berättaren brottas med problemet att förena de två diskurserna i en sammanhängande historia. Hon gör iakttagelsen att när skolledarna pratar om sitt arbete i termer som härrör från diskursen om professionellt arbete, sker detta i en lättsam och otvungen samtalsstil. När ojämlikhet däremot kommer på tapeten, förs samtalet i medvetna ordalag vilket uttrycks i *sättet* att prata: tvekande, upprört, distraherat, etc. Chase kallar det för *disrupted talk*. Skillnaderna i talstilarna menar hon beror på att den förra diskursen är väletablerad i den amerikanska kulturen, medan den om ojämlikhet bekrivs som en oetablerad diskurs; ämnet tillhör ett ständigt ifrågasatt område.

Det finns liknande exempel på *disrupted talk* i mitt material, om än av ett lite annorlunda slag. Vid en analytisk tematisering är det mer passande att tala om *svårförenliga beskrivningar*. Det kan nämligen vara mödosamt att tala om dövhet i andra termer än vad den etablerade diskursen påbjuder. Upplevelser därav har jag framför allt erfårit under intervjuer då samtalet inte längre flyter smidigt. Ibland har jag som intervjuare givit diskussionen "fel" inramning, vilket tillfälligt stör interaktionen. Jag ska ge exempel från två samtalsområden. I det första fallet är det den gängse rättighetsretoriken som blir störd för ett ögonblick. Det andra exemplet gäller kategorin föräldrar till döva barn och att mina försök att beskriva dem i moraliska termer misslyckas kapitalt. Avslutningsvis en kommentar kring vad som händer när det självklara ifrågasätts.

“Dövas skyldigheter”

Den dövulturella diskursen är i stor utsträckning präglad av rättighetsanspråk – en välkänd retorisk form för många grupper. Kön-, ras-, klass- och handikappbaserad ojämlikhet är tydliga exempel på områden där rättighetsretoriken tillämpas. Rättighetskrav har dessutom utvidgats till att omfatta även djur, träd och kulturella objekt (t.ex. filmer som blir föremål för färgläggning). Oavsett om det är människor, djur eller objekt som avses, är det gemensamma argumentet att dessa ska ha rätten att existera så som de var skapta (Ibarra och Kitsuse, 1993:34).

Enligt samma princip vill dövrörelsen värna om “rätten att vara döv”. Man har också mer specificerade krav: rätt till teckenspråk, rätt till teckenspråkiga TV-program, rätt till textade TV-program, rätt till tolkar, rätt till dövkultur, rätt till översatt myndighetsinformation etc. I en intervju berättar en yrkesperson om vad han anser döva har rätt att kräva och vilka samhällets skyldigheter är. Han sammanfattar sin utläggning:

(1–17)

- 1 Yrkesperson: Det jag pratar med dig om det handlar ju
- 2 mycket om ideologisk (.) (K: Jo) sätt att, att, att betrakta
- 3 gruppen döva och rättigheter och skyldigheter gentemot
- 4 samhället och så vidare va’.
- 5
- 6 Katarina: Vad har döva för skyldigheter gentemot
- 7 samhället då?

Dövas skyldigheter har inte nämnts tidigare i intervjun vilket sannolikt förklarar att jag reagerar på formuleringen. Notera nedan med vilka bekymmer intervjupersonen förenar “skyldigheter” och “döva”:

- 8 Yrkesperson: De har samma medborgerliga skyldigheter
- 9 som alla andra, det vill säga dom ska betala skatt,
- 10 (inandning) de ska ha (.) samma skyldigheter att påverka
- 11 sitt samhälle va’, tycker jag va’, i:: demokratisk process.
- 12 Det vill säga (.) det är ju skolans mål (.) att att barnen va’ (.)

- 13 ska (.) när de har slutat skolan, kunna delta i demokratiska
- 14 processen. Våga ställa sig upp (.) och tala om sin mening
- 15 och ha kunskaper nog att kunna försvara sin mening (.)
- 16 gentemot omgivningen va' och så vidare. Det tror jag inte
- 17 många elever klarar.

Efter att inkomstskatten nämnts som en skyldighet för döva sker en glidning in i den dövulturella diskursen. I syfte att lista flera skyldigheter för döva lägger intervjupersonen till "skyldigheter att påverka sitt samhälle" och lyckas därmed galant glida in i mer välbekanta beskrivningar. Det faller sig inte särskilt naturligt att prata om dövas *skyldigheter*. Rättighetsretorikens utbredning blir nästan komiskt tydlig när en intervjuperson vill poängtera att också döva kan vara rötägg: "Även en döv skitstövel har rätten att kallas för skitstövel."

"Bra och dåliga föräldrar"

Vid ett annat intervjutillfälle försökte jag förmå en yrkesperson att samtala om föräldrar till döva barn i moraliska termer; som bra och dåliga. Det skulle visa sig vara en svårpratad konstellation som måste omformuleras till gångbara terapeutiskt färgade begrepp.

Det är två saker jag vill uppmärksamma med följande exempel. Dels att jag själv är uppenbart störd av att framföra denna svårför-
enliga beskrivning, dels att intervjupersonen lyckas föra in samtalet i kulturellt vedertagna termer igen. Det är en hemvägledare som intervjuas och min till synes enkla fråga "kan man se skillnad på 'bra' och 'dåliga' föräldrar" är allt annat än enkel. Det krävs många ord för att bädda in den i ett presentabelt skick:

(1-31)

- 1 Katarina: inget problem, nä (.) nä (.) Nä (2.0) eh (6.0)
- 2 [tittar i intervjuguiden] ja, du. (1.0) Ibland så skriver jag
- 3 saker som jag undrar vad jag håller på med- en sak som
- 4 jag tänkte på som är, jag kan inte komma på (skrattar till
- 5 lätt) en bättre formulering men kan man se:: kan man se
- 6 liksom skillnader på "bra" och "dåliga" föräldrar (.) så,

- 7 hur m- förstår du hur jag tänker (skrattar till lätt) jag
8 menar givetvis inte-

Till saken hör att jag mycket väl vet vad jag ska säga. Det stod nämligen som en av mina punkter på intervjuguiden: "bra och dåliga föräldrar?" Vetskapen om att man inte pratar om föräldrar i sådana termer bland professionella föranleder min försiktiga och osäkra utläggning. Jag använder flera modifierande uttryck (skrattar till lätt, ursäktar formuleringen etc.) Mina ansträngningar är inte helt förgäves men intervjupersonen visar likväl att hon finner formuleringen motbjudande:

- 9 Hemvägledare: Nej, jag förstår- det låter förskräckligt höll
10 jag på säga (skrattar)
11
12 Katarina: Ja (skrattar) jo, men (.) jag vet inte hur man ska
13 säga. Rätt eller fel inställning eller- f- ofta så har m- jag
14 misstänker att (.) ni har en (1.0) ja, det har ni ju, en bestämd
15 uppfattning (H: ja) om vad som kan vara bra för det här
16 barnet (H: mm, mm) och om man kanske agerar på ett
17 annorlunda sätt eller (.) eller det hära (.) ja en förälder som
18 (.) liksom (.) verkligen sätter sig på tvären (H: mm) eller
19 nedvärderar teckenspråket och så. (H: mm) Efi- (.) jag
20 misstänker att det är vad man skulle kunna kalla för en
21 mindre bra förälder? (1.0) Alltså (2.0)

Med ytterligare nedtonande formuleringar försöker jag förklara hur jag menar, men vidhåller likväl den moraliska inramningen ("rätt eller fel inställning", "mindre bra förälder"). Hemvägledaren ger mig minimala responser som verkar tyda på att hon håller med min beskrivning till viss del, men hon är fortfarande inte nöjd med hur jag formulerar mig. Istället korrigerar hon framställningen:

- 22 Hemvägledare: Har inte bearbetat (.) si::n situation (K: aa)
23 tillräckligt kan man väl säga, (K: aa) det låter lite- för det
24 är ju hela tiden det det rör sig om, (K: aa) var står jag i
25 krisen? (K: aa) Det är ju ofta vi- för alla föräldrar vill sitt

26 barn bästa möjliga (K: aa) och man är blockerad, man ser
27 inte för det är en sån annorlunda värld som öppnar sig för
28 dom (K: aa) och jag tycker det är viktigt att få känna rädsla
29 för det. Dom *måste* få gå igenom detta (K: aa) för det är
30 inget man *kan* alltså bara på bumsen acceptera, (K: nä) tror
31 inte jag.

På det inspelade bandet – och förhoppningsvis även i transkriptionen ovan – märks lättnaden i mina frekventa “aa”- och “nä”-uttalanden som stödjer hemvägledarens berättelse inte mindre än åtta gånger. När intervjupersonen ersätter den moraliska inramningen med en terapeutisk är vi återigen på välbekant mark och samtalet kan rulla igång lika smidigt som det gjort innan.

Sammanfattningsvis: det kan alltså vara problematiskt att föra in “främmande ord” eller främmande konstellationer i en etablerad diskurs. Hemvägledaren ovan löste problemet genom att omformulera min fundering i gångbara begrepp. I exemplet dessförinnan lyckades intervjupersonen ta sig ur det svårförenliga i formuleringen “dövas skyldigheter” genom en glidning in i välbekanta uttrycksformer.

När det självklara ifrågasätts

Ännu en variant på *disrupted talk*, som Chase (1995) kallar det, kan inträffa när det självklara ifrågasätts. Medan somliga personer tar hjälp av den dövulturella diskursen i några få specifika sammanhang, finns det andra vars hela redogörelser präglas av densamma. Exempel på det senare är en intervju med en yrkesperson med stort engagemang i dövrörelsen. Själv var jag vid tillfället tämligen ny på dövområdet – något som jag gärna framhöll. Sannolikt bidrog detta till att intervjun fick en föreläsningskaraktär om dövrörelsens ståndpunkter. Yrkespersonen pratar med klar, tydlig röst i en föreläsande och förklarande ton. “Berättarflödet” störs endast när han får anledning att bryta föreläsningen. Detta inträffade första gången när jag faller en, som det visade sig, opassande kommentar i ett försök att summera intervjupersonens inställning till integration av döva elever:

(1-22)

- 1 Katarina: Okey. Men du menar istället att man ska tillåta
- 2 döv (.) samhället, eller döva som en subgrupp.
- 3
- 4 Yrkesperson: (3.0)

Den långa pausen på tre sekunder är dock inte ljudlös. Intervjupersonen öppnar munnen och yttrar ljud som för att börja prata. Han är emellertid oförmögen att formulera orden då han är märkbart upprörd av hur jag har uttryckt mig. Så småningom fortsätter han:

- 5 Yrkesperson: >Jag undrar liksom om du riktigt eh (.) eh
- 6 funde- tänkt på (fnysskrattar lätt) vad du menar med en
- 7 sån fråga< för det är självklart att alla minoritetssamhällen
- 8 måste tillåtas, tycker jag va'. Det är ungefär samma som
- 9 att säga "ska vi tillåta finsk kultur i Sverige?" eller
- 10 "ska vi tillåta-

Orden inom pilarna yttras i lägre ton, tvekande och behärskat. Intervjupersonen är bragt ur fattningen. Själv uppfattar jag skiftningen i samtalstonen som en stark åthutning och avbryter honom i ett generat försök att få samtalet på rätt köl igen:

- 11 Katarina: Nä, men jag menar inte, jag menar inte att man
- 12 inte ska *tillåta* dövkultur utan vad jag menar är att du
- 13 tycker att de här strävandena att, då som har varit, att döva
- 14 ska lära sig tala eller döva måste mixas med hörande och
- 15 sånt, att det är förkastligt, menar jag, är det-

När intervjupersonen tar ordet från mig gör han det återigen med den klara, tydliga föreläsande rösten:

- 16 Yrkesperson: Nej, jag menar att det är alltså en naturlig
- 17 effekt utav just den här förklaringsmodellen med
- 18 minoritetssamhällen som försöker införlivas i majoritetens
- 19 värderingar och hur viktigt det är att minoriteten faktiskt
- 20 lär sig nånting om sin egen bakgrund, sin egen kultur så

- 21 att de orkar upprätthålla balansen och inte försvinner och
22 blir likriktade va'.

Prat om vedertaget prat

Bruket av den dövulturella diskursen kan som vi ovan sett ske mer eller mindre medvetet och ibland, som det verkar, rentav omedvetet. Det tycks ofta falla sig naturligt att använda diskursens vokabulär; det är inget man reflekterar över. Se t.ex. vad som händer i följande exempel när intervjupersonen uppmärksammas på en diskursfras. Det är en pappa som berättar om upplevelsen att få ett dövt barn:

(1-10)

- 1 Pappan: Ja. Det var många snytingar från han föddes
2 till...till man började acceptera dövheten, det var snytingar
3 varje dag. /—/

Föräldern berättar vidare om hur sonen fick genomgå "massa konstiga undersökningar" och hur läkarnas förmåga att "tänka högt" ledde till att föräldraparet ägnade sig åt oroligt spekulerande. Jag reagerar emellertid på formuleringen "acceptera dövheten" och återknyter därför till detta ämne:

- 4 Katarina: Men du sa att det var snytingar hela vägen fram
5 till att ni accepterade dövheten, när tyckte ni att ni kunde
6 göra det då?
7
8 Förälder: Ja, det...acceptera dövheten, det var ju, jag vet
9 inte...vad jag fick det ordet ifrån egentligen men det, ja....
10 jag vet inte alltså.

När jag uppmärksammar intervjupersonen på hans ordval (och dessutom frågar om en tidsangivelse på en högst svårdefinierad företeelse) försvinner formuleringens självklarhet. Föräldern ställer sig till och med frågande till om ordet "acceptera" var hans eget.

I kontrast till ett relativt oflekterat nyttjande av diskursen före-

kommer möjligheten att *kommentera* densamma. Möjligen är det just intervjutillfället som frammanar reflektion över hur man använder redan befintliga begrepp eller formuleringar. Här ställer sig således talaren utanför diskursen, betraktar och värderar den. Tal och text som omfattar en sådan distanserad hållning kan kallas för en metadiskurs (Fairclough, 1992:122) eller, varför inte, prat om vedertaget prat. Ett exempel är en intervju med en kurator som anser att hennes profession kan bidra med ett psyko-socialt synsätt på döva och hörselskadade:

Vi kan föra fram våra tankar, vårt sätt att se på det gentemot de tekniska aspekterna och gentemot de medicinska aspekterna och få med den här helhetssynen som nu nästan är ett så uttuggat ord så man...det är som ett gammalt tuggummi va'! Men det är ju trots allt viktigt och jag tycker det känns bra att vara med där /—/.

Krav på en "helhetssyn" på döva har i det närmaste varit synonymt med att psykosociala aspekter på dövhet ska komplettera ett medicinskt/tekniskt perspektiv. I synnerhet har det varit ett viktigt argument från dövrörelsens sida beträffande vilka barn som ska komma ifråga för ett cochleaimplantat. Helhetssynen är dessutom sannolikt ett honnörsord för intervjupersonens egen yrkeskår. När krav på helhetssyn reses är det i allmänhet sociala och psykologiska aspekter som efterfrågas och inte t.ex. ekonomiska, tekniska eller medicinska. Kuratorn distanserar sig ett ögonblick från begreppet med orden "*den här helhetssynen*" och kommenterar det som "ett gammalt tuggummi". Det må vara ett slitet begrepp för intervjupersonen men icke desto mindre utgör det en väsentlig ingrediens i ett dövulturellt perspektiv likväl som det ger legitimitet åt hennes arbete. Kuratorn kan därför inte driva distanseringen hur långt som helst utan tillägger en fras om att "det är ju trots allt viktigt".

Ett annat exempel på hur man pratar om diskursen är i en intervju som Anna Ryding gjorde med en mamma till ett dövt barn. Mamman har gång på gång framhållit behovet av teckenspråk även för de hörande familjemedlemmarna. I slutet av intervjun kritiserar hon vårdbidraget:

(1–12)

- 1 Mamman: Jag tror att vårdbidraget överhuvudtaget till
2 alla handikappgrupper är, är plåster på såren och så kan
3 man då friskriva sig från andra åtgärder och det tror jag
4 inte är bra, det hade varit mycket bättre att få dom andra
5 åtgärderna som man behöver.
6
7 Anna: -istället ja, som typ mer teckenspråk istället för
8 mycket vårdbidrag-

Anna summerar mammans argument i enlighet med de återkomm-
ande kraven på teckenspråk som tidigare framförts under intervjun.
Sannolikt är det Annas formulering ("som typ mer teckenspråk...")
som framkallar följande reflektion:

- 9 Mamman: ja och och teckenspråk, det kan ju bli tjugigt
10 med, men det är ju livsviktigt för det är ett språk som man
11 ska fungera på, det är ingenting man-
12 [blir avbruten av sonen].

Även här ges en legitimering av det som beskrivits som möjligen
lite tjugigt. Mamman lyckas nämligen förstärka den affektiva intensi-
teten i det välkända argumentet med ett drastiskt uttryck: "det är ju
livsviktigt". Dessvärre blir hon avbruten och återkommer inte till
ämnet därefter. Med kännedom om vilka argument som vanligtvis
anförs beträffande teckenspråksutbildning faller det sig naturligt att
fylla i ett förslag till fortsättning: "det är ingenting man- [lär sig på
bara en kvällskurs]."

Metakommentarer förekommer också på ett annat sätt och i
andra sammanhang än intervjuer. Ibland framhålls välkända formu-
leringar som tjugiga, utan ansträngningar att legitimera dem som
ovan. Detta betyder emellertid inte att man ifrågasätter den dövkul-
turella tolkningen (vilket är ämnet för kommande kapitel), snarare
verkar man uppfatta de välkända argumenten som ett hinder för "att
gå vidare". Ett exempel på detta inträffade under en konferensdag
om cochleaimplantat för pedagoger med den ungefärliga ansatsen
"cochleaimplantat är här för att stanna oavsett vi gillar det eller ej –

hur ska vi bemöta och undervisa dessa barn". Med på konferensen var också några företrädare för dövrörelsen varav en ställde en kritisk fråga till föreläsaren. Frågan formulerades med hjälp av välkända ideologiska argument mot implantatet och väckte irriterade protester bland övriga åhörare; folk suckade och lät höra kommentarer som "nää". Protesterna signalerade budskapet "kom inte dragandes med de där gamla argumenten igen!" och det var tydligt att deltagarna var trötta på en gammal och välkänd diskussion.

Märk väl att den dövkulturella argumentationen som sådan aldrig ifrågasattes. Snarare framstod det som att deltagarna ville säga "ni behöver inte övertyga oss som redan är övertygade". Protesterna rörde istället hindret att föra diskussionen vidare. Pedagogerna ville sannolikt hellre prata om cochleaimplantat ur ett praktiskt perspektiv (hur göra?) än ett moraliskt sådant.

Avslutningsvis två kortfattade reflektioner kring prat om vedertaget prat. För det första att metakommentarer kan användas för att visa lyssnaren att jag är medveten om att orden är lånade och författade av någon annan än mig själv. För det andra, att prat om vedertaget prat kan indikera frustration över diskursers tröghet. En diskurs kan omöjligt förändras i samma takt som individuella *aktörer* formulerar nya och modifierade begrepp och fraser. Det tar sin tid att etablera beskrivningar och utsagor om verkligheten. Under den processen kan det bli bristvara på färdigformulerade argument och fraser just därför att de gamla inte räcker till för att beskriva nya företeelser och förändrade synsätt.

I samtal *med* diskursen

Vid flera intervjutillfällen – och i synnerhet under databearbetningen – föreföll det som om intervjupersonen svarade på frågor jag inte ens ställt. Varför sa t.ex. en mamma att deras CI-opererade barn givetvis skulle "få vara barn och leka som alla andra"? För mig framstod uppgiften som tämligen självklar och oproblematisk. Efter en tid stod det dock klart att intervjupersonen bemötte kritik som framförts av motståndare till implantatet. Ett vanligt argument är nämligen att träningen som följer efter operationen kräver för

mycket av ett barn. En annan mamma som är negativ till implantatet formulerar frågan så här: "Hur ska de hinna få tid att bara vara barn och leka?"

Trots att själva frågan ställdes i en intervju som gjordes ett par år senare än den intervju där svaret uttalades, är det rimligare att se mammornas uttalanden som en dialog dem emellan, än med mig som intervjuare. De är båda utbildade i den dövulturella diskursen; den ena använder sig av den och den andra bemöter den. Intervjupersonerna pratar således stundom med *diskursen* – själv fungerar jag enbart som publik.

Mammornas dialog är ett konkret exempel på hur någon annans ord lånas in eller besvaras i det egna yttrandet; ett exempel på språkets dialogiska karaktär i bakhtinsk mening. Yttranden är formade av såväl ett förflutet som en förutsedd framtid; de kan besvara något som tidigare uttalats och samtidigt formuleras så att de förutser kommande yttranden (Bakhtin, 1981:280).

I stort sett allt empiriskt material som jag inkluderat i analysen, omges av en sådan dialogisk "aura": aktörerna tar hjälp av gängse formuleringar för att förklara, argumentera, förkasta eller återge berättelser. Men det är framför allt när diskursen bemöts, besvaras och utmanas som det dialogiska förhållandet blir särskilt tydligt – ett analytiskt tema som kommer att stå i fokus i följande kapitel. Jag vill emellertid redan här betona den påtagliga närvaro som den dövulturella diskursen utgör genom att visa hur man faktiskt pratar *med* denna.

Diskursens närvaro är uppenbar inte bara bland anhängare till ett dövulturellt perspektiv, utan också i samtal med personer som har invändningar mot detsamma. Den fungerar som en diskussionspart vars begrepp, resonemang och världsbild man är högst medveten om; dess deltagande formar och modifierar aktörernas berättelser och påståenden. Ett sådant förhållande kan vara mer eller mindre synligt. Ibland uttalas diskursfraser högt för att sedan bemötas. Andra gånger är dialogen knappt skönjbar – endast med grundlig kännedom om yttrandets kontext är det möjligt att spåra den.

Jag ska belysa detta med två exempel som skiljer sig åt på flera punkter. Det ena är hämtat från en intervju och det andra från en inspelad gruppdiskussion. Intervjupersonen är uttalat positiv till det

dövkulturella perspektivet men har en invändning att framföra. Gruppdeltagarna, som är föräldrar till CI-barn, ställer sig däremot frågande till motståndet som operationen väckt. Exempelen skiljer sig åt även analytiskt. Intervjupersonen uttrycker sig defensivt då hon förutser den närliggande risken att missuppfattas som bärare av "dåliga attityder". Gruppdeltagarnas samtal är mer offensivt orienterat när de bemöter ett välbekant argument mot operationen. Gemensamt för båda exemplen är att de visar hur den dövkulturella diskursen figurerar i bakgrunden även då man inte använder den i explicit mening. Först intervjusekvensen, därefter gruppssamtalet.

"Med det menar jag inte..."

Det förekommer att vissa professionella vill tona ner devisen "nyckeln heter teckenspråk" som man menar varit det dominerande budskapet till föräldrar de senaste åren. Devisen rymmer antagandet att om döva barn får undervisning på teckenspråk har de samma förutsättningar som hörande barn att tillgodogöra sig skolundervisningen. I synnerhet från pedagogiskt håll vill man nu påtala att det faktiskt finns vissa svårigheter för döva som gör att kunskapsinhämtningen tar längre tid, trots väl utvecklade teckenspråksmiljöer (Ryding, 1999:62–64). Även bland föräldrar har samma diskussion förts (Säwe, 1999:146–149). Med sådana invändningar rör man sig dock på farlig mark eftersom det är en omhuldad sanning som utmanas, dvs. att nyckeln heter teckenspråk.

För den oinvigde är det kanske svårt att föreställa sig hur känsligt det kan vara att ifrågasätta ens ett uns av teckenspråkets undergörande kraft. Jag ska därför – mycket förenklat – återge den kulturella laddning som ryms i "nyckeln heter teckenspråk". Döva sägs ha presterat sämre än hörande i skolan vilket har förklarats med bristen på teckenspråk. Dövskolan har därmed blivit hårt kritiserad genom åren av föräldrar och dövrörelsen för att inte erbjuda konsekvent teckenspråksbaserad undervisning och en fullt utvecklad teckenspråksmiljö.

Skolan har svarat på kritiken med att erkänna bristerna, förändra läroplanen i riktning mot dövrörelsens önskemål samt kontinuerligt

fortbilda personalen. Skolfolket tycks vilja säga följande: om döva elevers skolkunskaper trots dessa förändringar inte motsvarar hörande elevers kapacitet måste förklaringar till detta finnas på andra områden än "bristande teckenspråkskunskaper i dövskolan". Det är här det känsliga kommer in. Hur ska man påtala dessa andra förklaringar utan risken att uppfattas som någon som ifrågasätter dövas intellektuella förmåga? Hur ska detta ske utan att framstå som en kvarleva från det förflutna som ansåg döva vara "begåvningsssvaga"? Hur ska man undvika att ge uttryck för den typiska gamla uppfattningen att "hörande är bättre än döva"? När man rör sig på dessa "utomdiskursiva" områden, där ännu inga fraser finns färdigformulerade som vedertagna utsagor, krävs därför en viss försiktighet.⁴ En yrkesperson jobbar sig igenom detta känsliga ämne på följande sätt:

(1–20)

- 1 Yrkesperson: Å (.) nu under en period så har man (.)
- 2 löst det genom att bara du lär dig teckenspråk, så blir
- 3 allting-
- 4
- 5 Anna: Mm, klamra sig fast vid nånting

Intervjupersonen uttrycker den inställning hon vänder sig mot med en tillspetsad formulering: "bara du lär dig teckenspråk, så blir allting..." Hon framställer förväntningarna på teckenspråket som orimliga. Anna verkar uppfatta denna kritik enligt en förekommande utsaga om att "teckenspråkslöften" fungerat sorgehämmande: föräldrar har inte "tillåtits sörja" barnets dövhet (vilket de talat om omedelbart före denna sekvens). Yrkespersonen tycks emellertid vara ute efter att formulera en förklaring till varför teckenspråket inte kan lösa alla problem och tar ingen notis om Annas kommentar. Hon fortsätter att prata, nu långsamt som för att noga välja de rätta orden:

4 Som Anna Ryding (1999:62) påpekar har formuleringen "Teckenspråket löser inte alla problem!" kommit att bli en central fras vid den dövskola hon studerat. Det inledningsvis tysta och försiktiga ifrågasättandet av teckenspråkets möjligheter har alltså tilltagit i styrka och på skolan har man lyckats formulera denna nya sanning som man försöker få gehör för.

- 6 Yrkesperson: men ett, ett spädbarn som inte hör
7
8 Anna: mm
9
10 Yrkesperson: (2.0) har ett sinne mindre än ett spädbarn
11 som hör.
12
13 Anna: mm.

De försiktigt uttalade och väl valda orden resulterar i truismen: "ett spädbarn som inte hör har ett sinne mindre än ett spädbarn som hör". Påståendet ter sig inte särskilt substantiellt men för intervjupersonen fungerar sannolikt denna mening som en noga övervägd neutral introduktion till det mer värderande uttalandet som komma skall. Men först alltså en inledning där hon använder formuleringen "mindre än" som en förhållandevis neutral jämförelse. Hon kunde t.ex. ha sagt att "döva har *bara* fyra sinnen" men hade då riskerat att låta mer värderande; att fyra sinnen inte skulle vara tillräckligt för att vara en bra och livsduglig människa. Anna har heller inte något att invända mot intervjupersonens påstående. Trots detta följer en reträtt från påståendet (vilket ryckt ur sitt sammanhang torde uppfattas som okontroversiellt). Yrkespersonen tycks emellertid föreställa sig en invändning som kan tänkas lyda "så du menar att döva är sämre än hörande då?"

- 14 Yrkesperson: (1.0) Med det menar jag inte att (1.0) det
15 barnet är sämre, men det har en sämre utgångspunkt i livet.
16
17 Anna: Mm, visst.

Den till synes obestridda uppgiften om att ett dövt spädbarn har ett sinne mindre än ett hörande spädbarn, måste alltså rättfärdigas i enlighet med en tänkbar invändning mot intervjupersonens utsaga. Nu har hon lyckats formulera det känsliga partiet: att döva har en sämre utgångspunkt än hörande. Det är med all säkerhet även så att det är *detta* uttalande som rättfärdigandet avser i första hand. Hon lyckas därmed modifiera ett påstående som ännu inte är uttalat vilk-

et ger ett defensivt och anspråkslöst intryck. Det mest problematiska ordet är sannolikt "sämre" p.g.a. den vedertagna uppfattningen att hörandes bemötande av döva har kännetecknats av "döva är sämre än hörande"-attityden. Yrkespersonen använder emellertid det värderande ordet "sämre" i en annan konstellation: det är något som döva har *tilldelats* – dvs. deras utgångspunkt – som är sämre, inte den döva *personen*.

Anna har återigen inga invändningar mot att döva har en sämre utgångspunkt utan kommenterar det svåruttalade partiet med ett enkelt "mm, visst". I detta sammanhang är det emellertid ointressant för intervjupersonen vad Anna säger eftersom hon inte pratar med henne först och främst. Yrkespersonen har ett vedertaget synsätt och resonemang att ta hänsyn till och kryssar försiktigt mellan minor som kan utlösa förolämpade reaktioner från dövaktivistiskt håll. Med Bachtins (1981:xxi) terminologi talar hon med en sneglående blick (*word-with-a-sideways-glance*) på den dövulturella diskursens innehåll och logik. Annorlunda uttryckt: hon för ett samtal med denna diskurs. Det är därför ovidkommande att Anna finner intervjupersonens utsagor oproblematisks och tämligen självklara. Den senare fortsätter:

- 18 Yrkesperson: Och (1.0) jag kan ju se att det är (2.0)
- 19 språket- > många döva säger så här, att jag är inte, inte
- 20 handikappad så men jag har ett informationshandikapp.

Intervjupersonen exemplifierar därefter med att döva till skillnad från hörande inte kan lyssna på radion och stryka kläder samtidigt varför de ständigt går miste om förhållandevis lättillgänglig information. Hon väljer att sammankoppla – och därmed legitimera – sitt känsliga inlägg till vad döva *själva* säger. Hon åberopar *kategorin* döva vilka anses vara de kunniga, de som "vet hur det *egentligen* är" och som har rätt att uttala sig om detta (se Potter, 1996, om *category entitlement*).

Vid pilen (>) börjar hon prata fortare och mer ledigt; väl på säker mark kan hon med lätthet ta bruk av gängse formuleringar och beskrivningar utan risk att missuppfattas. De frekventa och förhållandevis långa pauser som intervjupersonen gör genom i stort sett hela

sekvensen, skiljer sig från hennes sätt att prata i andra sammanhang. Tidigare diskuterades varianter på *disrupted talk* (Chase, 1995) i termer av svårförenliga beskrivningar och som en konsekvens av att det självklara ifrågasätts. Detta fall tyder även det på att intervju-personens skifte mellan en trevande samtalsstil och en som "flyter", beror på att hon stundtals pratar med icke vedertagna termer.

"Vi känner oss inte som försökskaniner!"

Min förmåga att utläsa kritik och försvar i olika yttranden som görs på dövmrådet har givetvis vässats med tiden. Experterna står emellertid att finna bland aktörerna själva. Det tycks ha utvecklats en stark känslighet för "den andra sidans" argument. Dövrörelsens företrädare har t.ex. visat sig vara snabba och kunniga på att identifiera och avslöja yttranden som kan misstänkas hysa negativa attityder till döva och teckenspråk. Även bland CI-föräldrar har det utvecklats en avsevärd kompetens i att spåra tänkbar kritik mot implantatet.

I följande exempel är det två föräldrar som står för replikerna i närvaro av fyra-fem andra föräldrar. Deras samtal antyder dock ytterligare en samtalspart: den dövkulturella diskursen. Gruppen har samtalat om föräldrar som "missat tåget", de som inte "tog chansen" att ge sitt barn en operation. Diskussionen är genomsyrad av antagandet om att dessa föräldrar kommer att ändra uppfattning när de möter dagens opererade barn. Peter, pappan som inleder sekvensen, tycks tolka andra föräldrars nej till operationen som ett tecken på osäkerhet; att de har krävt garantier av sådant slag som är omöjliga att ge i början av vilket medicinskt projekt som helst. Han förklarar:

(1-12)

- 1 Peter: Jag tror, det tar ju tid alltså, det går inte att
- 2 komma ifrån. Men spelar det nån roll om det tar fem
- 3 eller tio år, för jag menar, dom som har implantat dom
- 4 utvecklas ju hela tiden.

Peter konstaterar rätt och slätt att det är omöjligt att förutse alla effekter och bieffekter av ett implantat redan från början. Han framhåller istället att under dessa "fem eller tio år" sker en positiv utveckling av barnen som man hade gått miste om vid ett nej till implantat. Trots att det inte är pappans avsikt att dryfta kritikernas argument, lyckas emellertid en mamma, Lisa, spåra en välkänd invändning i hans ordval: att CI-patienterna utnyttjas som försökskaniner. Hennes yttrande tycks snarare vara ett svar på just detta argument än det egentliga innehållet i Peters inlägg:

- 5 Lisa: Jag menar vi känner oss inte som försökskaniner
6 på något vis tycker jag.

Lisa bemöter ett välkänt argument som hon lyckas läsa in i "närliggande" prat. Särskilt tydligt är det därför att hon talar om "försökskaniner": en term som introducerats av kritikerna. Peter har heller inga svårigheter att följa med i hennes resonemang utan fortsätter på Lisas linje. Tillsammans konstaterar de att operationen ingalunda handlar om experimentell kirurgi:

- 7 Peter: Nä, det är ju en accepterad operationsmetod-
8
9 Lisa: Även om man inte har nåt färdigt resultat.
10
11 Peter: -så att det finns ingenting som handlar om,
12 ungefär som om man skulle göra nån test på råttor eller

Bland föräldrar till CI-barn finns sannolikt en väl utvecklad kompetens i att avslöja kritiska formuleringar. I synnerhet torde detta vara fallet bland de första som lät operera sina barn; flera har blivit starkt ifrågasatta och därmed också väl insatta i motståndarnas argumentationskedjor.

Kapitel 5

Sanningar och kritiker utmanas

De föregående två kapitlen utgick från en förhållandevis fixerad bild av den dövulturella diskursen. Syftet var att analysera diskursens begränsning av uttrycksmöjligheter, men också att framhålla den som en kulturell resurs: den "anlitas" i samtal för förklaringar och argumentation. Diskurser är emellertid mänskliga konstruktioner – vilket tål att upprepas – och måste därför rimligen vara i rörelse. Samtidigt som en diskurs kan cementeras allt mer, förekommer också andra interaktiva krafter som innebär att den modifieras eller kanske rentav förkastas. Diskurser kan nämligen användas för olika syften; de kan förutom att återopas även utmanas.

Att utmana väl förankrade och etablerade sanningar kan emellertid innebära svåra prövningar. Det behöver inte alltid vara så ödesdigert att vi likt häxan bränns på bål för att vi hävdar ogiltig kunskap. Mindre drastiska sociala sanktioner kan vara nog så kännbara. Som känslan av att vara udda; att utpekas som den som tycker annorlunda.

"Det här vågar man inte tala högt om" är ett signifikant uttryck i sammanhanget. Det är laddat med flera betydelser: a) man signalerar att det man pratar om är kontroversiellt, b) att man är medveten om det, c) att man trots detta uttalar det onämnbara och d) man försäkrar sig om att åhöraren ska uppfatta den kontroversiella uppfattningen "off the record". Bara det faktum att det "onämnbara" nämns, visar emellertid att uttalandet trots allt är möjligt att göra. Därför kan man vara ganska säker på att en motdiskurs finns eller är under uppbyggnad.

Sedan föräldrar till CI-barn organiserat sig i en ny föräldraorganisation, har man kommit att protestera allt mer högljutt mot dövrörelsens kritik av operationen. I det följande ska sålunda analysen förläggas till hur den dövulturella diskursen bemöts och utmanas.

Jag vill vidare poängtera hur just denna diskurs samtidigt utgör grunden för framväxten av ett nytt sätt att beskriva valet av cochleaimplantat. En ny "CI-diskurs", vilken diskuteras i efterföljande kapitel, växer med andra ord fram i dialog med den diskurs som utmanas.

Ett par klagöranden kan här vara lämpliga. Kontrasterna mellan dövkulturanhängare och implantatförespråkare kan bli missvisande stora när grupperna ställs mot varandra. Fraktionerna är inte så givet distinkta. Det finns en mångfald individuella variationer som suddas ut då det är kärnargumenten för och emot det ena eller andra som framhålls. Det är icke desto mindre just dessa kärnargument som är allmänt kända; det är dem dövområdets aktörer har att förhålla sig till. De cirkulerar i luften, så att säga, och tillskrivs vissa personer, grupper, professioner etc. Det förväntas med andra ord att om jag är si, tycker jag så. Eller kanske snarare handlar det om att jag förväntar mig att andra ska förvänta sig att mina uppfattningar stämmer med vad som anses typiskt för min yrkesgrupp, förenings-tillhörighet etc. Därför blir allmänt kända formuleringar och sanningar en oundviklig samtalspart i diskussioner om cochleaimplantat och dövhet.

Ytterligare ett förtydligande som bör göras handlar om att den dövulturella diskursen inte enbart utmanas av CI-förespråkare. Givetvis förekommer även diskussion och ifrågasättanden bland aktörer som i huvudsak ansluter sig till ett dövulturellt perspektiv. Ett exempel är den tidigare nämnda kritiken mot devisen "nyckeln heter teckenspråk". Ett annat exempel är diskussionen om "talets roll för döva"¹ där det tidigare tabubelagda ordet "tal" återigen tas i bruk, omtolkas och ges nya betydelser. Sådana "interna" invändningar får givetvis återverkningar på den etablerade diskursen och kan innebära att utsagor modifieras och ersätts med nya.

Det finns emellertid en poäng – måhända en retorisk sådan – med att organisera analysen i mer oppositionella termer. Nämligen *tydlighet*. Det är i synnerhet i relation till frågan om cochleaimplantat som den dövulturella diskursen framstår som klarast. CI-frågan utgör ett moraliskt spörsmål som kräver att aktörer på båda sidor

1 Se t.ex. SDR-Kontakt, 1994, nr. 11:16–17.

utvecklar förklaringar till sina ställningstaganden. Vidare är CI-föräldrarna (framför allt organiserade sådana) särskilt ivriga att utmana det rådande perspektivet och bygga upp ett nytt.

*

Hur går det då till att kullkasta sanningar och ersätta dem med nya? I följande kapitel analyseras inledningsvis förloppet då objektifierade sanningar bemöts defensivt av CI-föräldrar men också genom att relativiseras, pratas sönder, motbevisas. Därefter ska jag fokusera på hur ett antal CI-föräldrar beskriver "de andra" – dvs. de som är negativa till implantatet – och diskutera hur sådana beskrivningar kan underminera giltigheten i motståndarnas utsagor. Avslutningsvis en diskussion om hur den egna trovärdigheten byggs upp genom att åberopa både döva och personer som varit kända skeptiker till implantatet.

Defensivt bemötande

Den lokala kultur som utgörs av dövrelaterade angelägenheter är genomsyrad av moraliska undertoner kring hur vi bör se på döva, dövhet och teckenspråk. Inte minst kritiken av cochleaimplantat är till stor del av moraliskt slag. När människors handlingar ifrågasätts som etiskt och moraliskt försvarbara tycks det vara en given reaktion att vilja rättfärdiga dessa. Brott mot rådande normer kräver sin förklaring. I den engelska litteraturen går sådana förklaringar under begreppet *accounts*. En rimlig översättning är "redovisningar" – *förklarande* redovisningar (Adelswärd, 1997).

Redovisningar kan ges olika betydelser. Adelswärd (*ibid.*) redogör för två teoretiskt avgränsade definitioner som vanligen tillämpas bland kommunikationsforskare. I en betydelse kan redovisningar ses som svar på uttryckligen framförda beskyllningar, ifrågasättanden, anklagelser. I en annan mening kan redovisningar besvara implicit kritik eller svara på outtalade frågor som "ligger i luften", eller som man *antar* ligger i luften. Det är i synnerhet denna andra betydelse av redovisningar som varit mest iögonfallande i mitt material.

En analys av redovisningar kan ses som en metod för att synliggöra de värderingssystem – den specifika *folk logic* (Buttny, 1993:63) – som åberopas under interaktionen: “de för samtalet relevanta normerna för rationalitet, moral och handling.” (Adelswärd, 1997:227). På ett kanske mer konkret plan, kan en sådan metod också åskådliggöra den dövulturella diskursens deltagande som samtalspart när föräldrar till CI-barn ger förklarande redovisningar beträffande sitt omdiskuterade val. Berättandet tycks formges med tanke på en specifik mottagare: implantatskeptikern.

Under den första tiden av implantatoperationer på barn var verksamheten till viss del inriktad på att “skydda” föräldrar och barn som valt cochleaimplantat. Operationen hade väckt mycket kritik och eftersom de första föräldraparen var förhållandevis ensamma om sitt val ansågs de vara särskilt sårbara. Anonymitet betraktades som en nödvändighet och medlemmar i CI-teamet har berättat att man uppmanade föräldrarna att “ligga lågt”, dvs. att inte öppet berätta att deras barn blivit opererat.

Under de första åren förekom inte heller några officiellt yttrade bemötanden av kritiken från föräldrahåll. Läkarna försökte svara motståndarna med ömsom motargument och ömsom “eftergifter”. Man lyssnade t.ex. till dövrörelsens krav på ett “helhetsperspektiv” samt en bedömning av psyko-sociala aspekter genom att bl.a. knyta psykolog och kurator till CI-teamet. Den viktigaste indikatorn på läkarnas tillmötesgående är sannolikt att man fastställde krav på teckenspråkskommunikation inom familjen innan operationen genomförs. Numera har emellertid “kravet” övergått till “önskemål” om en fungerande teckenspråkskommunikation i familjen.

Kritiken mot cochleaimplantat har drivit på föräldrar till CI-barn att utarbeta redovisningar som förklarar deras val och handlingar. Sådana kan urskiljas inom en rad teman som föräldrarna vanligen organiserar sitt berättande kring: a) teckenspråk, b) informations-sökning, c) beslutsvånda, d) frivillighet och valmöjlighet, e) “träning” och f) objektivitet.

Jag ska exemplifiera dessa med brottstycken ur en “försvarsberättelse” som publicerades 1996 i DÖV-tidningen.² I synnerhet ska

2 DÖV-tidningen, 1996, nr 4:15–17.

de defensiva dragen betonas. Som vi ska se längre fram finns emellertid en mer offensiv ton (framför allt i egna forum eller i samtal med sina likar) där i huvudsak samma teman tycks uppfattas som väsentliga.

Berättelsen om Moa

Moa är barndomsdöv och fick vid tre års ålder ett cochleaimplantat. Då berättelsen om Moa nedtecknades och publicerades hade ett år passerat sedan operationen. Det är föräldrarna själva som författat texten. Berättelsen är avsedd för DÖV-tidningens läsare varför föräldraparets strävan att besvara implantatmotståndarnas kritik sannolikt är särskilt tydlig. Även berättelser som publicerats i Barnplantabladet³ tidigare nummer,³ samt flera av mina intervjuer med CI-föräldrar, är emellertid genomsyrade av en defensiv ton. Att berättelsen tycks vara riktad till kritikerna blir avgörande för innehåll och presentation. I texten om Moa har endast en dövulturell kritisk synpunkt specificerats uttryckligen ("risken att hon skulle förlora sin dövidentitet") men många fler går att läsa in mellan raderna. Kritiken är i huvudsak outtalad, men ändå uppenbart närvarande eftersom den besvaras punkt för punkt under berättelsens gång. Det är en subtil men påtaglig dialog som utspelas mellan den dövulturella diskursen och ett föräldrapar som valt att operera sitt barn.

a) Teckenspråk

Den utbredda kopplingen mellan cochleaimplantat och den oralistiska ideologin är sannolikt svår för CI-förespråkare att helt eliminera. Ett försök är emellertid att å det bestämdaste hävda att man ställer sig positiv till teckenspråket, lär sig teckna samt använder det i kommunikation med barnet. Moas föräldrar betonar t.ex. att "det [var] helt självklart att Moas modersmål var och skulle förbli teckenspråk och att hon skulle gå på Manillaskolan [en dövskola]." Valet av termen *modersmål* signalerar i likhet med preferenser för

3 Se t.ex. Barnplantabladet, september 1995:19 och våren 1996:11–14, där föräldrar från andra länder berättar om sina och barnets erfarenheter av cochleaimplantat.

dövskola (istället för integrerad skolgång eller hörselklass), att föräldrarna uppfattar teckenspråk i enlighet med den dövulturella tolkningen. Redan i berättelsens inledning – för att från början göra detta klart för kritikerna – tar föräldrarna upp sitt omedelbara och tveklösa intresse för teckenspråket:

“Vi hade dock turen att nästan direkt [efter diagnos] få komma med på en 5 dagars teckenspråkskurs anordnad av DHB Södra. Sedan dess har vi hunnit med ytterligare gott och väl ett 20-tal kurser.”

b) Informationssökning

En av invändningarna mot implantatet är att föräldrarna, liksom läkarna, sägs ha alltför dålig kunskap om dess långsiktiga verkningar. Man har anklagat läkarna för att bedriva försöksverksamhet på barn. Som ett svar på sådan kritik – vilken emellertid inte är uttryckt i texten – berättar Moas föräldrar att de företagit ett i hög grad gediget vetenskapligt förundersökningsarbete:

“Via internationella medicinska databaser plockade vi fram och läste hundratals vetenskapliga artiklar och forskningsrapporter. När det gällde barndomsdöva fanns tyvärr inte så mycket publicerat. Vi skrev därför till 20-talet kliniker runt om i världen där implantat-operationer görs plus till en dövorganisation i Australien som ställt sig kritisk till implantat och ställde specifika frågor och bad om de senaste resultaten.”

Här tillstår man bristen på vetenskaplig dokumentation när det gäller operationer på barndomsdöva. Ett sådant “ödmjukt medgivande i skuldfrågan” är ett klassiskt retoriskt grepp med det latinska namnet *consessio* (Johannesson, 1996:56). Om man inte vill spela motståndaren i händerna, måste medgivandet emellertid kompletteras med ett försvar. Följaktligen låter föräldraparet framhäva att man inte lät sig nöjas med den bristfälliga dokumentationen. På eget initiativ gick man istället direkt till källan: CI-klinikerna.

Vidare har man även förhört sig med motståndare till implantat-

et. Som svar till kritikerna är sannolikt denna upplysning viktigast. Man visar att det inte enbart är *en* sida av saken som hörts. Att endast hänvisa till vetenskapen, vilket annars är ett slagkraftigt retoriskt verktyg i t.ex. medierna (Linell, 1998b:36) – är inte givet gångbart på dövmrådet. När den medicinska vetenskapligheten åberopas kan denna ogiltigförklaras av kritikerna med hänvisning till ensidighet. Därför förefaller det vara viktigt att visa på bredd i åsiktsyttringar:

“Vi diskuterade också med implantat-läkarna och psykologerna i Lund och i Stockholm, vidare med vår audiolog, rektorn för Östervångskolan, ett par döva personer, någon hörande teckenspråkslärare, föräldrar till implantat-opererade barn samt med många föräldrar till andra döva barn. Givetvis följde vi även den inhemska debatten i media och vid seminarier.”

Med vetskap om att de sannolikt kommer att uppfattas som partiska (de har ju redan valt ett implantat) strävar föräldraparet efter att minimera risken att bli avfärdade som sådana. Genom att åberopa flera kunskapsdomäner försöker de “vaccinera” sin berättelse mot tänkbara anklagelser om ett partiskt och intressefärgat argumenterande (Potter, 1996:125–128).

c) Beslutsvånda

En annan invändning är att föräldrar antas fatta beslut om implantat alltför tidigt, ibland innan de ens hunnit smälta beskedet om barnets dövhet. Kritiken bottnar i tanken om att alla nyblivna föräldrar till döva barn sannolikt skulle säga ja till operationen i ett så tidigt skede. Beslutet betraktas då som en tröst i sorgen eller som en “krisreaktion”. Efter en längre tid antas man istället se på saken med andra ögon; man förväntas inse värdet av teckenspråket och dövas gruppsammanhållning. Föräldrar till opererade barn försöker istället bevisa motsatsen: det ligger minsann varken lättsinne eller desperation bakom vårt beslut. Man framhäver hur man noggrant övervägt argument såväl för som mot operationen. Det är *beslutsvåndan* som poängteras. Moas föräldrar skriver:

“Från början hade vi trott att om vi bara tog reda på allting skulle det sedan vara ganska lätt att ta ett beslut. Det blev precis tvärtom. Det blev bara svårare och svårare och vi pendlade fram och tillbaka mot vilken vågskål vi tyckte vägde tyngst. Vi hade från början sagt att vi måste ta ett beslut senast när Moa var två år. Det lyckades vi inte med och när hon närmade sig tre kändes det som om tiden höll på att ta ett beslut åt oss. Det som slutligen fick vågskålen att väga över för ett implantat var att vi upptäckte att inom Manillaskolans upptagningsområde fanns en lika gammal tjej som hade fått ett CI och en annan var på väg att få. Det betydde att Moa inte skulle vara ensam.”

Anklagelser om lättsinne och motbevisning genom att poängtera beslutsvårda är sannolikt generellt förekommande vid kontroversiella valmöjligheter; ansvarsfullhet ifrågasätts respektive åberopas. Beslutsvårda kan då visa på ett seriöst “förarbete” där såväl nackdelar som fördelar med valet ifråga har övervägts. I den bemärkelsen är det ett medgivande till kritikerna på samma sätt som under föregående tema: “vi är medvetna om att detta är en svår fråga, men efter noga övervägande så...”

d) Valmöjlighet och frivillighet

Ytterligare kritik som riktats mot CI-föräldrarna inbegriper med vilken rätt dessa fattar beslut om operation åt ett ovetande barn. Man menar att föräldrar som är okunniga om dövas liv och leverne tar sig oberättigade friheter när de väljer cochleaimplantat åt barnets vägnar. Det förekommer uppfattningar om att man påtvingar barnen inte bara teknisk apparatur utan också en framtida splittrad identitet som varken hörande eller döv. CI-föräldrarnas replik består i att framhäva implantatet som en positiv möjlighet att tillhöra både den hörande och den döva världen. Tanken är att barnet själv kan välja när han eller hon är mogen för det.

“Ett annat skäl [till val av CI] var att genom att ge Moa ett implantat så skulle vi ge henne möjligheten att framöver själva

göra ett val om hon ville använda det eller inte. Att säga nej nu skulle innebära att vi berövade henne den möjligheten.”

Även frivillighet är en viktig poäng. Man vill visa att barnet inte utsätts för några tvångsmoment:

“Operationen gick helt problemfritt och Moa accepterade processorn (som hon bär i en liten ficka på linnet) från första stund. Hon ber om den på morgonen och bär den tills hon klär av sig på kvällen. /—/ Moa tycks själv vara harmonisk och nöjd med sitt implantat.”

e) “Träning”

Träning är ett viktigt område att kommentera för CI-föräldrar. Kritikerna ger nämligen uttryck för farhågor om att barnen ska drillas i talträning, ryckta ur sin naturliga miljö. Den gängse frågan lyder: “När ska de få tid att bara vara barn?” Det är en fråga som tycks vara särskilt provocerande. Den besvaras nästan alltid på ett eller annat sätt. Svaret kan förekomma i olika argumenterande sammanhang eller bara nämnas i förbigående. Ordföranden i Barnplanta-föreningen skriver t.ex.: “Naturligtvis består inte dessa barns liv enbart av träning. De leker, busar, skrattar och gråter ibland, precis som andra barn.”⁴

Ytterligare ett sätt att besvara kritiken om träning är att sätta citationstecken kring ordet för att insinuera att det är just detta det *inte* är fråga om. Moas föräldrar skriver: “Den enda ‘träning’ som hon hittills fått är en halvtimmes lek med ljud per vecka på dagis (som i övrigt är teckenspråkigt).”

f) Objektivitet

Ett annat tema som synes vara särskilt framträdande i föräldrarnas svaromål har att göra med objektivitet. Man vill visa att man inte bedriver en värningskampanj bland andra föräldrar till döva barn. Moas föräldrar bevisar återigen sin ödmjukhet och respekt inför problematiken kring cochleaimplantat genom att avstå från att lyfta fram fördelarna:

4 Barnplantabladet, september 1995:6.

“Många andra föräldrar med döva barn har under det gångna året frågat oss hur implantatet fungerar. Vi har då försökt att så objektivt som möjligt skildra situationen. Vi har aldrig uppmanat någon att ge sitt barn ett implantat utan snarare ansträngt oss för att lyfta fram riskerna som vi sett.”

Berättelsens övergripande budskap tycks vara en vädjan om förståelse och önskan om förlikning. Just därför verkar det vara orimligt att tolka den som en regelrätt “motståndsberättelse” (Engel, 1993). Det finns dock inslag av kritik mot motståndarna men den är snarare insinuant än direkt. Kommentarer som “Att likt strutsen sticka huvudet i sanden...” implicerar att Moas föräldrar till skillnad från andra tagit ansvar för sitt barn genom att grunna över operationens för- och nackdelar. I berättelsen är det möjligt att spåra även andra begrepp och förklaringar som synes vara typiska för en framväxande alternativ CI-diskurs; t.ex. “valmöjlighet” och att negativa uppfattningar om implantatet beror på bristande kunskap (ej återgivet här).

Berättelsen om Moa handlar dock i första hand om att bemöta kritikernas invändningar punkt för punkt med ett svar som är tänkt att åtminstone delvis falla dem i smaken.⁵ I synnerhet de första CI-föräldrarnas berättelser tycks vara organiserade kring syftet att rättfärdiga sitt beslut. Man måste finna sätt att upprätta den ifrågasatta bilden av sig själv som en moraliskt ansvarsfull människa. Kritiker-
nas värsta farhågor måste därför motbevisas och man tar hjälp av defensiv retorik: teckenspråket lyfts fram, träning tonas ned, vissa medgivanden ges.

5 Det defensiva bemötandet delas också av flera professionella som arbetar med cochleaimplantat. Det finns en stor medvetenhet om att operationen är kontroversiell. I högre grad än den växande föräldraorganisationen måste de professionella försöka upprätthålla goda relationer, eller åtminstone diplomatiska förbindelser, med flera aktörer på dövområdet. En försvarsposition är ofta märkbar på så sätt att även nackdelar med implantatet framhålls (vilket också kan tyda på att man vill framställa sig som objektiv och professionell). Sådana strategier har förekommit t.ex. i föredrag under konferenser vars deltagare representerar olika åsikter i implantatfrågan. Ibland presenterar talaren kända invändningar själv – i syfte att förekomma kritikerna – för att sedan besvara dem i ödmjuka termer.

Det dövulturella svaret

Den ovanstående berättelsen rymmer en dialog med den dövulturella diskursen som inte alltid är explicit. Det krävs kännedom om den lokala kultur inom vilken texten författats för att uppfatta den som repliker på underliggande frågor. Dialogen mellan två diskurs-er framstår emellertid tydligt när vi läser en färgad ruta med rubriken “SDR tar avstånd från implantatoperationer på barn”. Uttalandet har placerats i anslutning till berättelsen om Moa, på dess sista sida, och citerar en broschyr om intresseorganisationernas inställning till implantatet:

“SDR har en kritisk inställning till implantat-operationer på barn. Då vi inte vet vilka konsekvenser operationen får för barnets identitetsutveckling och dess självuppfattning tar vi bestämt avstånd från sådana operationer. Forskningsresultat har inte visat nyttan av operationen när det gäller förmågan att uppfatta tal i naturlig miljö eller förmågan att genom hörseln lära sig tala.”⁶

Eftersom Moas föräldrar är positiva till cochleaimplantat (åtminstone för sitt eget barns del) tycks man anse att en upprepning av SDR:s ställningstagande i frågan är påkallad. Man ger sig inte in i någon diskussion med Moas föräldrar, utan visar konstaterande upp ett utdrag ur ett policydokument. Man försäkrar läsaren att berättelsen om Moa inte givit upphov till några förmildrande omständigheter. Skillnaden i samtalsparternas ton blir härmed slående: den ena defensiv och trevande, den andra offensiv och obeveklig. Föräldrarnas artikel om Moa kan beskrivas som en försvarsberättelse medan DÖV-tidningens och SDR:s bemötande av densamma mer är att likna vid ett orubbligt “svar på tal”.

6 DÖV-tidningen, 1996, nr. 4:17.

Sanningar rivs ned

Det finns en mängd tekniker att tillämpa i syfte att underminera riktigheten i påståenden om verkligheten. Yttranden kan avfärdas som lögn, misstag, villfarelser, löst smicker, självbedrägeri etc. Därför, menar Potter (1996), är det inte märkligt att motresurser utvecklats i syfte att bygga upp en versions fakticitet och därmed försvåra utmanande angrepp. Dessa retoriska händelseförlopp omnämns i analytiska termer som strävanden att ironisera respektive reifiera en beskrivning:

“The process of fact construction is one of attempting to reify descriptions as solid and literal. The opposite process of destruction is one of attempting to ironize descriptions as partial, interested, or defective in some other way. Often, of course, these things are combined as one version is established at the expense of another...” (Potter, 1996:112–113)

För att ytterligare poängtera sanningars relativa status framhåller Potter (1996:112), Latours och Woolgars så kallade *hierarchy of modalization*. I början på stegen finns påståenden vars status betraktas som högst suspekta eller tillfälliga. I slutet finns yttranden vilka uppfattas vara solida och oproblematiska – som om de vore separerade från den som uttalat dem. Vissa sådana påståenden betraktas som så självklara att de inte ens behöver formuleras explicit; de kan rentav förutsättas.

[...]
X
X is a fact
I know that X
I claim that X
I believe that X
I hypothesize that X
I think that X
I guess that X
X is possible

(Potter, 1996:112)

Vad Potter avser med *ironizing versions* är således försök att pressa ner en reifierad och "sann" beskrivning längs hierarkin för att minska dess trovärdighet. Eller, med andra ord, hur man lyckas förvandla ett till synes självklart faktum till struntprat; den reifierade versionen kan framställas som förvrängd, felaktig och personligt intresseladdad. I kommande diskussion använder jag dock liknelsen att sanningar byggs upp respektive rivs ned istället för reifierade och ironiserade versioner.

Berättelsen om Moa som citerades tidigare kan i det närmaste liknas vid ett prototypiskt försvar. För det första är den nedskrivnen vilket innebär att föräldraparet haft möjlighet att välja sina ord och låta publicera den version man anser vara färdig och presentabel. För det andra vänder sig berättelsen till motståndarnas motståndare; den ska publiceras i DÖV-tidningen vilken ges ut av den organisation som med störst kraft tagit avstånd från operationen. En sådan omständighet har givetvis format berättelsen. Den defensiva tonen tjänar syftet att föregripa och motbevisa kritikerna.

Andra data över hur den dövulturella diskursen bemöts är emellertid inte lika entydigt defensiva. I intervjuer och gruppsamtal mellan föräldrar till CI-opererade barn, framgår att man *resonerar* med den dövulturella diskursen: somligt förkastas och ersätts med nya versioner, somligt arbetas om och somligt rentutav anammats. Oavsett vilket – det sker i en dialog med den redan etablerade diskursen.

Det är uppenbart att inte alla argument mot cochleaimplantat "fäster" i lika hög utsträckning; vissa invändningar uppfattas som lättare att avfärda än andra. Somliga utsagor från motståndarsidan anses vara så absurda att man inte ödslar någon längre tid på att finna lämpliga svar. I en föräldragrupp pratar man resonerande om den välkända kritiken mot att föräldrarna bestämmer över barnens huvud. Kort därefter presenteras ett mindre känt argument som inte erhåller någon längre uppmärksamhet:

Nils: Det här andra dumma argumentet då [med förställd röst:] "hur skulle det se ut om vi dövopererade våra barn som är hörande". Vad är det för argument?

Olof: Göra dom döva?

Nils: Ja, göra dom döva.

[flera som pratar och någon fastställer att ett sådant argument förekommer]

Nils: Vad är det för idioter!?

Ingrid: Ja, sjukt. Sjukt.

Vissa argument kan således avfärdas med mycket enkla medel ("vad är det för idioter!") medan andra argument av olika anledningar tycks uppfattas som svårare att bemöta på ett slagkraftigt sätt. De måste diskuteras och omtolkas tills man når ett acceptabelt svar till kritikerna. Det finns sålunda flera varianter på hur dövulturella sanningar kan rivas ned. Det kan t.ex. handla om avväpnande paralleller, ironiskt förlöjligande, att ogiltigförklara och motbevisa påståenden samt att göra något som kan kallas för ett "medgivande med rekyl". När en diskurs eller ett perspektiv utmanas är det troligt att det sker genom en kombination av flera "rivningstekniker", som i sekvenserna nedan.

Avväpnande paralleller

Med avväpnande paralleller kan talaren påvisa hur självklart rätt eller fel något är. Den omdiskuterade företeelsen jämförs då med något annat som uppfattas vara otvetydigt moraliskt riktigt eller förkastligt. I nedanstående samtalssekvens används bl.a. just en sådan finess när man i en CI-föräldragrupp ger sig på ett av kritikernas argument. Det gäller yttranden om att föräldrar tar sig obefogade friheter som beslutar om operation för sina barns räkning. En pappa, Sven, tar upp ämnet:

(1-17)

1 Sven: det här de sa om föräldrar bestämmer över sitt barn.

- 2 [otydligt]
3
4 Anders: Tvååringar kan ju bestämma mycket! (skratt)
5
6 Göran: Jag har hört det också. Föräldrar som på fullaste
7 allvar som tycker att barnet själv ska bestämma, ta ett beslut.

Till att börja med fastställs att argumentet är allmänt känt. Både Anders och Göran flaggar om detta: Anders med en ironisk kommentar och Göran genom att uttrycka häpnad över att andra föräldrar "på fullaste allvar" menar att barnen ska "ta ett beslut". Notera att han ändrar sig från "bestämma" till "ta ett beslut". Den senare formuleringen är mer vuxen och rymmer ett allvar som den förra saknar, dvs. tvååringar kan *bestämma* men de är knappast mogna att "ta ett beslut". Redan här har sålunda påståendets giltighet blivit rejält angripet. Därefter presenteras en jämförelse med en förhållandevis oomstridd företeelse:

- 8 Anders: Du bestämmer ju allt annat, om du ska vaccineras
9 mot det och det, det bestämmer ju föräldrarna. Det kan ju
10 inte barnen göra när de är små.
11
12 [medhållande prat – otydligt]
13
14 Anders: Dåligt argument.
15
16 Göran: Det är liksom att försöka skylla ifrån sig ett ansvar.
17 Dom vill inte ta ett ansvar.

Föräldrars principiella bestämmanderätt fastställs ("Du bestämmer ju allt annat"). Vaccinationen tjänar sedan som övertygande exempel på den allmänna principens giltighet. Av föräldrarnas medhållande prat att döma, tycks Anders parallell innebära att kritikernas invändning anses vara slutgiltigt raserad och han kan kort och gott avfärda det som ett "dåligt argument". När så väl är gjort, formuleras en sanning om konsekvensen av motståndarnas ställningstagande: "de vill inte ta ansvar". Därefter följer en diskussion (ej återgivet här)

som stödjer uppbyggnaden av denna nya sanning: att föräldrar som överlåter bestämmandet åt barnen, brister i ansvar. Det är sålunda inte bara principiellt riktigt att föräldrar ska bestämma, det är även moraliskt hedervärt.

Ogiltigförklarande, ironi och motbevisning

En väletablerad sanning på dövområdet är att "identitet är viktigt" och att hörselskadade lider av att ha en bristande sådan: de är "varken döva eller hörande".⁷ Vikten av identitet har använts som ett av argumenten mot cochleaimplantat: "varför göra en döv hörselskadad när det är de hörselskadade som mår dåligt?" Man menar att CI-barn riskerar att hamna i ett ingenmansland utan identitet och självklar grupptillhörighet.

Detta är således ett ämne för CI-föräldrar att bemöta. Det tycks också vara så att just detta argument är svårt att avfärda med en axelryckning (långt svårare än t.ex. argument kring föräldrars bestämmanderätt). Man kan fråga sig varför detta argument biter hårdare än andra. En tänkbar förklaring kan vara att termer som "identitet", "personlighetsutveckling", "helhetsperspektiv", "individen i centrum" etc. tycks fungera som allmänna honnörsord i snart sagt allt samhällsliv; arbete, familj, skola, vård, omsorg, fritid. Det är sanningar som i allmänhet uppfattas som självklart goda och riktiga; att ifrågasätta deras fundamentala giltighet finns inte på agendan. Kanske är det därför som CI-kritikernas varning om "identitetslöshet" tycks uppfattas som mer problematisk än andra invändningar. Moas föräldrar skriver t.ex. i den försvarsberättelse som ovan citerades, angående avvägningar för och emot operationen:

7 Enligt denna uppfattning har man från professionellt håll såväl som inom organisationerna arbetat för att skapa en "hörselskademedvetenhet" och stärka gruppsammanhållningen hörselskadade emellan. Sådan verksamhet kan t.ex. vara så kallade "medvetandeläger" för hörselskadade ungdomar. Tanken är att åtgärder av detta slag ger den hörselskadade möjlighet att "förvärva" en identitet som just hörselskadad (se också kapitel tre: "Reducerad form i bruk").

“I den negativa vågskålen fanns bl.a. risken att hon skulle förlora sin dövidentitet utan att få någon annan motsvarande. Erfarenheterna från många hörselskadade är också att de känner sig [sic] stå mitt emellan två världar och därför mår sämre än både döva och fullt hörande.”⁸

Föräldrarna erkänner problemet utan att ge sig på argumentet som sådant. Det är emellertid endast *ett* sätt att bemöta kritiken. Sannolikt är det p.g.a. att “identitetslösheten” uppfattas som en invändning att ta på allvar som det har utvecklats flera olika sätt att minimera problemet. Argumentet frammanar alltså inget enkelt samstämmigt svar.

I nedanstående sekvens av en gruppdiskussion ryms flera varianter på hur sanningen kan pratas sönder (inklusive invändningar mot att överhuvudtaget avfärda den). Gruppdeltagarna ifrågasätter sanningens riktighet på två punkter: dels möjligheten att överhuvudtaget vara utan en identitet, dels kopplingen mellan identitet och hörselstatus. Istället presenteras en annan tolkning av identitetsproblematiken. Som jag poängterade ovan, sker den nya tolkningens uppbyggnad genom att den gamla rivs ned (eller vice versa). En mamma tar upp ämnet:

(1–35)

- 1 Gunnel: Samma då med identitet, det var också en sån här
- 2 [otydligt] “dom får ingen identitet”.
- 3
- 4 Tage: Hon vet inte vem hon är, vet du.
- 5
- 6 Kerstin: Hon vet inte om hon är döv eller hörande, sa
- 7 hennes lärare.
- 8
- 9 Gunnel: Nä, men dom vet väl vem dom är.
- 10
- 11 Kerstin: Hon sa på skolan är jag döv och hemma är jag
- 12 hörande, sa hon.

8 DÖV-tidningen, 1996, nr. 4:16.

13

- 14 Gunnel: Det handlar väl inte om att vara- identitet har man
15 väl oavsett hur man är. Man har väl identitet ändå.

Samtalet inleds med att en dövulturell diskursfras presenteras av Gunnel. Hon åstadkommer citationstecken med en ändring i ton och hastighet; frasen uttalas på ett sätt som antyder ett lätt förlöjligande av påståendet. Diskursfrasen skapar reaktioner hos flera gruppdeltagare. Inledningsvis är tre personer involverade vilka alla på olika sätt ifrågasätter påståendet. Gunnel själv kritiserar rimligheten i att CI-barn skulle stå utan någon som helst identitet. Hennes spørsmål är närmast av teoretiskt slag (rad 14–15): är det överhuvudtaget möjligt att vara *utan* en identitet. Därmed har hon ogiltigförklarat argumentet som sådant.

Tage, som tar till orda så snart ämnet introducerats, backar upp Gunnel och förtydligar ironin: "hon vet inte vem hon är, vet du". Den ironiska stilen är därmed fasställd och anger vilken tolkningsram det sagda ska ges (Sanding & Seltin, 1997:149). Tage låter oss med andra ord förstå att påståendet är befängt. Ironin har vidare den effekten att han kan bekräfta att han delar Gunnels uppfattning genom att ironisera över det de gemensamt vänder sig mot.⁹

Kerstin iscensätter istället ett konkret fall genom att citera först läraren (rad 6–7) och sedan sin dotter (rad 11–12). Hon låter dottern ge läraren svar på tal: problemet är löst, det är nämligen miljön som avgör huruvida hon är döv eller hörselskadad. Genom att använda *active voicing* (Potter, 1996:160) tillskrivs dottern yttrandet vilket ger det mer trovärdighet än om det hade framförts som Kerstins personliga åsikt.

Sålunda, med ett ogiltigförklarande av själva påståendets logik, ironiserande över detsamma samt ett konkret fall som bevisar att inget problem står för handen, lyckas föräldrarna riva ner sanningen om att identitetsproblem väntar de CI-opererade barnen. Samtalet fortsätter med att ytterligare en kvinna, Mia, griper in och försöker förklara kritikernas syn på identitetsproblematiken vilken hon till skillnad från de andra finner rimlig (ej återgivet här). Ingen nappar emellertid på hennes förklaring. Rivningsarbetet fortsätter:

9 Se Åkerström (1997:447) angående ironisk stil.

16 /—/ ¹⁰

17

18 Christer: /—/ men jag menar jag tycker det är konstiga
19 argument. Men det är väl som jag tror är lite vad ska jag
20 säga, varje argument [otydligt] en sån grej i alla fall, jag
21 tror det är ett problem som dom hörselskadade har.

22

23 Kerstin: Ja även hörselskadade kanske känner det att-

Christer är inne på en linje där han kan tänkas godta sanningen om att *hörselskadade* har identitetsproblem men att detta inte nödvändigtvis behöver vara giltigt för CI-barn (något som framgår av samm-anhanget). Man kan således erkänna en lokalt vedertagen beskrivning men samtidigt motstå densamma genom att framhålla sig själv (i det här fallet CI-barnen) som regelns undantag – en sådan strategi har också uppmärksammats i stödgrupper för anhöriga till Alzheimerpatienter (Silverman & Gubrium, 1994:191–192). Kerstin tycks även hon acceptera en sådan "diplomatisk" förklaring. Hon blir emellertid avbruten av Gunnel som vidhåller sin attack mot påståendets grundpelare; i detta fall kopplingen mellan identitet och hörselstatus.

24 Gunnel: Men det kan väl vara utan det, utan att vara
25 hörselskadad. Det tror inte jag har med det att göra.

26

27 Tage: Men det tar ju tid. Det tar tid innan man växer upp och
28 veta eh (1.0) vem är jag och så där va'. Det är ju liksom, det
29 hör ju till processen på nåt sätt. Det har ju ingenting med att
30 man är hörselskadad att göra eller-. Men det kan ju hända att
31 man fortsätter och känna så när man blir större, jag vet inte.
32 Men du vet, man är 14–15 år, man är lite osäker och så där,
33 hur gör man när man ska bjuda upp tjejer, hela det här-

34

35 Kerstin: Det gäller att man har ett bra självförtroende va'.

10 16 rader är bortklippta (fyra replikväxlingar mellan Christer och Mia). Svårtranskriberat tal eftersom rösterna hörs dåligt.

Notera den modifierande formuleringen som Tage gör på rad 30: "Men det kan ju hända att man..." Icke desto mindre har en ny version av identitetsproblematiken tagit form som något avhängigt ålder snarare än hörselstatus. Man skildrar en normal utvecklingsfas som är giltig för alla människor. Kerstin nappar avslutningsvis på beskrivningen och summerar diskussionen i allmängiltiga termer där hörselstatus inte framhålls som det primära.

Medgivande med rekyl

En annan av den dövulturella diskursens paroller som är svår att säga emot lyder att man ska "acceptera sitt barn som det är" med innebörden att man ska "låta döva barn vara döva". Uttrycken är laddade med beskrivningen av döva som en förtryckt minoritet: att dövhet har betraktats som något fult och att döva uppfattats som underlägsna hörande. När föräldrar uppmanas att acceptera dövheten eller barnet "som det är" ligger hela det dövulturella perspektivets tyngd däri.

Att "acceptera barnet som det är" är retoriskt utformat på så vis att det inte kan motsägas. Ett annat sådant exempel är antiabortrörelsens slogan "Ja till livet" vilket i sig antyder att det finns en motståndarsida som säger "nej till livet" – en paroll som känns motbjudande för de flesta av oss. Formuleringar som dessa framtvingar svar av förnekande slag: vi säger inte *alls* nej till livet, vi *accepterar visst* vårt barn som han är! Under en intervju försöker en mamma bemöta kritiken:

Vi accepterar ju Anna så som den flicka hon är, vi älskar ju inte bara hennes öron ju. Det där har de ju hävdat också att man inte älskar sitt barn som det är. Det är inte öronen vi är förälskade i, vi älskar ju hela hon.

Mamman förnekar å det bestämdaste att de inte skulle acceptera dottern men protesten framstår likväl som tämligen tam. Ord står mot ord och kan därför alltid misstänkliggöras. Dövrörelsen har lagt beslag på den allmänna och moraliskt försvarbara formuleringen

“acceptera barnet som det är”. För föräldrar som ska bemöta anklagelser om att *inte* acceptera sina barn återstår det föga slagkraftiga och lite bjäbbiga “nej, så är det minsann inte alls!”

Det finns emellertid vägar ur denna retoriska fallgrop. Vi kan kalla det för ett medgivande med rekyl, dvs. man köper den andra sidans utsaga i bokstavlig betydelse men fyller den med en rejält annorlunda innebörd. Detta är sålunda ett annat slags medgivande än det defensiva bemötandet vi sett tidigare. I de föregående fallen syftade medgivandet till att motbevisa anklagelser om lättsinne samt framhålla sig som ansvarsfull. Tönen var ödmjuk och vädjande. Här följer istället en kraftfull rekyl; det överrumplande medgivandet förbyts lika snabbt i argumentation för den egna saken.

CI-föräldrar har bemött anklagelsen om att inte acceptera dövheten med sådana retoriska överraskningar. Finessen med att medge en sådan utsaga består i att vägra uppfatta den som en anklagelse. Istället tar man udden av kritiken genom att behandla påståendet som en självklarhet. Under ett gruppsamtal med fem, sex föräldrar tillämpas denna taktik av en mamma, Emma. Hon är bestämd, låter övertygande och ges stort utrymme av de andra deltagarna. Anförandet hålls utan nämnvärda stakningar och pauser; det har nästan karaktären av en programförklaring. Hon blir endast avbruten en gång med en fråga om förtydligande. Det är en lång utläggning och jag väntar med mina kommentarer tills hon pratat till punkt:

(1–27)

- 1 Emma: ...det här med att opererar man ett CI så har man inte
- 2 accepterat dövheten. Och det tycker jag är rätt. Det är precis
- 3 så det är. Jag menar det är klart att jag inte har accepterat att
- 4 Stina är döv, men däremot har jag en väldig respekt för
- 5 hennes dövhet. Och det tycker jag man måste skilja på det
- 6 här med respekt för funktionshindret och att acceptera
- 7 funktionshindret. Jag tycker inte att man ska acceptera det.
- 8 Jag tycker inte det. Utan jag tycker att, jag menar, det är
- 9 klart att man hela tiden ska jobba framåt. Jag menar, annars
- 10 går vi ju bakåt i stället. Vi kan ju inte sätta oss ner och säga,
- 11 nu är vi klara med den här utvecklingen. Jag menar då kan
- 12 vi ju bara se hur hörapparaterna skulle sett ut idag. Vi ska

13 inte acceptera det. Men däremot ska vi ha respekt för
 14 funktionshindret och så att säga möta dem på de villkoren (.)
 15 som, som, som är då. Det är ju en helt annan sak tycker jag.
 16
 17 Linnea: /—/ [kort otydlig kommentar med önskemål om
 18 förtydligande]
 19
 20 Emma: Att acceptera och ha respekt, dom två orden måste
 21 man skilja på tycker jag. Att respektera mitt barn det är att
 22 [otydligt] säga du duger, jag tycker om dig, jag älskar dig,
 23 jag kommer att bli bra på teckenspråk så att vi kan
 24 kommunicera med varandra. Men (.) >jag vill ge dig de
 25 bästa möjligheterna till att bli så självständig som möjligt ditt
 26 vuxna liv. Jag vill bana vägen för dig.< Så känner jag att det
 27 är för mig självklart att tänka.

Sättet att bemöta acceptanskritiken är inte i närheten av något som kan kallas för defensivt. Istället gör Emma en överraskande poäng av att hon inte accepterar dövheten vilket hon beskriver som något självklart. Från och med rad 4 följer rekylen med en lång redogörelse för vad hon istället lägger för betydelse i att inte acceptera dövheten. På en rad punkter lyckas hon omformulera den hittills gängse innebörden. Det ska också noteras att hon tar fasta på en "underrubrik" till huvudformuleringen "acceptera barnen som de är", dvs. "att acceptera *dövheten*" (rad 1–4). På så vis slipper hon uttrycka sig som att hon inte accepterar sitt barn, det är istället dövheten som inte accepteras.

Vidare pratar Emma om dövheten som ett funktionshinder (rad 6 och 7) och inte som ett kulturellt kännetecken vilket gör att innebörden av att acceptera dövhet blir radikalt annorlunda. Att inte acceptera dövheten, enligt Emmas version, är snarare en förälders plikt; det visar på framåtsträvande och engagemang. De andra föräldrarna uppmanas rentav att inte heller acceptera dövheten. Hon lyckas i det närmaste vända det anklagade förhållningssättet till en dygd. Genom att framhålla risken att "gå bakåt istället" riktas implicit kritik till föräldrar som avstått från att operera sina barn: de saknar engagemang, tåga och utvecklingslusta. På samma gång som Emma

bemöter anklagelserna med ett medgivande, låter hon det sålunda slå tillbaka på kritikerna i form av motanklagelser om bristande ansvar.

Emma introducerar också en ny formulering: vi ska ha *respekt* för dövheten, dvs. för funktionshindret (rad 4–6). Längre fram (rad 21) har formuleringen emellertid ändrats till “att respektera mitt barn”. När hon utvecklar dess innebörd är förklaringen densamma som den dövulturella definitionen av att “acceptera barnet som det är”. Skillnaden är att Emma kallar det för att *respektera* mitt barn. Emma lyckas behålla den oemotsägliga dövulturella sanningen om att utgå från barnets villkor (t.ex. “jag kommer att bli bra på teckenspråk”) men genom omformuleringar kan hon likväl hylla beslutet om cochleaimplantat som ansvarsfullt.

I avslutningen på sitt anförande summerar Emma sitt perspektiv med några fraser som är minst sagt lika odiskutabla som “acceptera sitt barn som det är”. Jag avser yttrandet inom pilarna vilket uttalas ord för ord med en mörkare röst (rad 24–26). Förändringar i rytm och ton ger intrycket av att hon läser innantill för att sedan återigen övergå till sitt “eget” röstläge då hon konstaterar att det är väl ändå en självklarhet att tänka så som hon gör.

Emma framstår som något av en ledare i gruppen; hon tycks ha funderat ut argumentationen långt tidigare och serverar den under gruppdiskussionen med verbal säkerhet. De andra föräldrarna förefaller också vara nöjda med Emmas resonemang vars essens utgörs av en diametral motsats till det dövulturella uttrycket “att acceptera dövheten”; här föreslås istället att man ska *vägra* acceptera dövheten. Barton (1999:470–471) som studerat stödgrupper för föräldrar till handikappade barn, har funnit att slagkraftiga uttryck och slogans som används av “äldre” föräldrar, snabbt fångas upp och repeteras av de övriga deltagarna. Vi kan också här notera att ytterligare två personer uttrycker sina åsikter enligt Emmas linje under den resterande bandinspelningen. En pappa sammanfattar den version man tycks ha enats kring:

Vi fick ju reda på att han var döv i våras, /—/. Och där var det ju väldigt viktigt att vi skulle (.) “landa” (.) då och acceptera hans dövhet. Men som ni sa här innan, jag vägrar det alltså.

Jag kommer aldrig att acceptera att han är döv. Däremot har jag full insikt i att han är döv. Men accepterar jag att han är döv, så sätter jag mig ner på en stol och så gör jag inte mer för min son va’.

*

För att kunna beskriva cochleaimplantat i positiva termer måste de dövulturella invändningarna bemötas på ett sätt som gör ens egna utsagor rimliga både för en själv och andra. Det handlar sålunda ganska sällan om enkla avfärdanden. En effekt av dessa utarbetade svar till kritikerna är att det växer fram bilder av hur “vi” är i förhållande till “de andra”. I de ovanstående samtalssekvenserna är det t.ex. möjligt att skönja mer eller mindre explicita beskrivningar av CI-föräldrar som ansvarskännande och engagerade, medan de som tagit avstånd från operationen skildras som “passiva” och “bakåsträvande”. Det är som sagt inte bara *argumenten* som utmanas. Även de som uttalar argumenten eller antas stå för dem, kan ifrågasättas och tillskrivas personliga motiv för sina åsikter. Hur man beskriver “de andra” är således en väsentlig ingrediens i strävanden att ogiltigförklara avgörande dövulturella sanningar.

Samtal om de andra

I takt med att allt fler barn blir opererade med cochleaimplantat växer också föräldraföreningens medlemsantal. Det finns nu underlag för sammankomster i föräldragrupper, utbildningsdagar, kurser. Föräldrarna pratar med varandra, delger sina erfarenheter, diskuterar kritiken mot operationen etc. Gemensamma beskrivningar av “de andra”, dvs. kritiker till implantatet, börjar ta form. Man presenterar förklaringar till hur de andra tänker samt värderar deras tänkande. Kritiken mot cochleaimplantat måste redas ut och förklaras. Beskrivningar av de andra ger möjligheten att i viss mening ta kontroll över motståndet; det uppfattas numera som schatterat.

Kritikerna kan kategoriseras enligt *hur mycket* motstånd de anses stå för. “De grymmaste av de grymma”, som en pappa uttryckte sig,

är ett exempel på en sådan kategori. Vidare kan geografiska regioner eller enstaka dövskolor, förskolor etc. utpekas som särskilt negativa eller liberala. Därmed bringas viss ordning i ett motstånd som tidigare sannolikt upplevts vara massivt och enhälligt.

I en tidigare analys av "Social kontroll i dövvärlden" (Jacobsson, 1997) urskiljde jag tre olika former av social kontroll: instruerande, fördömande och terapeutisk. Arbetets centrala frågeställning rörde hur det förordade dövkulturella perspektivet lärdes ut och vidmakthölls bland dövmrådets aktörer. De frekvent förekommande berättelser som återges av eller om döva kan tolkas som instruerande föreskrifter om hur dövhet bör förstås. Typifieringsprocesser som resulterat i den onda sociala typen "oralisten" erbjuder tydlighet i fördömanden av det som uppfattas felaktigt. Vidare fanns en mer "förstående" inställning, främst avsedd för nyblivna föräldrar till döva barn, då emotionella tillstånd ursäktade tokiga uppfattningar.

Ovanstående kontrollformer förekommer även i uppbyggnaden av en alternativ CI-diskurs. Man använder sig t.ex. av personliga berättelser som bekräftar att val av cochleaimplantat är ett rätt och riktigt beslut. En "teckenspråksfanatiker" som får stå modell för den rabiata motståndaren, är under konstruktion. Vidare finns inslag av "mjukare" sätt att avfärda kritikerna: de vet inte bättre, de är avundsjuka och bittra etc.

Likheten i resonemangen mellan å ena sidan dövkulturaktivister och å andra sidan CI-föräldrar, är stundtals slående. Nu är det emellertid inte så att den senare gruppen "kopierat" effektiva metoder för att tillskansa sig makt och tolkningsföreträde. Barnplantorna som organisation vill med säkerhet inte beskriva sina argumentationsformer som ens i närheten av kritikernas. Istället har man strävat efter att särskilja sig från dövrörelsens uttalade ideologiska argumentation, genom att menande framhålla de egna resonemangen som sakliga och vetenskapligt underbyggda (en retorisk stil som för övrigt även förekommer inom dövrörelsen).

Att liknande argumentationsformer och retoriska stilar förekommer på "båda sidor" är emellertid inget att förvånas över. Dessa är generella tillvägagångssätt i arbetet med att å ena sidan bygga upp och försvara den egna verklighetsversionen och, å andra sidan, riva ner de andras version (se även kapitel sex om "Gemensamma retor-

iska teman"). Diskussionen nedan tar fasta på det senare med utgångspunkt i samtal som fördömer såväl som förstår.

“Teckenspråksfanatikern” konstrueras

Typifieringar av både personer och händelser är en nödvändighet för att ta sig runt i en vardag vars mångfald annars är omöjlig att hantera (se t.ex. Berger & Luckmann, 1991). Under 50-talet ägnade sig den amerikanske sociologen Orrin Klapp (1971) åt studiet av sociala typer och vilken moralisk värdering de erhåller. Med hjälp av kunskapen som en social typ fylls med, har vi en chans att placera varandra även i relativt anonyma relationer. Kodord, namn, uttryckssätt kan avslöja kopplingen till en särskild social typ. Den moraliska bestämningen av en social typ ger också förhållningsord-er till omgivningen; en hjälte och en skurk bemöts på olika sätt. Det förutsätter dock att vi förstår vem det är vi möter och det är då den sociala typen informerar oss.

Under övergången från tal till teckenspråk i dövundervisningen förekom två sociala typer på dövområdet: oralisten och teckenspråksiv-
raren.¹¹ Typerna vidhäftades en moralisk status där den förra var ond och den senare god. Sociala typer har emellertid en benägenhet att komma och gå i tider av förändring (Jacobsson & Åkerström, 1997) (Klapp, 1971:2–3). Idag har t.ex. teckenspråksiv-
raren som social typ mer eller mindre försvunnit. Den heroiserade typen blev överflödig i takt med att teckenspråksideologin växte sig allt stark-
are. Teckenspråksivrartypen betraktas numera som ett självklart och etablerat ideal inom dövvärlden och används inte längre som mot-
pol till den bevarade onde oralisten.

Medan dövrörelsen omhuldar tanken om oralisten som dövkult-
urens fiende, tycks CI-föräldrar konstruera en liknande motpart i
“teckenspråksfanatikern”: en militant förespråkare för strikta tecken-
språksmiljöer. Funktionen är flerfaldig. För det första fungerar en
sådan typ enligt beskrivningen ovan; som ett orienteringsmärke vilket

11 De två kategorierna har visat sig vara genomgående på dövområdet och förekommer även internationellt som “*Oralists and Signers*” (se t.ex. Nash, 1975; Erting, 1985).

snabbt informerar om vem och vad man har att göra med. För det andra innebär den moraliska värdering som knyts till typen att få vill förknippas med densamme; en social typ har i den bemärkelsen en socialt kontrollerande funktion. Dessutom, för det tredje, innebär förekomsten av en oresonlig teckenspråksfanatiker att argument som hänförs till denna kan avfärdas som "orealistiska" eller rentav vansinniga. Det är i denna senare betydelse jag avser behandla teckenspråksfanatikern och konstruktionen av densamme.

I följande sekvens ur en gruppdiskussion CI-föräldrar emellan ser vi hur ett sådant konstruktionsarbete kan gå till. En förälder har just berättat om "nån som hade besökt nån dövförening" där man krävt att hörande skulle föranmäla sin ankomst. Diskussionen leds sedan in på svårigheten att "komma in" i dövsamhället:

(1-24)

- 1 Bengt: Dom döva vill ju bli accepterade, men dom
- 2 accepterar ju ingen annan.
- 3
- 4 Peter: Olikt många andra handikapporganisationer liksom
- 5 som talar om att här är vi, titta, så här gör vi, medan
- 6 [dövföreningarna:] kom inte in här, för att komma in här så
- 7 måste du vara döv och du ska tycka och tänka som vi, du
- 8 ska vara hjärntvättad. Om jag överdriver litegranna
- 9 [skrattar till].

Peter ger en bild av dövorganisationen som styrd av rigida despoter och spetsar dessutom till beskrivningen med ordet "hjärntvättad". Han backar emellertid från uttalandet genom att påpeka att han "överdriver litegranna". Genom att skratta till ger han påståendet en skämtsam ton och öppnar för de övriga gruppdeltagarnas bedömning av huruvida skildringen är riktig. Med andra ord, han känner sig för. Det är också först nu som han erhåller de andras medhåll:¹²

10 Bengt: Jag förstår.

- 12 Dvs. medhåll som bandspelaren lyckats fånga upp. Det är tänkbart att pappan får medhåll i form av tysta nickar men sannolikt inte eftersom han genast modifierar sin inledningsvis drastiska beskrivning.

11

12 Frans: Jag förstår precis.

13

14 [otydligt överlappande tal av många deltagare]

Både Bengt och Frans bekräftar att de upplever Peters beskrivning som korrekt. Flera av gruppdeltagarna pratar nu i munnen på varandra. Det är omöjligt att urskilja exakt vad som sägs men alla tycks instämma i Peters beskrivning. Gemensamt uppnår man en objektivisering av pappans beskrivning i detta virrvarr av röster och slutligen slår Lisa fast:

15 Lisa: Jo, men det *är* så.

Efter att gruppdeltagarna gemensamt fastställt att "det *är* så", dvs. att dövsamhället är slutet och endast till för liktänkande, kan Peter fortsätta berätta en personlig händelse enligt samma linje:

16 Peter: Jag var på [Strömbergaskolan] då innan Adam skulle
17 opereras för att få information. Det är en dövskola och jag
18 tänkte att jag ska gå dit och se vad som kommer att hända
19 om några år då. Jag skulle även besöka en hörselklass då.
20 Då hade han ju två år kvar innan skolan skulle börja. När jag
21 fick höra den här dövlärares så tänkte jag "fy fan, här ska
22 han bara inte gå alltså." Hur jag nu ska bära mig åt. Hon var
23 så negativ och det var, ingen fick komma in där, till och
24 med städerskorna skulle vara döva.

Som en del av konstruktionsarbetet av den rabiata CI-motståndaren ingår berättelser om hur man själv, ens barn eller andra blivit illa behandlade p.g.a. implantatet. I Barnplantabladet återges ibland händelser eller kommentarer som klassificeras som mobbning av implantatbärare och deras föräldrar.¹³

Teckenspråksfanatikerns låga moraliska värde kan framhållas för att uppnå en kontrasterande effekt: så här är andra, så här är vi. Eller

13 Se t.ex. Barnplantabladet, hösten 1997, s. 1–2 och s. 17–19.

kanske snarare: det här är fel, det här är rätt. Atkinson (1984:157–163) som analyserat politikers tal kommenterar att användningen av kontraster är ett ekonomiskt sätt att formulera rivaliserande positioner. Han noterar vidare att talaren nästan aldrig explicit gör värderande uttalanden om “oss” och “dom andra”. Däremot låter talaren alltid publiken förstå vilken sida som med självklarhet är att föredra. Barnplantornas ordförande skriver med en sådan, paradoxalt nog, outtalad övertydlighet i tidskriften om att hon haft “två drömmar – en ond och en god”. Mer oförtäckt uttryckt än så här kan vi knappast få det:¹⁴

“Den *onda drömmen* beskrev en situation i Sverige där fundamentalistiska röster inom DHB vinner gehör. Röster som talar om en tredje skolform för barn med CI och talförbud i specialskolan. Ett synsätt som vore klart olyckligt för *alla* grupper. /—/ Teckenspråket skulle utarmas genom att fundamentalismen skulle minska elevunderlaget i specialskolan – färre teckenspråkiga personer skulle bli följden. Den *goda drömmen* beskriver en situation där specialskolan öppnar upp sina portar för alla barn med behov och intresse av en teckenspråkig undervisning, men också med behov av både tal och teckenspråk. /—/ Den *goda drömmen* beskriver också en situation där de olika intresseorganisationerna inom döv/hörsel/CI räcker ut handen mot varandra och säger ‘*låt oss arbeta för gemensamma mål – för ett samhälle anpassat för människor med kommunikationshinder*’.” (kursivering i original)

Kritikerna förklaras

Teckenspråksfanatikern refereras till med en fördömande ton. Det finns emellertid mildare och mer “förstående” sätt att prata om CI-kritikerna. Vanligtvis tycks ett sådant mildare sätt föredras; man vill inte polarisera debatten ytterligare. Ett förstående avfärdande är icke desto mindre ett avfärdande; man kan likväl fastställa att motstånd-

14 Barnplantabladet, våren 1999, s. 5.

arna har en förvrängd uppfattning om tingens ordning. Begrepp som används för att förklara CI-motståndarna är "okunskap", "kris" och "bitterhet".

"Dom vet ingenting egentligen"

Strävanden att göra en viss verklighetsversion gällande och solid innebär att framställa densamma som ett faktum; objektiv och självklar. Till synes neutrala begrepp som "kunskap" och "information" är därvidlag användbara. Vad som föräras benämningen kunskap är emellertid föränderligt och varierar med tid, kultur, person, intressen m.m. Därom vittnar stridigheter om vad som är rätt eller fel kunskap. Föreställningen om den rätta kunskapen erbjuder per automatik en förklaring till oliktankande, nämligen "brist på kunskap." Det är sålunda kunskapsbrist som förklarar felaktiga uppfattningar om det ena eller andra. Enligt samma retoriska principer som dövrörelsen använder angående brist på kunskap om teckenspråk och dövas kultur, avfärdar nu CI-föräldrar operationens kritiker. Sekvensen nedan är hämtad från en gruppdiskussion och inleds med att en pappa, Hasse, presenterar en tänkbar förklaring till varför man möts av skeptikernas "attityder":

(1-31)

- 1 Hasse: Det finns ju [teckenspråks-] lärare där som inte
- 2 hälsar. Och det finns dom som [otydligt] Men det är ju
- 3 attityder. Det är väl information som jag ser det. Vi hade
- 4 träffar i [Åberg], träffade mycket föräldrar att diskutera
- 5 med. Man hör, en del har väldigt bestämda åsikter emot
- 6 implantat. Det är bara skit och skräp och inget att ha. Men
- 7 sen börjar man diskutera. Då blir det häpnadsväckande vad
- 8 lite dom vet om implantat. Till exempel kan barnet bada, får
- 9 hon cykla själv, får hon klättra i träd. Det är precis som om
- 10 barnen skulle varit vinglas man skulle vara rädd om. Hon
- 11 gör ju allting, hon rider och allting. Det är inget som att vi
- 12 överbeskyddar för att det här kan gå sönder.

När förklaringen om brist på kunskap och information introducerats hjälps fyra personer åt att bekräfta och fastställa påståendet som en sanning. En mamma, Ulrika, och Hasse lyckas också förklara motståndets gradering enligt principen ju större motstånd, desto mindre kunskap:

- 13 Börje: Det finns mycket med det hära-
14
15 Hasse: Dom tror dom vet så mycket, men dom vet
16 väldigt lite.
17
18 Ulrika: Men många kanske av de som är väldiga
19 motståndare, det är de som vet allra minst.
20
21 Hasse: Precis!
22
23 Fredrik: Ja, det är okunskap det handlar om.
24
25 Ulrika: -när man börjar diskutera med dom så vet dom
26 ingenting *egentligen*. Dom har bara ställt upp den här
27 muren liksom.
28
29 Hasse: Ja, att det är nånting skadligt [otydligt].
30
31 Ulrika: Ja, precis. Att det här gör man inte.

Sannolikt är förklaringen om okunskap och informationsbrist lättare att enas kring än det mer oppositionella fördömandet. Kunskapsbrist kan nämligen åtgärdas: den rätta kunskapen ger de rätta attityderna. Slutsatsen blir av det snällare slaget; man måste satsa på information och kunskapsspridning bland motståndarna hellre än att konfrontera dem med motanklagelser.

Kris och bitterhet

Andra förklaringar som också är generellt tillämpbara utöver "kun-

skapsbrist” är sådana om avundsjuka, kristillstånd, bitterhet. Genom att hellre tycka synd om motståndarna kan deras synpunkters giltighetsgrad effektivt minskas eller helt elimineras.

Richard Buttny (1993:85–104) har uppmärksammat känslor som en kulturell resurs i förklarande redovisningar (*accounts*). Med olika samtalssekvenser visar han hur “negativa” känslor öppet kan tillstås i syfte att få den andra parten att förklara sig (t.ex. du gör mig så arg!). I ett annat syfte kan det känslomässiga tillståndet åberopas för att försvara sitt handlande, en dålig prestation eller liknande (jag var så deprimerad...). Buttny visar också hur negativa känslor kan *tillskrivas* den andra för att därigenom kritisera känslan som överdriven eller ooberättigad (värst vad du är sur då). Han påpekar att detta inte handlar om neutrala beskrivningar av den andra samtalspartnerns emotionella tillstånd. Istället kan sådana tillskrivningar användas för att beskylla, klaga på eller försvara någon i syfte att presentera sin egen version av saken.

Tidigare har CI-föräldrars defensiva svar till kritikerna behandlats som just redovisningar. Då användes emellertid inte känslor som förklaringar till omdiskuterade val och beslut. När det däremot handlar om “de andra” – de som inte velat operera sitt barn eller är kritiska till operationen – är det vanligt att dessa tillskrivs känslor som bitterhet, avundsjuka, rädsla för det främmande. Ett annat känslomässigt tillstånd som tycks användas för att förklara det mesta är att man är “i kris”.

Här handlar det således inte om att man försöker förmå den andra att förklara sig med en implicit uppmaning (som t.ex. värst vad du är sur då). Istället erbjuds en känslomässig förklaring till tokiga uppfattningar. “De andra” rentav ursäktas med hänvisning till deras okontrollerbara emotionella tillstånd. Buttny (1993:92–93) framhåller att det finns en “*folk logic of the passions*” som anger vilka känslor som kan ursäktas vad i vilka sammanhang. I detta fall (och givetvis många andra tillfällen när ens handlingar, vanor, åsikter kritiserats och bedöms som felaktiga) är det dock troligt att den som ursäktas inte ens vill uppfattas som någon att ursäktas. I sådana fall kan en känslomässig förklaring snarare uppfattas som kränkande än förstående.

I nedanstående gruppsamtal är det några mammor till CI-barn

som tillskriver "de andra" känslor de inte helt och fullt kan rå för. Sekvensen har samma struktur som den ovan, beträffande kunskapsbrist. En mamma inleder med ett längre anförande där hon presenterar förklaringar till varför pedagoger och föräldrar kan tänkas vara negativa till cochleaimplantat. Därefter träder andra gruppdeltagare in för att bekräfta att "det måste ju vara så":

(1-38)

1 Karin: Och att pedagogerna är rädda för CI, det kan ju
2 faktiskt handla om deras yrkesroll, deras egen existens. Jag
3 menar klarar dom av att arbeta på ett annat sätt? Man kanske
4 börjar betvivla sin kompetens, man kanske har svårt att
5 ändra sitt sätt att arbeta. Det är ju som när datorerna kommer
6 in, det är ju samma sak. Man måste jobba på ett nytt sätt. Så
7 det är klart att många pedagoger reagerar. Sen att anhöriga
8 reagerar, det kan ju faktiskt vara någon form av bitterhet
9 också. Att man själv inte har fått den möjligheten och den
10 chansen. Det kanske inte rent medicinskt går att operera mitt
11 barn. Det där är ju mycket känslor. Det kan ju vara oerhört
12 tufft att hantera det här.

13

14 /- - -/¹⁵

15

16 Karin: Och det kan ju vara, om man
17 säger anhöriga och pedagoger, det kan ju vara deras sätt att
18 hantera sin kris. Vi pratar om att vi hanterar vår kris genom
19 att skaffa oss information om CI och låta operera vårt barn,
20 sa vi att det kunde vara ett sätt att hantera den krisen. Jag
21 menar deras sätt nu att reagera så kraftigt på det här kan ju
22 vara en bearbetning av krisen av att deras barn inte fick
23 möjligheten att bli opererat för tio år sen. Jag menar det är
24 bara hypoteser naturligtvis, men det kan ju vara så.

15 För tydlighetens skull har jag klippt bort fyra rader (två talare) som handlar om att det inte är döva själva som är de värsta motståndarna. Detta tema behandlas senare under rubriken "'Vanliga' döva åberopas".

“Kris” förefaller vara ett användbart begrepp i förstående förklaringar. Här har alla berörda aktörer hamnat i kris (pedagogerna, föräldrarna till CI-barn samt de föräldrar som inte opererat). Krisen förklarar och begripliggör de olika reaktioner som den antas kunna utlösa. Ingen behöver vara sämre än någon annan för en kris kan man inte hållas personligt ansvarig för. Det finns därför helt förståeliga skäl till att CI-motståndet uppstått och hellre än att låta sig provoceras av detta föreslår Karin en “tycka synd om”-förklaring. När anförandet går mot sitt slut söker hon de andra deltagarnas bekräftelse på att hennes förklaringar är rimliga: “det är bara hypoteser...” Hon får hjälp av ytterligare två mammor för att ge stöd åt dessa hypoteser:

- 25 Birgitta: Det måste ju vara så, man tänker deras tåg har gått.
26
27 Karin: Ja lite grand så. Och så kämpar man och kämpar och
28 kämpar då liksom för att (.) komma över.
29
30 Åsa: I [Bergsta], i föräldraföreningen så är barnen så pass,
31 dom som sitter i de här positionerna, är deras barn så stora.
32 Samma sak som här då, dom kan inte heller bli opererade,
33 så det är kanske därför som vi också har det här motståndet
34 från föreningens sida.

Åsa föreslår ett samband mellan motståndet i de etablerade föräldraföreningarna och åldern på styrelseledamöternas barn. Eftersom barnen nu antas vara för gamla för att ha någon större nytta av implantatet, tänker hon sig att besvikelsen över detta omvandlas i ett motstånd mot operationen. Karin avslutar diskussionen med att implicit ogiltigförklara andra föräldrars skeptiska hållning till implantatet eftersom de är offer för sina känslor. De vet bara inte själva om det:

- 35 Karin: Och dom är säkert inte medvetna om det själva. Jag
36 menar det här är ju känslor som spelar i kroppen naturligtvis.
37 Dom är förmodligen inte alls medvetna om att dom hanterar
38 sin egen känsla på det här ganska destruktiva sättet.

Med dylika förstående avfärdanden kan således själva motståndet ogillas medan individerna bakom frias från skuld. Förledda av sina känslor kan de inte hållas personligt ansvariga. Det bör emellertid påpekas att den här typen av förklaringar har framkommit i intervjuer och gruppdiskussioner CI-föräldrar emellan. I ett direkt möte mellan förespråkare och motståndare till cochleaimplantat är det troligt att vi skulle få erfara långt fler och varierande sätt att använda känslor i beskyllningar och uppmaningar till att den andra sidan förklarar sig.

Alla tre sekvenser ovan – där man samtalar om “de andra” – följer samma struktur. Någon inleder med en beskrivning som andra gruppdeltagare sedan hjälper till att bekräfta, antingen spontant eller som svar på en trevare från den första talaren (“om jag överdriver litegranna”; “det är bara hypoteser”). Beskrivningarna tar sålunda form och fastställs i det interaktiva sammanhanget.

Hittills har diskussionen rört hur föräldrar till CI-opererade barn utmanar och underminerar kritikernas utsagor. Det kan ske genom beskrivningar av personer och grupper som antas stå för motståndet; de kan avfärdas som okunniga, avundsjuka, fanatiska, några att tycka synd om; dvs. deras argument ska inte tas på allvar. Det kan också ske genom att själva argumenten motbevisas, ironiseras över, omformuleras etc. Det defensiva bemötandet syftar vidare till att förekomma kända invändningar och på så vis tysta kritiken innan den ens yppats. En annan utmaning mot den dövulturella diskursen – en vågad sådan – består i att styrka den egna moralen med hjälp av såväl “vanliga” döva som omvända tvivlare. Detta ska diskuteras härnäst.

Trovärdighet byggs upp

Om nya sätt att beskriva dövhet och cochleaimplantat ska få fäste är det inte tillräckligt för CI-föräldrar att blott riva ner redan etablerade sanningar och sedan proklamera att operationen är ett bra val som ger positiva resultat. En sådan utsaga skulle kunna angripas på

två svaga punkter: att man saknar den dövulturella kunskapen och att föräldrarnas positiva omdömen präglas av subjektivitet. Vad har man för rätt att uttala sig om implantatet som ett utmärkt val när man saknar kunskap om alternativet? Vad ska föräldrarna säga annat än att de är nöjda å sina barns vägnar? När föräldrarna samtalar är det uppenbart att man är medveten om dessa potentiella svagheter i argumentationen. Det handlar således om att styrka två grundläggande påståenden: 1) att ett val av cochleaimplantat är moraliskt försvarbart och 2) att operationen visade sig ge resultat utöver förväntningarna.

“Vanliga” döva åberopas

På en mängd områden värderas utsagors trovärdighet utifrån huruvida vi anser talaren vara berättigad att säga si eller så; dvs. om denna anses vara kunnig nog. Ett tidsbesparande sätt att hantera sådan kunskapsutvärdering är att talaren inordnas i, alternativt utsluts ur, den kategori som tillskrivs kunnande. Enklare uttryckt: en person kan uppfattas som trovärdig enbart genom att tillhöra den kategori som i sammanhanget tillerkänts kunnande. Läkare, forskare, politiker kan vara exempel på kategorier som ges sådan “utsago-legitimitet” på basis av sin kategoritillhörighet. Potter (1996:133) kallar det för *category entitlement*.

Det tycks numera vara vanligt att “den lilla personens” egen version av t.ex. en sjukdom eller ett socialt problem, bedöms vara mer trovärdig och sann än beskrivningar som ges av klassiska auktoriteter som läkare, forskare, politiker. Det är den “utsattes” eller “drabbades” egen version som många gånger anses vara den riktiga, i synnerhet i media och viss nyhetsrapportering. Vem vet bättre om inte den som själv har den personliga erfarenheten? Enligt en sådan retorisk paroll arbetar de flesta intresseorganisationer i kampen om att få utrymme för sin specifika version. Många organisationer konsulteras också mycket riktigt som officiella remissinstanser, alternativt protesterar högljutt om de anser sig blivit förbigångna i ett ärende som rör dess medlemmar. På dövområdet är det döva själva som har erhållit expertisstatus.

Liknande uppfattningar finns även representerade på det akademiska fältet och yttrar sig t.ex. i idén om att kvinnor bör forska om kvinnor, svarta om svarta, handikappade om handikappade etc. Forskaren anses då kunna ge en mer trovärdig och sann bild av verkligheten, eftersom man i egenskap av delad kategoritillhörighet förväntas förstå den studerade gruppen bättre än vad en utomstående skulle göra.

Category entitlement handlar således om relationen mellan kategoritillhörighet och kunskapsberättigande, men – och det är Potters poäng – det är inte ett av naturen givet faktum. Att vara döv, journalist, läkare etc. innebär inte i sig självt att en fix och färdig uppsättning berättiganden mekaniskt följer med benämningen. Dessa måste istället byggas upp, *frammanas*, under samtalets gång.

Som vi har sett tidigare kan kategorin döva arbetas upp som allt annat än kunnig; istället fick vi en bild av implantatets rabiata motståndare. Då var nämligen syftet att *underminera* gruppens trovärdighet eftersom negativa inställningar till cochleaimplantat var på tapeten. I sekvenserna nedan är syftet det motsatta. CI-föräldrarna vill nu istället åberopa dövas expertisstatus eftersom det är det egna beslutet som ska styrkas som moraliskt riktigt. Det är dövas självklara kunskaper om “att vara döv” som åberopas i kombination med ett positivt – eller åtminstone inte fördömande – ställningstagande för implantatet. I ett gruppsamtal CI-föräldrar emellan berättar en mamma att valet var lätt *just därför* att en “verkligt döv person” hade givit klartecken:

Men för oss var det väldigt lätt i och med att Antons farbror är döv. Han är i 65-årsåldern, och han är stendöv, men han sa till oss, när han fick veta vad vi funderade på och sånt, han sa, “Absolut, prova på CI!” Det gjorde ju, det kändes som att där fick vi liksom (.) av en verkligt döv person den uppfattningen, eller det rådet.

Här förekommer tre uppgifter som syftar till att styrka riktigheten i att välja en operation. Det första är att “Antons farbror är döv” vilket visar att man har en döv person i sin närhet, inom familjen. Kunskapen finns på nära håll. Nästa uppgift rör mammans bestämning

av kategoritillhörigheten: "han är stendöv". Det råder med andra ord inga tvivel om att detta verkligen är en döv person vi talar om och inte t.ex. en hörselskadad. Slutligen sker ett implicit åberopande av dövas kunskap enligt principen "om någon vet så är det döva själva", när mamman avslutar med att de fått rådet att operera sitt barn av "en verkligt döv person". När man inte själv ingår i den kategori som anses besitta kunnandet kan man således liksom mamman ovan referera till andra med rätt gruppstillhörighet.

Tidigare påpekades att berättelser om CI-barn som blivit elakt bemötta av döva understödjer bilden av en oresonlig och okunnig teckenspråksfanatiker. "Tvärtomberättelser" är på samma sätt viktiga för bilden av döva som en tillförlitlig kategori vilken faktiskt inte alls tar avstånd från operationen. I sådana berättelser återges ofta en konkret händelse som bevisar att det finns döva som inte är negativa till implantatet. Samma diskussionsgrupp som tidigare ondgjorde sig över den döva gemenskapens slutenhet och ensidighet frammanar även en annan version av döva som kategori. En pappa tar upp ämnet:

För en vecka sen var vi i [Stockholms skärgård] och då hyrde vi stuga där av en dövförening. /—/ Och det var ju massor av vanliga [sågs sannolikt leende] döva och hörselskadade där. Dom kom ju fram och började teckna med Kalle och så här. Dom frågade: "Är han döv?" Ja. "Men han pratar ju?" Ja, han är CI-opererad. Jag tänkte, det får bära eller brista. [alla skrattar] Men inget alltså. "Jaha." Nästan lite nyfiket. Dom kom nästa dag och pratade och teckna och inga negativa attityder där inte.

Pappan visar att han hade förväntat sig ett kyligt bemötande när de döva förstod att Kalle var CI-opererad ("det får bära eller brista"). Han rapporterar sedan en tvärtomreaktion: de var snarare nyfikna än fördömande. Den sammanfattande kommentaren uttalas nästan triumferande: "inga negativa attityder där inte". För om inte döva är emot operationen, vilka har då rätten att fördöma det? En och samma kategori (döva) kan alltså å ena sidan tillskrivas trovärdighet och å andra sidan bryskt avföras som oresonabla fanatiker. Det ska dock

noteras att Kalles pappa inför en viktig distinktion när han beskriver de döva semesterfirarna som "vanliga". Det är just dessa han vill åberopa. På så vis särskiljer han "vanliga" döva från aktivister inom dövrörelsen som man hellre kategoriserar som "teckenspråksfanatiker".

Omvända tvivlare anför

Med hänvisningar till döva som varit positiva eller åtminstone inte kritiska till cochleaimplantat, kan man alltså "bevisa" att operationen är ett rimligt val. När det gäller omdömen om huruvida implantaten ger positiva resultat är det anklagelser om subjektivitet som måste undvikas. Detta kan ske genom att ta hjälp av implantatets skeptiker. Principen lyder att ett påståendes fakticitet och objektivitet ökar när till och med en motståndare ger sitt medgivande.

Genom att poängtera att tidigare motståndare kommit att ändra uppfattning när de träffat CI-barnen personligen försöker föräldrarna motverka anklagelser om subjektivitet. Istället har man visat på att "faktum talar för sig självt" så till den grad att även en tvivlare måste ändra uppfattning. Nedan svarar en mamma till en CI-opererad flicka på frågan om hur hon själv upplevt dotterns implantat.

Katarina: Hur har du upplevt det med Stina?

Mamman: Ja, det är så positivt så det är inte klokt! Till och med dagispersonalen – hon går på ett dagis som är integrerat med både hörselskadade barn och fullt hörande barn – och den personalen där som jobbat i tjugo år med hörselskadade barn, de säger det att de har aldrig sett en sån förvandling hos ett barn nån gång. De är alltså chockade! Och de var inte idel positiva till det här i början, så det var också lite jobbigt va' att de var lite avvaktande till det här. Men de är alltså mycket positiva idag.

Omedelbart efter hennes egen positiva skildring söker mamman styrka denna genom att åberopa dagispersonalen. Hon gör så på två

sätt. Uppgiften om att personalen "jobbat i tjugo år med hörselskadade barn" syftar till att framhålla deras gedigna yrkeserfarenhet som garanti för deras omdöme. Med andra ord: de vet vad de talar om. Vidare framhåller mamman att personalen inte var "idel positiva till det här i början" vilket skänker deras uttalanden ännu mer trovärdighet: de har varit tvungna att omvärdera sina tidigare ställningstaganden. Genom att anföra tvivlares förändrade inställning till cochleaimplantat, skyddar mamman sitt påstående mot anklagelser om att hon skulle vara partisk. Flera sätt att liksom mamman "vaccinera" sitt påstående behandlas av Potter (1996:125–128).

Retoriska utvecklingar som ovan, är naturligtvis generellt tillämplbara i flera sammanhang. De kan emellertid användas med varierande tydlighet. I en skrift om cochleaimplantat på barn skriver t.ex. Preisler & Ahlström:

"Aplin, som är förespråkare för CI, menade även att barnens och tonåringarnas identitetsutveckling påverkades av CI och att denna påverkan inte alltid är positiv (personlig kommunikation, 1992)." (Preisler & Ahlström, 1994:4)

Varför uppgiften om att författaren man refererar till är CI-förespråkare? Anledningen är densamma som när mamman ovan anförde f.d. implantatskeptiker för att styrka sitt påstående. Genom att framhäva att en *förespråkare* har uppmärksammat problem med CI-barns identitetsutveckling, vill författarna säkra uttalandets trovärdighet. Detta av två anledningar. För det första därför att man kan misstänka att en CI-förespråkare skulle sopa identitetsproblem under mattan vilket just denna faktiskt inte gör (vilket i sin tur pekar på att fakta är så övertygande att de inte kan förbises). För det andra därför att författarparet riskerar att avfärdas som subjektiva när de framhåller implantatets negativa konsekvenser, eftersom de är kända för sin skeptiska inställning till nyttan av ett implantat.

Kapitel 6

En alternativ diskurs tar form

Innehållet i en specifik diskurs finns givetvis inte listat i en "diskursernas uppslagsbok". Försök att avgränsa vad som utgör *en* diskurs är oundvikligen en analytisk konstruktion vanligtvis i förening med resultatet av en analys (Sahlin, 1999:88). Vissa diskurser framstår emellertid i tydligare dager än andra.

Den dövulturella diskursen är relativt enkel att urskilja. Den ger uttryck för ett synsätt som har vunnit gehör och etablerats som det officiella under en förhållandevis lång period. Andra verklighetsversioner – där hörsel och cochleaimplantat värderas positivt och eftersträvangsvärt – har haft betydligt kortare tid på sig att ta form och standardiseras.¹ En alternativ diskurs om cochleaimplantat är därför inte lika tydlig som den dövulturella diskursen. Trots detta är det möjligt att skönja vissa tongångar, argument och redovisningar som tycks återopas mer än andra.

Sannolikt sker uppbyggnaden av en ny vokabulär över lång tid och kan vara ett diffust och subilt skeende. Det är åtminstone så jag föreställer mig processen bildligt: diskurser *tar form*, *växer fram* etc. Jag inbillar mig att det handlar om ett förhållandevis abstrakt förlopp vilket likafullt drivs av desto mer konkreta initiativ. Sådana initiativ kan givetvis vara "omedvetna", framtvingade av en given situation. Men de kan också vara högst medvetna och strategiska. Intresseföreningarnas arbete tycks ibland vara väglett av skickliga PR-konsulter med kännedom om hur idéer ska lanseras. Det är i synnerhet i sådana medvetna initiativ som en diskurs framstår tydligast.

1 Förvisso finns det hörande samhällets "självkänt" positiva uttrycksmöjligheter beträffande hörsel. Poängen är emellertid att det krävs ett alternativ till den dövulturella diskursen där kritik mot cochleaimplantat bemöts.

Den hittills enda svenska "inomgruppligt" producerade bok om cochleaimplantat har kommit till just i syfte att förmedla CI-användarnas perspektiv: "På upptäcktsfärd i ljudriket" (Ståhlberg, 1995). Den består av intervjuer med vuxna CI-bärare samt föräldrar till CI-barn och inleds med ett förord av ordföranden i Plantaklubben för vuxna. Här framhålls explicit behovet av nya uttrycksmöjligheter: "Det talas ofta om alla bekymmer med implantat men sällan om vad man vinner." (*ibid*:3).²

I egenskap av intressegrupp kan CI-föräldrarna nu presentera alternativa sanningsanspråk. Det sker med Bachtins (1981:427) ord en dialogisering – en öppen och tydlig sådan – av den dövulturella diskursen. Föräldrarna besvarar invändningar mot operationen och returnerar kritiska frågor som i sin tur kräver att motståndarna modifierar sina ståndpunkter eller utvecklar vad man "egentligen menar". Redan i förra kapitlet – där såväl argument mot operationen som kritikerna ifrågasattes – var det möjligt att se hur vissa beskrivningar föredrogs framför andra. Termer som ansvar, saklighet, engagemang tenderar att sammankopplas med CI-föräldrarna själva, medan operationens motståndare skildras som passiva, okunniga, emotionellt förblindade etc.

Ett dylikt retoriskt konstruktionsarbete är inte bara rättfärdiganden gentemot kritikerna utan också exempel på hur en ny vokabulär byggs upp, med vilken den egna saken kan beskrivas i andra termer än de gängse förekommande. Ett nytt ordförråd är vidare en förutsättning för att ställa krav på skolformer, undervisning, hörselvård osv. Nu figurerar sålunda termen "möjlighet" i beskrivningar av cochleaimplantat – en skarp kontrast till den dövulturella tolkningen av implantatet som en "risk". Enligt det senare perspektivet ser man risker med operationen, habiliteringen, psykosocial utveckling o.s.v. I den tidiga strävan att bemöta kritikerna fick man hålla till godo med motståndarnas termer: vissa risker tonades ned, andra begrundades – dvs. "togs på allvar". Ytterligare andra risker försökte man motbevisa. När nu termen "möjligheter" dyker upp är det utmärkande för att ett annorlunda sätt att prata om cochleaimplantat är på frammarsch.

2 Liknande "kampanjer" för det egna perspektivet förekommer även inom dövrörelsen, som t.ex. tydliga önskemål om framgångsrika identifikationskällor; i ett tidskriftsnummer efterlyses "Material om döva som 'lyckats' i livet." (SDR-Kontakt, 1992, nr. 2:24).

Föräldrakultur i metaforer, paroller och poesi

Detta kapitel syftar till att försöka urskilja det alternativa sätt att prata om dövhet – en CI-diskurs – som alltmer tonar fram och synliggörs på dövområdet. Jag ska i synnerhet framhäva den dövkultur-ella diskursens betydelse för hur detta uttryckssätt formas; hur den alternativa diskursen produceras i dialog med den redan etablerade. I det närmaste avser jag beskriva föräldrakulturen och den alternativa CI-diskursen så som den kommer till uttryck i metaforer, paroller och poesi. Ytterligare centrala teman som är framträdande diskuteras sedan genom hela kapitlet men dessa är då relaterade till en specifik analytisk poäng. Ändamålet med en sådan disposition är helt enkelt att undvika onödiga upprepningar.

Valfrihetsparollen

Kritiken som framförts angående cochleaimplantat har av många CI-föräldrar uppfattats som ett moraliskt underkännande av deras föräldraskap. En övergripande hållning till implantatet har därför tagit form som ett svar på anklagelser om bristande etik och moral. Denna hållning säger att föräldrar som väljer cochleaimplantat *inte* påtvingar sina barn ett liv i periferin av två grupper, utan tvärtom erbjuder barnen möjlighet att välja vilken grupp man sedermera vill tillhöra. Till sin hjälp har man tagit begreppet "valfrihet" eller "val-möjlighet" och kritikernas anklagelse ompaketeras för retur till avsändaren: "Vem är det som bestämmer åt barnen *egentligen*?"

Föräldrarna i nedanstående sekvens åberopar just valfrihet i ett moraliskt försvar av operationen. Det är Henrik som inleder sekvensen med att föreslå, på samma gång trevande som med säkerhet, att hans dotter kanske "kan få jobb i framtiden" p.g.a. att hon utrustats med ett implantat:

(1–24)

- 1 Henrik: Jag ser ju eh helt klart framtiden för min flicka då,
- 2 att nu så kanske hon kan få jobb i framtiden. Hade vi inte
- 3 valt den här möjligheten hade hon inte fått nåt jobb.

- 4
5 Robert: Garanterat.
6
7 Tina: Inte haft de valmöjligheterna som hon har-
8
9 Bengt: Ja, vi har gett våra barn valfrihet.
10
11 Tina: Helt andra möjligheter.

Efter Henriks inledning tar de andra gruppdeltagarna chansen att formulera en slagkraftig sanning vilken beskriver CI-föräldrar som i hög grad moraliskt ansvariga individer: man har givit barnen såväl valfrihet som möjligheter. Bengt fortsätter sedan med ett resonemang som fastslår vilka "vi" är:

- 12 Bengt: Men att ta ett beslut och inte operera barnet, gör vi
13 inte det, då kommer grabben när han är 18–20: "varför gav ni
14 inte mig den här operationen?" Och då ska man då tala om,
15 vad tyckte jag då, vad tänkte jag, lyssnade jag inte mycket på
16 vissa. Så vi har liksom dörren på glänt. Om han när han blir
17 18–20 år vill identifiera sig som döv och gå in i den här
18 dövulturen helt och fullt, det är gjort på en tiondels sekund
19 och ta bort den där [externa delen av cochleaimplantatet].
20
21 Tina: Då gör han valet själv. Men han har möjlighet att sätta
22 på det igen.
23
24 Bengt: Precis. Han väljer.

"Så vi har liksom dörren på glänt" (rad 16) summerar en långt mer fördelaktig uppfattning om CI-föräldrar än den kritikerna givit uttryck för: vi kan fatta självständiga beslut, är vidsynta och öppna för vad barnen själva vill. I denna positiva självbeskrivning ryms även en anklagelse mot de som valt att inte operera sina barn: de har följt strömmen och begränsat barnens möjligheter (utifrån antagandet att det är för sent att operera döva som vuxna). Motkritiken bäddas in i en typisk formulering som i en variant lyder: "Jag vill

inte en dag se vår 18-åriga son i ögonen och förklara varför han inte fick chansen att ha CI.” Så uttryckte sig en förälder som intervjuades i tidskriften *Auris* för hörselskadade.³ Åldersangivelsen i denna standardiserade och implicita motkritik är en direkt replik på att SDR krävt en 18-årsgräns för cochleaimplantat.

Att valfriheten blivit ett försvar mot anklagelser om bristande etik och moral framgår tydligt i följande resonemang som ges av en mamma i en av diskussionsgrupperna. En CI-tillverkare hade förhört sig om föräldrarna tyckte att det var önskvärt att utveckla ett implantat där även de externa delarna opereras in i huvudet. Då det ”etiska försvaret” är uppbyggt på kontringen ”valfrihet”, skulle en sådan utveckling bli problematisk oavsett hur tekniskt och medicinskt revolutionerande den än må vara:

Då satt jag och tänkte, jag tyckte det var en *svår* fråga, och så tittade jag på min man då. Han var väldigt tydlig på det här. Han skulle *inte* vilja att alla grejerna opererades in i huvudet. Så tänkte jag, ”Nej gud! (skratt) Det vill inte jag heller.” För då blev det så här etik igen va’.

“Det bästa av två världar”

Jaber Gubrium (1986:119–121) har uppmärksammat att organiserade anhöriga till alzheimerpatienter vanligtvis använder lokalt välkända uttryck för att summera sjukdomens beklagliga aspekter för såväl patienten som anhöriga (t.ex. “a funeral that never ends”). Vissa uttryck snappas upp, används av många och blir så småningom till en slogan. Bland CI-förespråkare tycks det allmänt förekommande talesättet “det bästa av två världar” ha gjorts till en allt vanligare paroll.⁴ Den uttrycker dock knappast bitterhet eller beklagande utan har snarare en hurtfrisk klang.

En paroll sammanfattar slagkraftigt den lokala kulturen (eller delar av den) vilken ständigt aktualiseras när den upprepas. Utöver en

3 *Auris*, 1999, 5:8.

4 Se t.ex. Barnplantabladet, våren 1996:11 och *Auris*, 1999, nr. 5:7.

sådan informativ och instruerande funktion, där ett visst perspektiv på informationen förmedlas, har Barton (1999:473–474) även betonat den interaktionella funktionen som sådana fraser också tjänar. Hennes studie avser möten av stödgruppskaraktär av och för föräldrar till handikappade barn där rättigheter i förhållande till skollagstiftningen i USA diskuteras. Barton menar att upprepad användning av slagord och talesätt etablerar sammanhållning mellan deltagarna. Hon visar också att mötesledarna med hjälp av talesätten "rundar av" och sammanfattar deltagarnas inlägg i syfte att ta och fördela ordet under gruppmötet.

Det som här ska lyftas fram är emellertid inte parollers interaktionella funktion och inte heller bara att de summerar den egna kulturen. Istället ska den dialogiska karaktären betonas i de fraser som börjar permanentas bland CI-föräldrar eftersom de också rymmer kommentarer till implantatets skeptiker. "Det bästa av två världar" sorterar under valfrihetsparollen som ovan diskuterades och refererar till två kritiska invändningar. För det första svarar det på farhågor om att CI-barnet ska hamna mellan två världar som varken hörande eller döv. För det andra bemöter parollen kritik om "oralistiska ambitioner" hos de som förespråkar operationen. "Det bästa av två världar" syftar då till att motsäga polariseringen "antingen tal eller teckenspråk" med kontringen "både och!" (vilket för övrigt också har blivit ett vanligt uttryck).

Vissa andra formuleringar har också blivit vanligare om än kanske inte utvecklade till paroller; det förekommer att man uttalar sig värderande om huruvida hörselskada är bättre än dövhet. I intervjun med CI-opererade Johans mamma (publicerad i *Auris*⁵) berättas om att hon var "lättad över att sonen inte var helt döv" då den ursprungliga diagnosen löd hörselskadad. Vidare kan vi läsa en artikel i *Barnplantorna* om en mamma som konstaterar att "viss hörsel är bättre än ingen alls".⁶ Båda dessa mammor använder de värderande utsagorna för att motivera varför man har valt att operera. Man accepterar att implantatet inte ger fullgod hörsel men det lilla som erbjuds tas tacksamt emot.

5 *Auris*, 1999, 5:7.

6 *Barnplantabladet*, hösten 1997:5. Artikeln är sammanställd på basis av ett reportage i tidningen *Allers* (1997, 18 sep).

För en icke initierad allmänhet kan det te sig tämligen okontroversiellt att påstå att "viss hörsel är bättre än ingen alls". Det låter väl fullt rimligt. För döva är detta emellertid ett känsligt och tidigare hett omdebatterat ämne. Uttalanden som dessa kan uppfattas som en värdering av *individen*: hörselskadade är bättre än döva. Därmed berörs den ojämlikhet som man menar har funnits på dövskolorna förr då hörselskadade sägs ha haft högre status än döva. I takt med att teckenspråkets status har ökat menar många att detta förhållande har förändrats till det motsatta. Dövrörelsen har aktivt betonat enkelheten och naturligheten i att vara döv; den givna grupp-tillhörigheten, det självklara språkvalet. Hörselskadades problem har däremot beskrivits som långt besvärligare: osäker identitet, teknikberoende, hot om att hörseln kanske försvinner helt en dag. Budskapet har det senaste decenniet lytt "hellre döv än hörselskadad" vilket får frasen "viss hörsel är bättre än ingen alls" att sticka ut som oppositionell och provocerande.

Dövkulturell skolning och argumentation

"Det bästa av två världar" är en paroll som antyder vikten av att "kunna" båda dessa världar. Med ett "både-och"-perspektiv måste även den dövkulturella diskursen bitvis införlivas i det alternativa språkbruk som är under utformning. Många föräldrar till CI-barn är välbekanta med ett dövkulturellt perspektiv vilket skymtar i deras resonemang. De kan berättelserna, argumenten, dövas historia. Nykomlingar på dövområdet tillägnar sig sådan kulturell kunskap på flera sätt. De professionella är härvidlag en kunskapskälla. För "nya" föräldrar är andra föräldrar till döva barn viktiga kunskapsöverförare (Åkerström et al., 1995:94–95). Vidare förmedlar organisationernas tidskrifter vad som gäller idag. Ett mer direkt sätt att lära sig den nya världens normer är genom klavertramp som resulterar i tillrättavisningar eller annat missnöje (Jacobsson, 1997:85–89). Alla lär sig dock inte ett dövkulturellt perspektiv. Vissa bor t.ex. på geografiskt perifera platser där den dövkulturella diskursen inte är lika genomträngande och påtaglig. Vidare tar det tid att lära sig "hur snacket går".

För "gamla" CI-föräldrar består uppgiften av att utöver "CI-språket" förmedla även dövulturell kunskap till nykomna föräldrar. Syftet kan vara flerfaldigt. Genom att lära sig det dövulturella budskapet kan man också mer effektivt argumentera för ett val av cochleaimplantat. Man lär sig t.ex. vilka kodord som utlöser starka reaktioner och riskerar därför inte att bygga upp sin argumentation på ett sätt som lätt kan avfärdas som "dåliga attityder".

I en CI-föräldragrupp kommer emellertid en diskussionssekvens plötsligt att handla om att teckenspråket är ett "fattigt språk". De verbala fadäserna hinner bli många innan en mamma, Lotta, ingrip-
er för att räta upp det hela enligt gällande synsätt på teckenspråket:

Sven: Om jag ser på oss så är teckenspråket väldigt fattigt, ordfattigt språk egentligen. Lina kan ju inte [otydligt] Det är ju som du säger då, hon kan ju inte kommunicera, ja hon kan nu då, men det är ju fattigt på så sätt att du kan ju inte uttrycka dig lika mycket som om du har hörseln.

Göran: Många döva är ju urusla på att skriva...grammatik.

Åsa: Otroligt.

Lotta: Men det beror inte på att det genuina teckenspråket är bristfälligt. Det genuina teckenspråket är ju mer nyanserat än det svenska talade språket. Att döva, alltså vuxna döva, många gånger är dåliga på den svenska grammatiken, det beror-/bandet slut/

Om inte bandet så snöpligt tagit slut mitt i denna intressanta sekvens hade vi sannolikt fått ta del av en fortsatt dövulturell förklaring om hur äldre döva undervisats med den ineffektiva oralistiska metoden. Notera också att Lottas tillrättavisning ges i artikulerad form: hon talar om det *genuina* teckenspråket och ger sig in i en historisk förklaring till varför vuxna döva kan ha problem med svenska. De andra föräldrarna blir varse att deras beskrivning av teckenspråket är felaktig, åtminstone beträffande det genuina teckenspråket. Mellan raderna kan vi läsa in instruktioner om att en negativ inställning

till teckenspråket är en olämplig argumentationsgrund för cochleaimplantat.⁷

Ytterligare en poäng med att införliva viss dövulturell kunskap i en CI-diskurs är att den kan användas i syfte att argumentera *för* ett cochleaimplantat. Med hjälp av etablerade sanningar kan man motivera sitt val och samtidigt svära sig fri från anklagelser om talfixering genom att betona teckenspråket. En mamma signalerar kännedom om dövas förflutna men använder det inte för att iscensätta cochleaimplantat som ett oralistiskt, normaliserande hot mot döva. Tvärtom. Hon motiverar sitt val av implantat med just dövas lidande:

Samtidigt så tycker jag att många vuxna döva, dom är så *bittera*. När dom berättar sin livshistoria då är dom *bittra*. För att deras föräldrar inte har lärt sig teckenspråk och dom har gått i den orala skolan och dom har inte fått det stöd dom har velat, /—/ men jag försöker ju få mitt barn att kunna kommunicera med dom döva *och* att kunna kommunicera med sin familj och kunna bo hemma, gå på skola i närheten. Kunna kommunicera med hela sin släkt. Så jag försöker- jag vill ju inte att hon ska växa upp och vara *bitter* på mig. /—/

Samma förälder åberopar ännu en dövulturell sanning, nämligen att det är näst intill omöjligt för hörande att lära sig teckenspråk "fullt ut". En sådan "insikt" signalerar en respektfull och ödmjuk hållning inför föresatsen att lära sig ett nytt språk. Teckenspråket beskrivs som vilket annat språk som helst: lika rikt och nyanserat och därför också svårt att lära sig kommunicera som en "infödning":

Jag tycker att hon skulle få välja- även om inte jag och hennes pappa kommer att kunna lära oss jättebra teckenspråk, dövas teckenspråk fullt ut, utan vi kommer använda det som

7 Med en allt större CI-föräldragrupp är det tänkbart att olika falanger utvecklas längs en skala där tal och integration är en extrem och teckenspråk och dövskola en annan. Barnplantaföreningens strategi är att förfäktat en allomfattande linje där individuella lösningar för såväl barn som familj förespråkas. Om en sådan hållning bibehålls är det möjligt att "falangutvecklingen" stannar på en informell nivå utan tydliga eller organiserade gruppbildningar.

fungerar bäst. Vi kommer inte kunna kommunicera fullt ut på det. Men samtidigt så fortsätter vi gå på kurser. Hon umgås ju både med hörande hemma och döva på skolan, så hon förhoppningsvis kommer att få bägge sina språk.

Denna förälder visar att hon har tillgodogjort sig uppfattningen att "teckenspråket är ett fullvärdigt språk". Det är inget man lär sig på en kvällskurs eller två. En sådan beskrivning av teckenspråket har varit en av grundpelarna i det dövulturella perspektivet. Dövrörelsen har aktivt arbetat för att höja teckenspråkets status från "åtbördsspråk" till just ett "fullvärdigt språk". Man har jämfört med talat språk, som t.ex. att det är lika svårt att "teckna dövt" som för en vuxen svensk att lära sig flytande spanska. Vidare finns uppfattningen att det bara är döva själva som kan det "genuina" teckenspråket utan påverkan från svenskan. Det är denna variant som anses vara mest fulländad och därmed också eftersträvangsvärd. Föräldraföreningen DHB har argumenterat på liknande sätt i syfte att få bidrag och ökade resurser till teckenspråkskurser för föräldrar och anhöriga till döva barn. Det kan därför tyckas vara en smula ironiskt att denna dövulturella sanning – att teckenspråket är som vilket språk som helst – också kan användas som ett argument för cochleaimplantat: hur gärna vi än vill kommer vi inte kunna lära oss teckenspråket fullt ut eftersom vi är hörande.

Det är inte bara den dövulturella beskrivningen av teckenspråk som är användbar. I vissa situationer kan det sannolikt vara fördelaktigt att känna till den utbredda terapeutiska terminologin. Under ett samtal med två mammor till CI-opererade barn, Lisa och Annika, pratar vi om utredningstiden som föregår CI-teamets godkännande av att barnet ska få ett cochleaimplantat. Ett obligatoriskt moment är att familjen ska träffa psykolog och kurator. Utifrån föreställningen om att detta kan upplevas som en kritisk granskning av föräldrarna, frågar jag om man upplevde det som att bli bedömd:

Katarina: Där är man ju liksom bedömd, antar jag. Att man på nåt sätt blir bedömd som förälder liksom. Eller så- känns det så eller är det jag bara som-

Lisa: Nej Gud! Åh, vi diskuterade det innan [besöket], "herre gud, vad ska vi säga nu!" (Annika skrattar) Vad ska vi säga nu så vi inte säger fel, så de säger "nä, *dom* har inte hanterat sin kris, nä, *dom* får inget implantat!"

Annika: Nä, det är ju så. (Katarina skrattar)

Lisa: /—/ man är liksom rädd för, man måste liksom hålla sig på den gyllene medelvägen. Man får liksom inte vara för "nä, men *vi* accepterar att hon är döv och det är inget—" och man får liksom inte vara "inte alls" så att "vi överlever inte om hon är döv". Så att man ska liksom försöka, *hur* ska vi styra in, hur mycket ska vi säga och vad ska vi göra.

Föräldraskap kan bedömas utifrån många kriterier, t.ex. om barnen är "hela och rena", kosthållning etc. Lisas svar visar dock att hon omedelbart kopplar samman "bedömd" med termer som hon uppfattat vara betydelsefulla i just "dövsammanhang". Kunskap i den gängse terminologin underlättar med all säkerhet att presentera sig på ett sätt som man tror faller åhöraren i smaken. I det här fallet gällde det två yrkespersoner – med makt att ge klartecken för eller avråda operation – som skulle övertygas om att föräldrarna var seriösa i sitt beslut om implantatet. Med gängse terminologi säger sig Lisa ha manövrerat mellan att vara för oproblematiskt accepterande och alltför förnekande inför dövheten. Förmedling och användning av dövulturell kunskap behöver emellertid inte bara vara av uttalat strategiskt slag. Många tycks helt enkelt ha gjort delar av det döv-kulturella perspektivet till sitt och lyckas förena det med valet av operation.

Tågmetaforen

När det kommer till beskrivningar av hur CI-föräldrar är i förhållande till "de andra", dvs. föräldrar som valt att avstå från en operation, är det vanligt att en tågmetafor används. Den används i två avseenden. Dels i betydelsen mod och beslutsamhet att hoppa på

tåget som går mot ett relativt okänt mål. Dels som förklaring till motståndet: föräldrar som *inte* valt operation är bittra för att de missade tåget eller helt enkelt därför att man inte hade chansen att kliva på. Den senare förklaringen diskuteras under en gruppdiskussion:

Anders: Jag tror att i hennes fall [en CI-kritiker], hon hade ju kanske barn då som var 11–12 och tåget hade gått. Det är nog många såna tror jag bland såna här som har blivit riktigt emot i [Åstad]. Att deras barn är för gamla, tror jag.

Yvonne: Det är sån bitterhet.

Robert: Det kan vändas till nån slags bitterhet och avundsjuka, jag vet inte. Men har tåget gått helt och fullt?

I en intervju dyker tågmetaforen upp igen (efter viss korrigering), men nu i syfte att ge uttryck för att föräldrarna var "starka" i sitt beslut, att man åtminstone vågade kliva på tåget oavsett om operationen skulle visa sig ge resultat eller inte. Min fråga rör huruvida mamman tror att de hade fattat ett annat beslut om de först givit sig tid att bekanta sig med dövkulturen.

Mamman: Men jag kan inte tänka mig alls att det skulle ändra för vi var så starka från början eftersom det inte fanns några medicinska risker förutom nedsövningen i sig. (Katarina: Ja, som man alltid-) Ja, hade det inte fungerat så hade man åtminstone försökt. Man hade inte missat den båten- eller tåget.

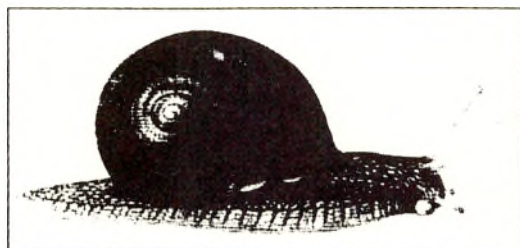
Vedertagna bildliga uttryck är särskilt effektfulla eftersom den metaforiska karaktären skänker påståendet högre retorisk intensitet än vad en bokstavlig version förmår (Drew & Holt, 1988:17). Tåget som beskrivande metafor stärker poängen. Endast de beslutsamma ser till att gå på tåget i tid och det är de som färdas framåt. Kvar på perrongen finns de tveksamma; de som "lyssnar för mycket på vad andra säger" istället för att fatta ett självständigt beslut. Det sägs också finnas de som väljer att operera sina barn som nu är i tioårsåldern efter att ha väntat ut resultaten. Denna kategori kallar en

mamma för "eftersläuntrarna: de som hoppar på tåget först nu" efter att de under en tid stått bredvid och iakttagit utvecklingen.

Poesi i bruk

Den egna kulturen kan också beskrivas med hjälp av dikter och visdomsord. I samma studie om anhängigföreningen till Alzheimerspatienter som ovan refererades till, får vi ta del av medlemmarnas poetiska alster (Gubrium, 1986:129–132). Liksom parollerna som utvecklats inom denna anhängigkultur, berör dikterna vandan av att ens livspartner förändrats till en främling.

Poesin som presenteras i Barnplantabladet har hittills inte varit författad av medlemmarna själva (med ett undantag). Istället citeras

**VAR INTE RÄDD FÖR DET
LÅNGSAMMA
FRAMÅTSKRIDANDET,
VAR BARA
RÄDD FÖR
STILLASTÅENDET.**

KINESISK VISHET

(Barnplantabladet, hösten 1998:28)

andras dikter och kloka ord vars innehåll inte alls berör just cochleaimplantat. De som väljer ut materialet tycks emellertid bedöma det som talande för den situation som familjerna erfar. Det är också det som i sammanhanget är intressant: poesins beskrivande avsikt – vad den *gör* i kommunikationen (*ibid*). I poetiska former förmedlas hur saker och ting kan och bör uppfattas.

Stoff som inte på något sätt är specifikt för cochleaimplantat kan alltså användas för att uttrycka den egna situationen. De ovanstående orden – inramat som gammal klok visdom – kan t.ex. ses som en framställning av den framåtanda och initiativkraft som föräldrarna tillskriver sig själva. Samtidigt uppmanas till tålamod: allt inträffar inte på en dag utan man måste bärga sig i väntan på resultat. Bilden kommunicerar emellertid inte bara en självbeskrivning. Den riktar även en känga till implantatets skeptiker: om CI-föräldrar skildras som aktiva och med siktet inställt på en framgångsrik framtid, återstår oundvikligen termer som "stillastående" och "passiva" för de andra.

En dikt med namnet "Ledsen"⁸ handlar om ett barn som blir utstött i skolan därför att "nån viskade något som inte var sant, sen viskade alla precis likadant." Dikten har sannolikt valts ut därför att CI-barnen är i minoritet på dövskolorna och deras föräldrar befارar att de ska bli mobbade p.g.a. dövrörelsens negativa inställning till implantatet.

En annan dikt är författad av två CI-opererade barn i 12-årsåldern. Den uttrycker välkända teman och inkluderar mottot "både-och":

Tänk vad bra att vara döv,
då hör man inte vad godis kostar.
Tänk vad bra att vara hörande,
då kan man beställa pizzor i telefon.
Tänk att vi kan *både – och*.⁹

Med andras och egna poetiska framställningar kan man således kommentera och beskriva sig själva: så här är vi, det här står vi för.

8 Barnplantabladet, våren 1996:14.

9 Barnplantabladet, våren 1999:26.

Ledsen

Jag stryker din päls
och jag håller dej hårt,
för nu är jag ledsen
och allting är svårt.

Det var under rasten.
De retade mej.
Jag tror du förstår
vad jag säger till dej.

Du spetsar ditt öra.
Jag håller din tass.
Jag har inga vänner
i hela min klass.

Nån viskade något
som inte var sant.
Sen viskade alla
precis likadant.

Och när vi gick hem
ifrån skolan idag
tillsammans gick andra,
och ensam gick jag.

Du puffar din fuktiga
nos mot min arm.
Du är mej så nära
och du är så varm.

Du skulle nog aldrig
bli ovan med mej.
Nog är det väl tur
att jag ändå har dej.

Av Marita Lindqvist

(Barnplantabladet, våren 1996:14)

Budskapet är samtidigt riktat till kritikerna vars argumentering och opposition pikas och anmärks.

“Vad har ni mött för motstånd?”

Så lød en inledande fras till en av de inspelade gruppdiskussionerna med CI-föräldrar. Frågan fungerade som ett startskott till samtal om motståndet i sig. Har man eller har man inte upplevt motstånd? På vilket sätt? Från vilket håll? Är det barnet som blivit utsatt eller föräldrarna själva? Man jämför: “vi har inte haft det lika jobbigt som dom före oss” etc. Vidare görs jämförelser beträffande var man bor. Vissa orter i landet bedöms vara “värre” än andra:

(1–34)

- 1 Bengt: Jag tror det är skillnad vart man bor i landet också.
- 2 Har man bott i nåt dövcentra: Vänersborg, Örebro, Lund,
- 3 det är lite skillnad där tror jag.
- 4

- 5 Sara: Vart bor ni någonstans?
6
7 Bengt: Vi bor i [Norrländ].
8
9 Sara: Ni är ett helt gäng från [Norrländ]. Hur hanteras CI där?
10
11 Gunnar: Ganska bra. Det har varit litegrann med barn-
12 skötarna då. /- - -/
13
14 Mats: Annars har det väl inte varit nåt speciellt.

Det finns alltså inget ensidigt och enkelt urskiljbart motstånd; det varierar med plats och person; det varierar i styrka. Om man inte stött på något motstånd personligen kan man ändå befarar att det "pratas bakom ryggen". Samtalet ovan fortsätter med ytterligare ett vittnesmål, från Sara, om att hon och dottern inte upplevt något uttalat motstånd. Redogörelsen böljar emellertid fram och tillbaka mellan å ena sidan inget upplevt motstånd, å andra sidan *kanske* ett motstånd. Jag har försökt lyfta fram den nästan rytmiska effekten genom att kursivera fraser där hon föreställer sig ett möjligt motstånd i kontrast till rak text då hon berättar om de egna erfarenheterna.

- 15 Sara: Nej det är ju samma sak för oss då som bor i [Enstad].
16 Nu har hon ju gått sina förskoleår i [Enstad] i [Värmland].
17 Det är ju samma sak där. Vi har ju inte mött nånting. *Vi har*
18 *ju heller inte kanske haft med så många döva att göra*
19 *samtidigt*. Nä utan det (.) och nu när Lisa började i
20 [dövskola], nej, vi har inte stött på några svåra saker (2.0)
21 *Sen vet ju inte vi vad som sägs bakom ryggen*. /- - -/¹⁰ Men
22 det var också föräldrar med döva barn som kom fram och
23 var nyfikna och frågade och så då. *Men sen vad dom sa*
24 *bakom vår rygg, det vet vi ju inte*. Men Lisa har inte blivit
25 utsatt för nånting obehagligt i alla fall, det har hon inte.
(min kursivering)

10 Två bortklippta rader som handlar om att familjen var känd på skolan p.g.a. valet av cochleaimplantat.

Saras berättelse om att hennes dotter "inte blivit utsatt för nånting obehagligt i alla fall" utesluter trots allt inte möjligheten att det kanske fälls illasinnade kommentarer om föräldrarna utan att de själva är medvetna om det.

I föregående kapitel såg vi att det vuxit fram en kategori som heter "vanliga" döva för att särskilja dessa från döva som är mycket negativa mot cochleaimplantat. Det är även en viktig kategorisering när motståndet i sig diskuteras. Vem är mot vad? Hur många är mot egentligen etc. Sekvensen ovan fortsätter med att Carina gör en sådan distinktion:

26 Carina: Jag tror man ska vara väldigt försiktig att dra alla
27 döva över en kam va', därför att det är inte så att alla döva
28 tycker samma sak. Det är precis som i alla andra grupper att
29 vissa gör sin stämman väldigt, jag menar vill representera hela
30 gänget. Men alla tycker faktiskt inte likadant. Jag tror at dom
31 som syns och hörs inom dövtidningen till exempel, som gör
32 sin röst hörd, som har dom ledande positionerna inom både
33 dövrörelsen, DHB, SDR och så vidare inte alltid representerar
34 vad gemene man tycker. Så tror jag att det är.

"Motstånd" som ämne är sålunda ett centralt tema i CI-diskursen, oavsett om man personligen upplevt det eller ej. Det kan jämföras, intygas, motbevisas samt kommenteras skämtsamt och ironiskt. Prat om motstånd kan också handla om att "våga stå för sin sak" i förhållande till kritikerna. På ett möte för CI-föräldrar berättade förenings ordförande om hur hon avstått från att ge CI-läkarna Barnplantornas t-shirt. Hon sade sig ha pikat läkarna med en motivering i stil med: "så länge du inte vågar använda tröjan i hörselvårdssammanhang, utan bara i motionsspåret, så får du ingen!"

Två publiker

En alternativ CI-diskurs formas inte bara av den kritik mot operationen som ryms inom den dövkulturella diskursen. Företrädare för implantatet – i synnerhet organiserade sådana – vänder sig alltså

inte bara till sina motståndare. Hittills har jag dock betonat just denna viktiga, om än inte enda, samtalspart. Med en grov indelning kan vi säga att man vänder sig till två olika publikker: dels den egna gruppen, dels implantatets kritiker. Standardiserade sätt att uttrycka sig utvecklas i förhållande till båda dessa publikker och får därmed olika inramning beroende på vem åhöraren är eller antas vara.

De två olika publikerna kan jämföras med Ann-Mari Sellerbergs (1993) diskussion om att handikappföreningar riktar sina budskap såväl inåt som utåt.¹¹ Identitetsskapande och socialpolitiskt mobiliserande syften är sammanvävda i föreningarnas presentationer av sig själva. Vad gäller implantatfrågan gör emellertid *flera* olika nivåer av "utåt" saken en smula komplicerad. Det första skiktet utanför de egna kan sägas utgöras av implantatets kritiker, de man trots allt delar fält med. Nästa "utanförskikt" kan sägas vara den hörande världen där man vanligtvis inte är insatt i frågan och finner ett implantat föga upprörande. Vi kan också föreställa oss ytterligare ett skikt mellan de båda ovanstående, vilket inbegriper de olika professionella instanser som riktar sig till döva och hörselskadade.

Det är i synnerhet i dialog med implantatkritikerna som den alternativa diskursen tagit form varför jag i huvudsak koncentrerar mig på denna relation. Det är dessa man delar resurser med vilket framtvingat bemötanden och formuleringar. De traditionella döv- och hörselskadeförbunden är vidare väl anlitade remissinstanser när det kommer till socialpolitiskt beslutsfattande. Föreningen Barnplantorna måste därför arbeta upp sitt eget språk och lansera sin sak i hård konkurrens med dessa. I en sådan bemärkelse är denna nya förening, liksom andra handikapporganisationer, involverade i en "samhällelig konversation" (Sellerberg 1999:11).

Åter till de två publikerna och vilka aktörer de omfattar. Med "den egna gruppen" avses här framför allt föräldrar till CI-barn men också "potentiella" sådana. Vidare ingår även andra CI-företrädare på dövområdet. Utsagor som genereras med avseende på denna publik är av det bekräftande, instruerande och uppbyggliga slaget. Med kritiker till implantatet avses de på dövområdet (professionel-

11 Se också Sellerbergs (1999) diskussion om en ökad differentiering bland handikapporganisationerna som ett svar på ett förändrat politiskt system – från ett korporativt till ett "lobbyistiskt" system – vilket kräver välprofilerade "samtalspartners".

la, dövförbunden, föräldrar, döva etc.) med en öppen negativ inställning eller de som misstänks vara negativt inställda. CI-diskursens formgivning i relation till denna publik kännetecknas i högre grad av ett dialogiskt förhållande: kritik bemöts, besvaras, motbevisas, föregrips etc.

Nedan ska jag stanna vid två tydligt urskiljbara spörsmål som tagit form i en framväxande CI-diskurs. Det gäller *hur* man fattat beslutet om operationen samt att och hur man återger berättelser om ljud. Innehållet i standardiserade uttrycksformer varierar då inte bara med ämnet utan också med vilken publik som avses.

Beslutsamhet och beslutsvånda

I berättelser om hur föräldrar fattat beslut om att låta operera sitt barn kan två helt olika sätt att beskriva detta urskiljas. Den ena beskrivningen uttrycker beslutsamhet och den andra beslutsvånda. I en artikel i *Auris*, tidskrift för hörselskadade, berättar CI-opererade Johans mamma om hennes omedelbara svar till läkaren: "Vi behöver ingen betänketid, vi tackar ja!"¹² Att inte behöva fundera på saken betyder i detta sammanhang att man är beslutsam och ser fördelarna med cochleaimplantat som så uppenbara att tvivel är otänkbart. Den här beskrivningen är framför allt passande för den egna gruppen: den bekräftar det självklart riktiga i valet av en operation och ger en bild av handlingskraft och förmåga att fatta beslut.

Om vi istället erinrar oss berättelsen om Moa i föregående kapitel, där föräldrarna själva författat en försvarsberättelse riktad till DÖV-tidningens läsare, ges en radikalt annorlunda beskrivning.¹³ I förhållande till kritikerna vill man framhålla att ens val är väl underbyggt, att man ägnat lång tid åt att seriöst fundera kring för- och nackdelar:

"Från början hade vi trott att om vi bara tog reda på allting skulle det sedan vara ganska lätt att ta ett beslut. Det blev

12 *Auris*, 1999, nr 5:8.

13 *DÖV-tidningen*, 1996, nr. 4:15–17.

precis tvärtom. Det blev bara svårare och svårare och vi pendlade fram och tillbaka mot vilken vågskål vi tyckte vägde tyngst. Vi hade från början sagt att vi måste ta ett beslut senast när Moa var två år. Det lyckades vi inte med och när hon närmade sig tre kändes det som om tiden höll på att ta ett beslut åt oss.”

Det är först de allra senaste par åren som jag hört den beslutsamma varianten av hur man bestämt sig för ett implantat. Det finns nu en större grupp CI-föräldrar och motståndet har blivit mer nyanserat. Det handlar inte längre bara om att försvara sig. Man måste även bygga upp en positiv bild kring beslutet. Innebär detta att versionen om beslutsamhet har ersatt den om beslutsvårda? Sannolikt inte. Det är fortfarande relevant att framhålla beslutsvården och noggrann utförd informationssökning i sammanhang när detta ifrågasätts. En kritiker skulle kunna uppfatta Johans mammas kommentar ovan – att tacka ja utan betänketid – som ett bevis på att beslutet var överilrat, lättsinnigt och snarare en “krisreaktion”. Man skulle därmed kunna misstänka att mamman inte fått tid att lära känna döv-kulturen eller att hon inte förstår att teckenspråket är ett fullvärdigt språk. Artikelförfattaren låter också mycket riktigt Johans mamma få utveckla sig. På läkarens inrådan hade föräldrarna funderat på saken vilket emellertid inte fick dem att ändra sig. Ytterligare bevis på att beslutet inte var förhastat ges: “Jag tycker nog att vårt val var väl underbyggt. Vi kände till dövvärlden – vi har ju döva vänner och trivs med att teckna.”¹⁴

Beslutsvården kan användas i föregripande syfte men också i direkta bemötanden av kritiska synpunkter. I ett diskussionsforum på Barnplantornas hemsida¹⁵, svarar t.ex. Elin på ett inlägg som är starkt kritiskt till operationer på barn: “Efter mycket om och men och insamlande av fakta och åsikter omkring CI har jag nu beslutat att låta operera min son.”

14 Auris, 1999, nr 5:8.

15 <http://www.barnplantorna.o.se/wwwboard/messages/95.html> (991120) Diskussionsforum. Kritiska synpunkter på cochleaimplantat på barn framfördes av Maria den 21 maj, 1999 vilket bl.a. besvarades av Elin den 27 maj, 1999.

Ljudberättelser

Ljud är ett ämne som inte är helt okontroversiellt på dövområdet. Det är inte lika känslomässigt laddat som "tal" men har med anledning av cochleaimplantatet blivit föremål för diskussion. Vilka ljud är värdefulla att uppfatta? Blir man lyckligare av att höra fåglar kvittra? Olika typer av ljud kategoriseras. Begrepp som "omvärldsljud", "omgivningsljud", "varningsljud" används för att benämna t.ex. trafik, larm, telefonsignaler etc. Ljud som härrör från talat språk är istället mer sofistikerat. Den stora frågan är då om detta talade ljud blir begripligt för barnen.

En uttalad policy inom CI-teamen har varit att inte ge föräldrar eller patienter orimliga förväntningar på operationen. Det har också varit en av skeptikernas invändningar att föräldrar ska luras att tro att deras barn blir fullt hörande igen. Därför sade sig personalen i teamen, i synnerhet i början av barnoperationerna, vara noga med att tona ner förväntningarna. Man uppgav att man inte garanterade något annat än det säkra: barnet skulle kanske bara uppfatta omgivningsljud. Ett av momenten i utredningen kring varje CI-kandidat, har varit just att försäkra sig om att föräldrarna har "realistiska" förväntningar (Aupeix & Linde, 1998:37). Det är kanske därför vanligt att föräldrars redogörelser rymmer en intygande formulering för det resonemang man menar föregick beslutet: "Om Kalle bara kommer att uppfatta trafikljud efter operationen så är vi fullt nöjda med det". Man svarar på kritikernas farhågor om att implantatet väljs främst i syfte att barnen ska lära sig tala.

"Förväntansintervallet" har emellertid tillåtit att expandera. Tidigare gjorde läkarna jämförelsen att CI-opererade kunde betraktas som gravt hörselskadade. Numera är man inte lika blygsam. Idag tycks det vara brukligt att en implantatbärares hörsel jämförs med *måttligt* till gravt hörselskadade. Tidigare var det också så att läkarna endast garanterade "ljudupplevelser" medan man nu uttryckligen talar om att målet med cochleaimplantat är att barnet ska utveckla tal.¹⁶ Denna "prognosförbättring" har rimligtvis att göra med att

16 Enligt uppgift av Barnplantornas ordförande Ann-Charlotte Gyllenram (personlig kommunikation).

antalet CI-bärare blivit större och därmed även de individuella variationerna. Det beror sannolikt också på att den defensiva tonen inte längre är den enda: det börjar bli möjligt att uttrycka förhoppningsfull förundran över vad operationen kan göra för döva. Ibland ges den en näst intill mirakulös inramning: "dom har en helt annan lyster i ögonen nu", säger en pappa om barn som opererats.

Föräldrar tycks sinsemellan och inför teammedlemmarna fascinerat berätta om de ljudupplevelser barnen gör.¹⁷ Bland de egna finns möjlighet att ägna sig åt "ljudfrossa" – något som inte alls är ämnat för kritikernas öron:

(1–28)

- 1 Arne: Det är en kille bland annat, han älskar fåglar. Han
- 2 hade inte hört fåglar innan. Han hade fått en cd-skiva med
- 3 fågelsång och han håller på och lär sin fågel att prata.
- 4
- 5 Margareta: En undulat. Han är född döv och nu lär han sin
- 6 fågel att prata (skratt). Det är otroligt.
- 7
- 8 Sofia: Så kan [mitt barn] också göra. Hon är född döv så det
- 9 har ju varit total tysthet i många år i princip nästan. Just sånt
- 10 här med djur och sånt här, katten som har ett spinnande läte
- 11 och fåglar och sånt där. Hon hörde grannens papegoja första
- 12 gången då till exempel va'.

Föräldrarna delar ljudberättelser med en ton av glädje och förundran. Samtalet övergår emellertid ganska snart till att föregripa kritik som skulle kunna riktas mot deras förtjusning över barnens upplevelser av omgivningsljud (dvs. ljud som inte är kommunikationsorienterade). Värdet av detta ljud måste därför betonas:

- 13 Margareta: Ja, höra allt. Nu är det mamma som går i trappan,
- 14 nu hör jag att det dunsar för det låter mer. Det är väl skönt

17 Förutom ljudberättelser tycks det också bli vanligare att inom en berättelseram redogöra för barnens förmåga att utveckla tal. Talberättelser har dock ännu inte varit särskilt frekventa och spridda i mitt material varför det är svårt att se en vedertagen standardiserad form.

15 att känna, att bara veta det.

16

17 Arne: Det handlar ju inte alltid om att kanske kunna förstå
18 allting. Det är ju det här med livskvalitet och det är så många
19 faktorer, tycker jag. Känna det att man kan släppa ut dom och
20 dom kan höra. Det är biltrafik och det är- men det föraktas av
21 dom döva det här. Att då höra kyrkklockorna, det kan ju vara
22 skitsamma om man hör kyrkklockan, men just den här
23 föraktfulla tonen som dom har kring det här.

24

25 Margareta: Det är ju det de säger.

26

27 Arne: Havs- att höra havet eller fåglarna, "det är väl
28 ingenting".

Arne och Margareta ger förutom argument för omgivningsljud (skönt att bara veta, livskvalité) också en anvisning om varför dessa argument måste uttalas: nämligen att döva föraktar glädjen att höra omgivningsljud. I föräldragruppen tycks Arne och Margareta – föräldrar som varit med ett tag – lära de övriga det *argumenterande* syftet med att betona värdet av omgivningsljuden.

Inför kritikerna tycks det bli allt vanligare att ljudberättelserna används som ett slags objektiv bevisföring. I sådana sammanhang uteblir den fascinerade tonen – den är istället ämnad för den välvilligt inställda. Ljudberättelsen återges sålunda på olika sätt beroende på vem åhöraren är eller antas vara. En serie inlägg på Barnplantornas hemsidas diskussionsforum utgör ett exempel. Det hela börjar med att en fråga ställs av Karl-Erik Holmström¹⁸. Under inlägget med rubriken "Barn som fötts helt döva" skriver han:

"kan ett barn som fötts döv någonsin kunna uppfatta ljud och kunna ha någon praktisk nytta av ett cochleaimplantat"

Vi vet inget om vem denna Karl-Erik är; hans fråga avslöjar varken

18 <http://www.barnplantorna.o.se/wwwboard/messages/97.html> (991120) Diskussionsforum. Infört 11 oktober, 1999.

sympatier eller antipatier gentemot implantatet. Den första som svarar på hans fråga är CI-föräldern Helene Lundahl.¹⁹ Av hennes svar förstår vi att *hon* uppfattar Karl-Eriks fråga som en nyfiken undran; kanske är det en förälder som funderar över att låta operera sitt barn. Hennes svar ges i en vänlig, skojfrisk ton med en anstrykning av samma fascination över implantatet som föräldragruppen ovan:

“Visst har även barn som är födda helt döva nytta av ett CI, vår lilla gosse har nu haft sitt implantat i nio månader och han har ett tjugotal ord som han klart och fint uttalar och även sätter ihop till tvåordsmeningar. Han visar dessutom tydligt att han förstår väldigt mycket mer. Det ser vi då vi t.ex. ber honom att hämta något. Vi kan säga till honom (naturligtvis utan tecken) – hämta din nalle på din systers rum! Och han rusar iväg på sina små ben och hämtar sin nalle. Ja, det är klart, ibland säger han -NEJ, vill inte och rusar istället efter sina kära bilar! Men efter en liten stund brukar han komma med sin nalle och ge till mig. Detta tycker [jag] inte att man kan se på annat vis än att han har nytta och glädje av sitt CI.”

Karl-Erik återkommer inte med nya inlägg; möjligen är han nöjd med det svar som gavs honom. Istället tar Stefan Adamson²⁰ vid och bemöter Helenes beskrivning. I en vänlig men tydlig ton ifrågasätter han huruvida Helenes berättelse verkligen visar att barnet har nytta av implantatet. Han framför argument för teckenspråk och uttrycker kritik mot operationen. Om Helene dessutom är “inne i dövsvängen” vet hon att Stefan Adamson är vice ordförande i DHB (föräldraföreningen för döva och hörselskadade barn) som tagit avstånd från operationer på dövfödda barn. Åhöraren för hennes ljudberättelse har plötsligt bytt skepnad: från en nyfiken förälder till en offentlig CI-kritiker. Hennes svar till Stefan är fortfarande präglad av en vänlig ton men bortblåst är den glädjefulla beskrivningen av

19 <http://www.barnplantorna.o.se/wwwboard/messages/99.html> (991120) Diskussionsforum. Infört 12 oktober, 1999.

20 <http://www.barnplantorna.o.se/wwwboard/messages/100.html> (991120) Diskussionsforum. Infört 14 oktober, 1999. Ej citerat här.

hennes sons nytta av implantatet. Istället får samma ljudberättelse som var ämnad för Karl-Erik stå som ett sakligt bevis inför en uttaland kritiker. I svaret till Stefan ger hon sålunda berättelsen en "torrare" inramning. Här återges de sista raderna:²¹

"Och att redan efter nio månader med CI kunna göra sig förstådd (vid situationer där en treåring behöver bli förstådd) både bland döva och hörande tycker jag vittnar om vilken nytta man har av ett CI."

*

Formuleringar till olika publikar

	<i>Egna gruppen</i>	<i>CI-kritiker</i>
<i>Beslut om operation fattades...</i>	med beslutsamhet	efter beslutsvånda
<i>Ljudberättelser återges...</i>	med fascination	med återhållsamhet, som objektiv bevisföring

Flera spörsmål skulle sannolikt kunna listas enligt ovanstående sammanfattning där innehållet och sättet att uttrycka sig varierar med vilken publik som åsyftas. Inför den egna gruppen kan man uttrycka sig i bekräftande och uppbyggliga termer medan kritikernas utsagor måste motbevisas eller föregripas. Indelningen i två publikar är emellertid grov. Vi kan tänka oss än fler åhörare som medskapare till hur diskursen tar form och vinner genomslagskraft. Mina önskemål om tydlighet medger dock inte gärna en mer fasetterad analys i detta avseende. Som sagt, en diskurs under framväxt är inte lika påfallande som en etablerad sådan.

21 <http://www.barnplantorna.o.se/wwwboard/messages/102.html> (991120) Diskussionsforum. Infört 14 oktober, 1999.

Historien om kyrkklockorna

Innan analysen går vidare ska jag fortsätta på ljudtemat med en liten utviking. Redan inledningsvis ska jag påpeka att jag inte helt och hållet känner till turerna i det jag kallat för historien om kyrkklockorna. Jag tror emellertid inte att poängen behöver gå förlorad, denna oklarhet till trots. Syftet här är att visa hur somliga uttalanden kan väcka starka reaktioner och generera en "laddningsprocess" av ett nyckelord. I det här fallet är det "kyrkklockor" som laddats med konnotationer långt utöver dess ordboksdefinition.

Det hela började för några år sedan när jag plötsligt upptäckte att ordet kyrkklockor dök upp i mer än ett sammanhang i mitt material. I tidskriften Barnplantabladet förekom det i en uppenbar replik till de forskare som då påbörjat en studie om CI-barn. Det är Barnplantornas ordförande som skriver:²²

"Jag är övertygad om att Preisler, Ahlström och Tvingstedts psykosociala undersökning på CI barn om några år kommer att visa att dessa barn hör så mycket mer än bara kyrkklockor och andra omgivningsljud!"

Varför framkallade ett påstående om att CI-barn uppfattar kyrkklockor en så uppenbart förnärmad reaktion? Det har också sagts att de hör flygplansljud utan att starka reaktioner väckts. Det visade sig emellertid, efter lite förfrågningar, att påståendet om kyrkklockor knappast ger implantatet någon vidare eloge: "till och med stendöva kan uppfatta kyrkklockor!" Vidare rankas inte ljudet av en kyrkklocka särskilt högt på listan över värdefulla omgivningsljud (till skillnad från t.ex. trafik, larm, telefonsignal etc.)

"Kyrkklockor" har nu erhållit en stark laddning med den kritiska innebörden att om kyrkklockor är det enda man kommer att höra, är det då lönt att operera? Kyrkklockorna kommenteras därför allt som oftast av CI-föräldrar. Ett exempel var när dövas "förakt" mot omgivningsljud redogjordes för ovan. I en annan sekvens är ett antal pappor inbegripna i att diskutera kyrkklockorna. Man pratar med

22 Barnplantabladet, hösten 1997:4.

utgångspunkt i ett radio- eller TV-program där någon av de ovan nämnda forskarna sägs ha uttalat att CI-barn uppfattar kyrkklockor utan att ge ytterligare exempel på vad barnen kan höra. Jörgen är inne på att uttalandet rent principiellt kan vara riktigt utan att få något större gehör från de andra:

(1–23)

- 1 Jörgen: ...men jag frågade om kyrkklockorna [otydligt]
- 2 Men det beror ju på hur man tyder det hon sa. Om nån
- 3 frågar vad är garanterat för ljud, vad garanteras de barnen.
- 4 Det du säger då måste ju vara det barnet som haft minsta nytta
- 5 av cochleaimplantat som du säger, vad du kan garantera. Det
- 6 vet jag inte, men det är ju möjligt att det är nån som haft
- 7 problem som inte hör speciellt tydligt. Och bättre än det kan
- 8 du ju inte garantera då egentligen.
- 9
- 10 Kalle: Men i rättvisans namn måste man ju då inte bara det
- 11 här lägsta. [otydligt] Alltså att det finns en spännvidd.
- 12
- 13 Jörgen: Ja, ja. Det kan va' men-
- 14
- 15 /- - -/

Under den bortklippta sekvensen resonerar föräldrarna kring vad man egentligen kan garantera för resultat med implantat. Flera åsikter vädras och man är inte helt eniga i frågan. Utan att lyckas komma fram till ett gemensamt svar tar Måns upp hur uttalandet kan uppfattas av de som inte är insatta:

- 16 Måns: Jag tänkte just det, föräldrar som går i tankar att
- 17 operera och som ser ett sånt här program va'. "Kyrkklockor
- 18 kanske de hör", då-
- 19
- 20 Sven: Och är man inte religiös då-
- 21
- 22 Måns: Nä, just det, så har man ingen nytta av det (skratt)
- 23 då är det ju bättre att välja och inte ställa upp om det är så.

Gemensamma retoriska teman

Den ovanstående texten har syftat till att urskilja centrala spørsmål som är specifika för en framväxande CI-diskurs. Det finns emellertid vissa retoriska teman som är uppenbart gemensamma för såväl ett dövulturellt perspektiv som ett förespråkande av cochleaimplantat. Några av dessa ska behandlas nedan.

Antal och siffror

Betoning på antal och siffror kan bli till effektfulla argument för eller mot diverse företeelser. Sellerberg (1993:76–82) har t.ex. poängterat den vanliga förekomsten av "kvantitativa belägg" bland handikapporganisationer. Antalet kan avse en uppskattning av hur många som lider av en viss sjukdom eller handikapp, likaväl som hur många föreningsmedlemmar man lyckats attrahera. I förenings-tidskrifter och annonskampanjer uppges t.ex. att det finns "fyra miljoner reumatiker i Norden", "vi är många som lider av panikångest", "en halv miljon människor lider av ofrivillig barnlöshet" etc. (*ibid.*)

Antalet döva i Sverige uppges vara tio tusen. Det är med andra ord en liten del av befolkningen som är döv. Inför det hörande samhället, liksom i jämförelse med andra "behövande grupper", låter tio tusen onekligen futtigt. Dövrörelsens krav på att resurser ska satsas på teckenspråk i många olika sammanhang (t.ex. TV, tolkservice, anhöriga, personal etc.) har emellertid draghjälp av andra handikappgrupper: för det första hörselskadade som kommunicerar på teckenspråk men också bland förståndshandikappade är teckenspråket numera spritt. I argumenterande syfte är det därför klokt att i denna fråga utöka det egna antalet med andra gruppers antal. I en nyhetsnotis i DÖV-tidningen finns ett exempel på hur sådan addition kan gå till. Räkneexercisen tillskrivs en lingvist vid Göteborgs universitet:

"700 000 svenskar behöver teckenspråk"

"Idag beräknas cirka 100.000 personer i Sverige vara mer

eller mindre beroende av teckenspråk. Det gäller döva, hörsel-skadade, talskadade, förståndshandikappade, personer med språkstörningar etc. Om man samtidigt antar, att det är tre anhöriga, en personal och två språkintressenter på varje tecken-språksberoende individ, så är siffrorna uppe i 700.000 personer. Detta innebär, att cirka 8,8 procent av Sveriges befolkning inom en snar framtid kommer att behöva använda tecken-språket mer eller mindre.”²³

Om antalet döva uppfattas som förhållandevis litet är antalet CI-opererade barn mikroskopiskt. Man skulle därför kunna misstänka att antalet – när det knappast går att stoltsera med – *inte* dras fram i ljuset. Men icke. Som retoriskt tema bjuder “antal” på en mängd argumenterande varianter. Sellerberg (ibid.) påpekar t.ex. att en liten handikappgrupp kan välja att betona uppslutningen: “nästan alla sjuka” är med i föreningen. Vidare kan en förmodad tillväxt av potentiella medlemmar betonas baserat på prognoser om handikappets/sjukdomens förmodade utbredning. Det är framför allt denna senare variant som används av Barnplantaföreningen. Man åsyftar att allt fler döva barn kommer att bli CI-opererade.

Med en annons för Barnplantornas hemsida²⁴ på Internet uppger man t.ex. antalet besökare (5 300) i fetstil – ett antal som vida överstiger föreningens medlemmar (ca 120 familjer). Ibland har det stora antalet hemsidesbesökare tagits som tecken på att många kanske är intresserade av ett cochleaimplantat men inte vågar fråga om det öppet. I en sådan förklaring vilar löften om att föreningen kommer att expandera.

I det allra första numret av Barnplantabladet fanns på baksidan av tidskriften uppgifter om föreningens medlemsantal, hur många barn som opererats i Sverige samt hur många som opererats i världen (se nedan). De nationella antalen var i det närmaste generande små. Siffrorna från omvärlden var emellertid mer imponerande och gav en anvisning om att operationen är internationellt erkänd. De nästkommande numren visade emellertid hur siffrorna stegrats för

23 SDR-Kontakt, 1994, nr 11:4.

24 Barnplantabladet, hösten 1999:17.

varje halvårsperiod och presentationen fick då karaktären av ett aldrig stillastående räkneverk: antalet opererade barn tickar på. Antalet ska med andra ord uppfattas som ständigt växande.

“Räkneverket” som presenterades på baksidan av de första tre numren av Barnplantabladet.

Bruket av antal som argument gäller i detta sammanhang inte bara att ge föreningen socialpolitisk legitimitet, utan också att rättfärdiga operationen *per se*: att allt fler låter operera sina barn talar för att ett sådant beslut är rimligt, riktigt och kanske också eftersträvänsvärt.

Stressretorik

Barnplantornas medlemsantal var och är fortfarande förkrossande litet i förhållande till de etablerade döv- och hörselskadeorganisationerna (SDR, HRF, DHB). Med hjälp av t.ex. “räkneverket” kan man emellertid signalera budskapet “vi blir fler och fler”. Ett passande namn för ett sådant angreppssätt synes vara “stressretorik”. Det ligger en uppmaning i budskapet – vi är så här många som har tagit steget, när ska du bestämma dig?²⁵ Föreningen vill övertyga med ett *växande* antal CI-opererade och föreningsmedlemmar.

25 Vidare finns ytterligare en stressande aspekt som i synnerhet framförs från medicinskt håll, nämligen utsagor om att barnen har större nytta av ett implantat om det opereras in så snart som möjligt.

Stressretoriken är även synlig i ordval och formuleringar. I Barnplantornas informationsblad talar man t.ex. om att utvecklingen av cochleaimplantat har "exploderat". Vidare gör man prognoser inför framtiden med följande formulering: "Vi kommer att se allt fler barn få CI – det kommer att finnas allt färre döva barn utan CI." Det sista påståendet är en logisk konsekvens av det första och därmed i det närmaste överflödig. Ur retorisk synpunkt uppnås dock ett pockande på ställningstagande: ska ditt barn vara det enda som inte fått ett cochleaimplantat?

Även dövrörelsen har använt vad som kan kallas för stressretorik med uppmaningar som "NU ELLER ALDRIG", "innan vi förlorar ytterligare en generation döva", "innan det är för sent", "det brinner i knutarna!"²⁶ De påskyndande formuleringarna avsåg i detta fall krav om att omedelbart upprätta en teckenspråkig grundskola för döva och hörselskadade. Denna typ av stressretorik har något definittivt över sig. Det finns så att säga en avgörande tid att passa, för så vitt detta inte sker kommer katastrofen vara ett faktum.

Stressretoriken som framförs av Barnplantorna är av annorlunda karaktär än den som används av företrädare för dövrörelsen. I det förra fallet åberopas ett växande antal CI-opererade för att visa på riktigheten i ett omdiskuterat beslut. I det andra fallet är det en redan påbörjad process (dvs. utbyggnad av teckenspråkiga miljöer) man vill skynda på.

Retoriska dikotomier

Naturligt och onaturligt

I dövrörelsens strävan att få teckenspråket erkänt har dikotomin naturligt-onaturligt varit till hjälp. Mytomspunna berättelser om teckenspråkets ursprung är daterade till 1700-talet (ibland långt tidigare) och *tiden* åberopas som argument för språkets "naturlighet" och fortsatta användning. Det kollektiva historieberättandet om förtryck och förbud av teckenspråket tas vidare som bevis för att det är

26 Se t.ex. SDR-Kontakt 1988, 4:1 och 2:1 och SDR-Kontakt, 1993, nr 7/8:3 och 22.

dövas naturliga språk eftersom det överlevt motståndet till trots (Jacobsson, 1997:42–45). Genom att använda termen “naturlig” kan teckenspråket beskrivas som en livsnödvändig del av dövas liv: en grundläggande mänsklig rättighet (Yardley 1997:46).

Ett vanligt argument för teckenspråk är att kontrastera dess naturlighet med konstgjorda tekniska förutsättningar för kommunikation. Teckenspråket kan användas i nära på vilken miljö som helst. Hörselskadades möjligheter att uppfatta tal är däremot begränsad till små grupper, om ens det, samt tysta och väl upplysta miljöer. När man dessutom är beroende av hörapparat (eller cochleaimplantat) för att kommunicera förutsätter det att den inte går sönder och att batterierna är uppladdade. Dessa teknikens svagheter och “onaturalighet” är ett känt argument *för* teckenspråk och – dock mera sällan – *mot* hörselteknik. I synnerhet har argumentationen förts när man propagerat för att hörselskadade ska tillägna sig mer teckenspråk.

På samma sätt som teckenspråket kan framställas som naturligt kan även tekniken göras naturlig. En mamma till en CI-opererad flicka skildrar utrustningen som “en extra kroppsdel” för dottern:

Den är så naturlig för henne den här apparaten. Dom undrade på det här mötet som jag var på, hur hon bar den och så, och då sa jag att det är lika naturligt som att du, så pekade jag på en tjej som hade glasögon, att du rättar till glasögonen om dom åker ner på näsan. Lika naturligt är det för Emma om hon tappar sin mikrofon att hon bara hänger på den igen. Den är som en extra kroppsdel för henne.

Även de tidiga förespråkarna för det oralistiska perspektivet har ägnat sig åt det retoriska temat naturlig-onaturlig. I denna tappning beskrevs sålunda talet som mer naturligt än teckenspråk. Yardley (1997:46), vars studier utförts i England, menar dock att det nuförtiden är vanligare med den besläktade termen “normalt” än “naturligt” när tal åsyftas. Min uppfattning är emellertid att det i Sverige är ytterst känsligt och därmed ovanligt att förena termen “tal” med ord som normalt/naturligt. En sådan kombination kan lätt bli till ett rött skynke då den är mättad med värderingen att tal skulle vara

bättre än teckenspråk. Istället sker omskrivningar som att "man klarar sig bättre" med talspråk eftersom "samhället är trots allt hörande".²⁷

Normalt och abnormt

Dikotomin naturligt-onaturligt har i synnerhet använts när teckenspråket ställts mot tal eller tvärtom. Valet att låta operera sitt barn beskrivs däremot å ena sidan som normalt (av CI-förespråkare) men å andra sidan som något abnormt eller onormalt (av CI-kritiker). Nu är det sålunda CI-föräldrarnas tur att åberopa det normala. Det ska dock noteras att själva orden "normalt" och "onormalt" inte förekommer särskilt ofta i föräldrarnas redogörelser. Liksom med naturligt-onaturligt kan dessa vara känsliga termer i förening med vissa beskrivningar. En förälder som intervjuas av Ståhlberg (1995:58) uppger t.ex. att hon fått starka reaktioner "från föreningshåll" när hon pratat om sin dotter som normal: "...det sa dom rent ut, vi fick inte kalla henne för normal, för dom är inte normala..."

Med eller utan ordet "normal", det är just ett normaliserande av cochleaimplantat man strävar efter – att neutralisera dess kontroversiella laddning. Detta sker i relation till två moraliska spörsmål. Det ena gäller valet av operationen och det andra avser den ifrågasatta rätten att som förälder besluta om operation för sina barns räkning. Ett sätt att normalisera något utan att explicit behöva använda ordet "normal", är genom jämförelser vilket används i båda dessa avseenden. Föräldern nedan framställer beslutet att låta CI-operera hennes dotter som något självklart och normalt. Det sker under en intervju inbakat i ett långt, oavbrutet argumenterande mot kända dövulturella invändningar mot cochleaimplantatet:

Och jag menar, vad är det för konstigt med det här va', det är inget konstigare än att ha glasögon egentligen [skrattar till lätt] (2.0) Om man får ett barn som förlorar ett ben i en olycka

27 Se t.ex. intervjuad CI-förälder i Ståhlberg (1995:57).

eller så så är det väl inget snack om att man, utan att man försöker prova ut proteser.

Utsagor om att nyblivna dövföräldrar inte är kapabla att fatta beslut om operation bemöts liksom ovan med jämförelser. I föregående kapitel såg vi t.ex. en pappa dra paralleller till att föräldrar oomstritt bestämmer om barnen ska vaccineras eller inte. Det normala med föräldrars bestämmanderätt kan åberopas med triviala företeelser som när barnet ska tillåtas börja cykla i trafiken såväl som med ödesdigra beslut vid dödliga sjukdomar (Ståhlberg, 1995:27).

Som retoriskt tema förekommer det normala inte bara i förhållande till val av operation och föräldrars beslutanderätt. Normaliseringssträvanden omfattar nämligen även CI-apparaten i sig. I vissa sammanhang beskrivs den som vilken hörapparat som helst. Barnplantornas ordförande bemöter t.ex. psykolog Gunilla Preislers personliga uppfattning att man bör vänta med cochleaimplantat tills barnet är fyra–fem år med följande:

“Däremot får inte beslutet om cochleaimplantat överdramatiseras. Cochleaimplantat är en tekniskt avancerad hörapparat. Sannolikt skulle ingen förälder till ett gravt hörselskadat barn – ett barn som är döv utan en hörapparat – någonsin få rådet att vänta med hörapparatsutprovning i fyra eller fem år.”²⁸

Medan CI-föräldrar beskriver cochleaimplantat i normaliserande termer, förekommer argumentation med rakt motsatta strävanden från dövrörelsen. De uttalade motståndarna omtalar operationen som onormal, onaturlig eller rentav abnorm. Ett sätt att “abnormalisera” implantatet och läkarna är att använda drastiska, ironiserande termer: “de som skär in hörapparater i skallen på folk”.²⁹ Ett annat sätt är att även i dessa fall använda jämförelser men då för att visa på det absurda och vansinniga med en operation (Åkerström, 1997:447). Om cochleaimplantat motiveras med att viss hörsel ger bättre förutsättningar i ett hörande samhälle, kan man kontra med att kvinnor

28 Barnplantabladet, hösten 1999:4.

29 DÖV-tidningen, 1996, nr 2:31.

borde opereras till män eftersom män har en mer privilegierad ställning.³⁰ Eller kanske ska svarta rentav opereras till vita för att ta del av den vita befolkningens gynnade status? Vidare har CI-operation på döva barn jämförts med etniska utrensningar då man befärar att den döva gruppen kommer att reduceras kraftigt.³¹

Dessa olika typer av argumenterande jämförelser tar utgångspunkt i två olika diskursiva domäner. CI-förespråkare finner sina jämförelser i en traditionell handikappdiskurs där hjälpmedel och redskap som reducerar den handikappades hinder att delta i samhället ses som något självklart gott. Kritikerna hämtar däremot stoff i en "minoriteternas rättighetsdiskurs" där bevarandet av det kulturellt särregna inte bara uppfattas som eftersträvansvärt utan också som en mänsklig rättighet.³²

Normalt och sär-skilt

I takt med att allt fler barn opereras har den moraliska diskussionen kring implantatet överskuggats eller åtminstone kompletterats med en praktisk diskussion. Hur ska pedagogerna på förskolan bemöta barnen? Vilken förskola ska de gå i? I en renodlat tecknande miljö eller där hörsel och tal erbjuds? Många av CI-barnen har nått skolålder och fler står på tur. Vilken skolform hör de hemma i? *Hur* ska barnen tal- och hörseltränas och *var* ska detta ske, *om* det överhuvudtaget ska ske. De praktiska frågorna är många och i förhållande till denna diskussion ändras förutsättningarna för argumentationen. I detta sammanhang vinner CI-skeptiker på att normalisera implantatet medan förespråkarna måste betona det särskilda.

Vid flera av landets dövskolor har man varit bestämd över att

30 Se t.ex. Rabalder, 1991, nr 3:3.

31 SDR-Kontakt, 1995, nr 1:17.

32 I viss mån kan dövrörelsen finna stöd i den "yngre" handikappdiskurs som bildats kring "independent living"-rörelsen. Utgångspunkten är att omgivningen gör vissa individer handikappade varför samhället bör anpassas (t.ex. genom rätt till personliga assistenter, genom att göra kollektivtrafiken tillgänglig även för rullstolsburna etc.) (Morris, 1993). Min erfarenhet är dock att dövrörelsen generellt sett hellre stödjer sig på en minoritetsdiskurs (med betoning på bevarande av språk och kultur) än denna yngre handikappdiskurs.

talträning i habiliterande syfte vare sig ska läggas över på skolan eller bedrivas i dess lokaler.³³ Ett av skälen är att värna om dövskolans tecknande miljö. Likaså dövorganisationerna har synpunkter på om, hur och var CI-barn ska tal- och hörseltränas. Skeptikerna har då intresse av att framhålla implantatet som vilken hörapparat som helst; det är väl inget speciellt med CI-barn på dövskolan, vi har ju alltid haft barn med hörapparater. Den logiska konsekvensen blir då att inga särskilda åtgärder eller insatser är nödvändiga inom skolans ram.

Förespråkarna för cochleaimplantat – vilka ovan ägnat sig åt normaliseringstekniker – måste på denna praktiska nivå istället betona att CI-barnens behov skiljer sig från andra döva barns behov. Barnplantorna värjer sig mot en "tredje skolform" (utöver dövklass och hörselklass) eftersom många föräldrar anser att barnen är teckenspråksberoende och därför bör gå i dövskola.³⁴ Man vill emellertid att barnen även i dövskolemiljö ska ha möjlighet att utveckla hörsel och tal. Medan skeptikerna vidhåller att inga specialinsatser behövs, måste förespråkarna istället framhäva CI-barnens speciella och från döva *sär-skilda* situation.

Naturligt, onaturligt, normalt, onormalt och sär-skilt. Begreppens retoriska innebörder är användbara i flera sammanhang och kan ibland tyckas användas motsägelsefullt. Det handlar emellertid om vilka aspekter som diskuteras eller kanske hellre vilken nivå argumentationen avser. En kortfattad sammanfattning av ovanstående diskussion ges nedan.

Sammanfattning: moral och praktik

Det förekommer som vi ovan sett att till och med samma formulering används av kritiker till implantatet såväl som av dess förespråk-

33 SDR-Kontakt, 1995, nr 6:8; 8:26; 10:8–9 samt DÖV-tidningen, 1996, nr 2:9.

34 På senare tid har vissa CI-föräldrar dock uttryckt önskemål om en tredje skolform med motiveringen att det tar för lång tid att få gehör för tal- och hörselträning på vissa dövskolor (personlig kommunikation med Ann-Charlotte Gyllenram).

are: "Cochleaimplantat är att betrakta som en avancerad hörapparat". Betyder detta att man enats om en gemensam beskrivning? Knappast. Syftet med påståendet skiljer sig markant åt. För somliga används ett sådant normaliserande av implantatet som argument för att inga fler resurser inom dövskolan (t.ex. utökning av tal- och hörselträning) är nödvändiga för CI-barn. Andra som avdramatiserar cochleaimplantat på samma sätt – genom att jämföra det med en hörapparat – har andra syften med uttalandet. Här vill man istället försvara valet av ett implantat: det är inte mer konstigt än att välja hörapparater till sitt hörselskadade barn.

Formuleringen är sålunda densamma men den syftar till att argumentera för vitt skilda saker beroende på vilken argumentationsnivå som avses: den moraliska eller den praktiska. Cochleaimplantat framställs sålunda på olika sätt i olika argumentationskontext:

	CI-förespråkare	Dövkulturanhängare
Moralisk nivå	naturligt/normalt	onaturligt/abnormt/ onormalt
Praktisk nivå	sär-skilt	normalt

Det finns också en tidsaspekt som bör betonas ytterligare. Till en början rörde sig argumentationen framför allt på en moralisk nivå; cochleaimplantat som företeelse skulle rättfärdigas eller förkastas. Man ville fastställa huruvida det var rätt eller fel att operera barn. Under senare tid har den praktiska diskussionen kommit att dominera eftersom många CI-barn nu har gått i skolan under ett antal år och fler förskolebarn står på tur. Då blir frågor som habilitering, undervisning och skolform aktuella, vilket innebär att förutsättningarna för att beskriva cochleaimplantat förändras från ett moraliskt spörsmål till ett praktiskt.

Dialogiska formuleringar

Bachtin (1981) framhöll tanken om att åhörarna, publiken, spelar en nyckelroll i konstruktionen av berättelser. Publiken är i den bemärkelsen medförfattare till berättelsens form och mening. Ett sådant medförfattarskap är som mest uppenbart i "samtalsberättelser" där åhörarna ställer frågor, kommenterar och på andra sätt öppet bidrar till berättelsens utveckling (Ochs, 1997:185).

En central poäng i mitt arbete har varit att visa hur hela diskurser präglas av och deltar i ett liknande medförfattarskap. Den etablerade dövulturella diskursen kan sålunda ses som en medskapare till en alternativ CI-diskurs. Ibland är detta förhållande extremt uppenbart som när en direkt dialog är för handen, dvs. när den ena eller andra sidans argument uttryckligen bemöts. Men dialogen med den dövulturella diskursen är också subtilt inbakad i text som blivit en del av den alternativa CI-diskursen. Jag kallar denna typ av fraser för dialogiska formuleringar.

Bachtin menar att allt vi uttrycker formas av ett förflutet såväl som framtidens tänkbara reaktioner:

"The word in living conversation is directly, blatantly, oriented toward a future answer-word: it provokes an answer, anticipates it and structures itself in the answer's direction. Forming itself in an atmosphere of the already spoken, the word is at the same time determined by that which has not yet been said but which is needed and in fact anticipated by the answering word. Such is the situation in any living dialogue." (Bakhtin, 1981:280)

Om vi lite klumpigt delar upp ett sådant dialogiskt resonemang i en framtid och ett förflutet är det möjligt att hänföra konkreta exempel till dessa två tidsriktningar; vissa formuleringar tenderar att referera till det tidigare sagda medan andra har en uppenbar framåtrörelse. Många gånger går det givetvis att skönja båda riktningarna, som t.ex. i en mängd defensiva formuleringar där yttrandet har formats av tidigare uttalad kritik och även av att liknande invändningar antas följa. Det finns emellertid en något annorlunda framåtrörelse

i vissa formuleringar som är mer frågande, uppmanande och ibland provokativ. Dialogiska formuleringar som förekommer i CI-diskursen kan sålunda separeras i två analytiska kategorier: dels besvarande, dels uppfordrande.

Besvarande

Ett tydligt exempel på subtila och indirekta sätt att besvara kritik finns i ett nummer av Barnplantabladet.³⁵ Innan de besvarande yttrandena tas upp ska först en bakgrund till formgivningen av desamma ges. I samma nummer presenteras ett referat av "En psykosocial studie av cochlea implantat på döva barn" av författarna Preisler, Tvingstedt och Ahlström. Det torde tidigare framgått att nämnda forskartrio kategoriseras som skeptiskt inställda till implantatet av organiserade CI-föräldrar. I egenskap av etablerade "dövforskare" väger deras ord emellertid tungt på området. Hur hanteras detta? Ett sätt är att ifrågasätta deras kompetens och intressen öppet eller med pikar; metoder som förekommer både informellt och i Barnplantabladet. Ett annat sätt är att snappa upp vissa begrepp som dessa forskare brukar för att sedan använda det i den egna texten.

I referatet anger författarna en rad förhållningssätt som man antar gynnar CI-barnens utveckling. Två av dessa lyder:

- "att det fanns möjlighet för barnet att tillsammans med de vuxna diskutera sina upplevelser i nutid, dåtid såväl som i framtid för att skapa en 'berättelse'"
- "att barnen kunde gå in i åldersadekvata låtsasfantasi- och roll-lekar."

Preisler, Tvingstedt och Ahlström efterlyser alltså att barnen ska ha möjlighet att *kommunicera* (med tal eller teckenspråk) och inte bara meddela sig eller förstå uppmaningar. Vidare använder författarna begreppet "åldersadekvat" i flera sammanhang än just detta: t.ex. när man har kritiserat talträning av döva barn för att ligga på en

35 Barnplantabladet, våren 1999:6-8.

orimligt låg kognitiv nivå för barnets ålder. Det numera klassiska exemplet är att till och med så gamla barn som fyra-, femåringar lär sig ljuda "bää" och uppmanas att muntligen benämna djur, färger etc. Författarnas terminologi är alltså känd från flera sammanhang (andra texter och föredrag etc.).

Om vi bläddrar några sidor fram i samma nummer av Barnplanta-bladet, finner vi ett reportage om Tommy som skrivits av Barnplantornas ordförande.³⁶ Här kan vi se hur texten delvis formulerats med hjälp av samma terminologi som författarna ovan använder. Jag klipper ur texten:

"Tommy pratar klockrent i flerordssatser. Talspråksdialogen mellan mamma och Tommy handlar både om här och nu och dåtid."

"Tommy lär sig svenska på samma sätt som de andra barnen och har åldersadekvata kunskaper i svenska språket."

Genom att använda samma termer som dem som tycks vara kritiska till operationen, ges möjlighet att elaborera sitt svar ytterligare. Formuleringen uppfattas nu inte som defensiv utan snarare som ett slutgiltigt svar på tal: det handlar minsann inte om att ljuda "vov" och "bä" – Tommy har *åldersadekvata* kunskaper! Han pratar i *flerordssatser* och kan variera mellan olika tempusformer. Allt i enlighet med forskarnas önskemål. Punkt, slut.

Uppfordrande

Den andra varianten av dialogiska formuleringar kan kallas för uppfordrande. Jag syftar på "framåtriktade" yttranden som pochar på svar. Det kan vara kängor som riktas till kritikerna, provokation eller andra utmanande formuleringar. I sådana fraser döljer sig en uppmaning: här antyds krav på en förändrad hållning, en ursäkt eller åtminstone en förklaring från kritikerna.

36 Barnplantabladet, våren 1999:11–12.

Några exempel står att finna i Barnplantaföreningens informationsfolder där man bland annat beskriver det intressepolitiska arbetet. Det är alltså ett "eget" dokument där man har möjlighet att tala till föräldrar som har opererat eller funderar på att operera sitt barn. Vi kan dock läsa mellan raderna att även en annan publik finns i åtanke: de negativt inställda.

Man skriver att "Barnplantorna vill verka för att sprida *saklig* information om Cochlea Implantat på barn..." (min kursivering). Med denna formulering har man också antytt att det förekommer osaklig information om samma ämne. Vidare framhävs att Barnplantorna arbetar för "att specialskolan skall bli en *skola för alla* elever som har behov av en teckenspråkig undervisning, *utan att behöva avstå från det språk som används i det övriga samhället.*" (min kursivering). Den första kursiverade frasen, "skola för alla", antyder menande att så inte är fallet för tillfället. Den andra kursiverade frasen skulle kunna bytas ut mot en betydligt kortare variant: "och talad svenska". Då hade man emellertid omintetgjort den retoriska effekten i uttalandet. Påståendet rymmer en känga till specialskolan: CI-barnen ska inte "behöva avstå" från något så självklart som det talade språket.³⁷

Gemensamt för de dialogiska formuleringarna är att varken den, dem eller det man besvarar eller uppmanar att gå i svaromål, uttryckligen är angivet. Icke desto mindre är yttrandet i hög utsträckning riktat till en specifik samtalspart: den dövulturella diskursen.

37 Formuleringen "det språk som används i det övriga samhället" skulle också kunna vara en defensiv omskrivning av talad svenska, men meningen i övrigt tyder mer på att det är ett argument för varför tal är viktigt. Vidare uttrycks på annan plats i samma folder att specialskolan bör erbjuda "svenska språket i tal och skrift."

Kapitel 7

Diskurs, makt och social kontroll

Frågorna som ställts i den här avhandlingen har i huvudsak koncentrerats kring hur det går till när en etablerad diskurs åberopas och utmanas. Ett sådant förlopp kan också diskuteras i relation till social kontroll; både i bemärkelsen att utöva kontroll och att söka motstå kontroll. Det är handlingar som kan tyckas sträva åt oförenliga håll; gemensamt är dock att de kan utföras med hjälp av ord. I orden finns en eftertraktad beskrivande makt som realiseras om gehör för de egna utsagorna erhålls. En avsevärd maktpotential ligger därmed i språket; i diskursen. Den som "äger" och behärskar den etablerade diskursen, besitter också makt och kontroll.

I akademiska såväl som vardagliga sammanhang beskrivs minoritetsgrupper gärna som svaga, maktlösa och utsatta, vilket också är en retoriskt framkomlig väg för många grupper, däribland dövkollektivet. Med hänvisning till historiskt förtryck och unik särart kan rättighetsanspråk göras och drivas igenom. Det är emellertid inte alltid så enkelt givet vem som är svag och vem som är stark. I förhållande till vem eller vad? När och i vilken kontext?

Under mitt inlägg i dövvärlden – under 90-talet – fann jag knappast en svag och maktlös avvikargrupp. Snarare en stark, målmedveten kärna av döva och hörselskadade aktivister som med hjälp av sympatiserande professionella och föräldrar till döva barn, har förmått driva igenom stora förändringar i den riktning man önskat. Dövrörelsen erövrade tolkningsföreträdet och "den egna" diskursen kom att bli den giltiga. Med erkännandet av uttrycksformer som begränsades till den egna kulturens verklighetsversioner intog man en betydande makt- och kontrollposition.

När vi talar om diskurser i termer av "begränsningar av uttrycksmöjligheter" ska dessa inte uppfattas som alltigenom determinerande. Orden vi yttrar skulle då blott vara en upprepning av det

tidigare sagda i en oändlig reproduktion. En diskurs må ange *vad* som ska sägas men den bestämmer inte enväldigt *att* detta ska sägas. Dövmrådets aktörer har visat på en mängd förhållningssätt till gängse uttrycksformer. Diskursen kan återopas i åtskilliga sammanhang och därmed bidra till dess reproduktion. Men den kan också kommenteras, bemötas eller rentav utmanas av alternativa verklighetsbeskrivningar.

Jag antar att man kan uttrycka det som så att där det finns makt och social kontroll finns också strävanden att motstå desamma. För som Foucault (1993:30) formulerar det: "Kätteri och ortodoxi är inte resultat av fanatiska överdrifter av lärans mekanismer – de tillhör mekanismernas grundvalar." Utövande av social kontroll såväl som motståndsförsök kan synliggöras och undersökas i en analys av dialogen som förs mellan konkurrerande diskurser. Utvecklingen av en alternativ diskurs ska emellertid inte bara förstås som försök att motstå social kontroll, utan också – i en mer aktiv mening – som att marginaliserade aktörer erövrar kontroll. När ett annorlunda uttryckssätt blir alltmer brukat och känt skapar man sig utrymme och legitimitet. Med en alternativ diskurs har CI-förespråkare motat in en plats på dövmrådet. Man kräver nu att behandlas som en "part i målet" snarare än ursäktar sig inför röster som talar det dövkulturella språket.

Med social kontroll och makt för ögonen – i förening med diskurs – önskar jag avslutningsvis kort diskutera tre teman. Det första temat avser kontrollaspekter på hur den etablerade diskursen används och bemöts; en diskussion av sammanfattande karaktär. Det andra temat rör förhållandet att ett "underläge" rentav kan vara fördelaktigt när det kommer till uppbyggnaden av konkurrerande uttrycksformer. Slutligen några summariska reflektioner kring det tredje temat – det terapeutiska språkbruk som utmärker en mängd områden idag och som hyser en betydande kontrollpotential.

Aktivt och passivt diskursbruk

Inledningsvis beskrev jag en diskurs som en fristående struktur skild från aktörerna; ett slags "diskursbank" som både tvingar på sina uttrycksformer och lånar ut färdiga fraser till den som anser sig behöva dem. Med en återblick på analysen av hur den dövulturella diskursen brukas, är det möjligt att teckna denna fristående struktur på lite olika sätt beroende på om diskursen används aktivt eller passivt.

Det mest tillförlitliga sättet att urskilja en diskurs är när aktörerna använder den aktivt; tydliga dövulturella påståenden plockas in i individuella redogörelser. Diskursen synes då existera i form av en mängd textfyllda pratbubblor som omger aktören av vilka han kan välja den som i sammanhanget passar bäst. När sådana otvetydiga formuleringar uttalas är det också möjligt att se ett mönster i när diskursen aktiveras. I vissa sammanhang tycks den nämligen "sättas igång" som på en given signal. Som när aktörerna redogör för "hur det var förr" eller när ett tydligt ställningstagande anses vara påkallat. Felsägningar utgör också ett avstamp då diskursen aktiveras – då i tillrättavisande syfte.

Den frekventa förekomsten av aktivt diskursbruk har också synliggjort att diskursen åberopas med olika grad av affektiv intensitet: från glödande appeller till slentrianmässigt anförande. Då den dövulturella diskursens retorik är affektiv i sig (med termer som kamp, förtryck, offer) är det föga förvånande att den framförs med glöd och hetta. Det är däremot en aning motsägelsefullt när dessa beskrivningar presenteras på ett "neutralt" och rutinmässigt sätt. Den etablerade diskursens formuleringar tycks ha blivit så sanna och ofta repeterade att de till och med för den som uttalar dem kan uppfattas som slitna och tjatiga. Likafullt upprepas de troget, likt en entonigt rabblad litania.

Den dövulturella diskursen används också aktivt av dess utmanare. Ibland i åberopande syfte för att med retorisk finesse omvandla en erkänd dövulturell sanning till ett argument *för* cochleaimplantat. Vanligen aktiveras dock diskursen i syfte att bemöta eller motsäga en etablerad sanning. En känd formulering kan t.ex. citeras ironiskt för att sedan kritiseras. Bemötanden av diskursen försiggår emeller-

tid även utan att den explicit refereras till. I sådana sammanhang kan vi tala om passivt diskursbruk.

Passivt bruk av den dövkulturella diskursen får inte diskursen att framstå lika skarpt men indikerar en desto mer raffinerad kontrollaspekt. I denna "inaktiva" tappning synes pratbubblorna ha karaktären av gråtonad bakgrundstext. Diskursen varken åberopas eller kritiseras uttryckligen men av vissa yttranden att döma har den varit dess formgivare. Ordvalen görs med den etablerade diskursen i åtanke; kritik bemöts utan att ens vara uttalad. Även i utformningen av en alternativ CI-diskurs finns åtskilliga exempel på hur "nya" sanningar kommit till och tagit form med utgångspunkt i den diskurs man vänder sig mot. I en mängd uppenbart dialogiska formuleringar delas indirekta kängor ut till implantatets kritiker. I sin passiva form tycks diskursen fungera som en ständigt närvarande samtalspart som förvisso är tyst men likafullt kontrollerande.

Underlägets gynnsamma position

Med utgångspunkten att en grupp, en kultur, ett samhälle har den beskrivande makten i form av en etablerad diskurs, kan vi i onyanserade termer tala om ett övertag. De som står utan alternativ till gängse uttryckssätt och vars erfarenheter inte överensstämmer med dessa, kan då sägas vara i underläge. För att slagkraftigt skapa nya verklighetsbeskrivningar är ett sådant underläge inte alltigenom hopplöst; det kan rentav innebära vissa fördelar.

En diskurs under uppbyggnad är långt mer flexibel än den etablerade då den ännu inte stelnat i paroller, honnørsord och andra formuleringar som är fix-och-färdiga. Som utmanare till gängse uttrycksformer krävs inledningsvis ett rörligt och trevande förhållningssätt gentemot den etablerade diskursen. Vilka beskrivningar är mest gångbara och giltiga? Vilka motargument biter bäst? Vidare har ett nyare perspektiv sina argument klara och aktuella i artikulerad form.

En etablerad diskurs har däremot stelnat och blivit schablonartad. När försvar av den egna verklighetsbeskrivningen inte längre ständigt behöver mobiliseras, tenderar argumenten att reduceras,

ibland till tämligen ihåliga fraser. Den lokala kunskapen blir så självklar att den inte behöver artikuleras. Kvar finns bara kärnan i ett ursprungligt påstående vilket gör det sårbart för utmanande angrepp. Vad värre är, det etablerade perspektivets mer utarbetade motiveringar kan rentav ha fallit i glömska till och med hos dess understödjare. Den grupp som är i underläge visavi den beskrivande makten kan därför ha ett gynnsamt utgångsläge när det kommer till att prata omkull det rådande perspektivet.

Underläget ger ett övertag såtillvida att det är lättare att kämpa i motvind än medvind eftersom "kampen" per definition förutsätter ett motstånd. När man istället har uppnått förmåner, status och andra fördelar, finns också risken att förlora dessa. Rädsla att förlora erhållna vinster i paradoxal kombination med upplevelsen av den säkerheten som ett övertag ger kan kanske förklara etablerade diskursers tröghet.

Den dövulturella diskursen är i stor utsträckning formad efter argumentationen mot den oralistiska traditionen inom dövundervisningen. När dövrörelsen började protestera mot cochleaimplantat tycks man med få variationer ha aktiverat samma argumentationskedjor som man använde mot de gamla oralisterna. Problemet är att man skjuter över målet om man inte byter samtalspart från oralister till CI-förespråkare. De senare har nämligen hunnit långt i sin "programförklaring" där man ägnat stor möda åt att undvika att framstå som just gamla oralister. Vi ska inte heller glömma att förespråkare för cochleaimplantat har stöd i en hörande allmänhet som i vanliga fall okritiskt och självklart utgår från att det måste vara "bättre att höra lite än inget alls".

Om dövrörelsens motargument ska vara slagkraftiga och inte framstå som gammalmodiga eller tjatiga måste man sannolikt finna ett försvar för det dövulturella perspektivet som är mer "up-to-date".

Det terapeutiska språkbruket

En väsentlig del av den dövulturella diskursen utgörs av vad vi kan kalla ett terapeutiskt språkbruk bestående av en mängd abstrakta begrepp som identitet, kris, acceptans, medvetenhet, kultur

etc. Terminologin är knappast unik för dövområdet; på en mängd områden i det nutida samhällslivet förekommer sådana "psyko- och sociologismer" (Berger & Kellner, 1982:128). Abstrakta, generaliserande begrepp populariseras och "tillämpas" efter bästa förmåga i det konkreta sammanhanget. Frykman (1998:34) har t.ex. uppmärksammat hur forskares resonemang om det specifika för nutidens identitetsbildning står inskrivet som ett eftersträvarsvärt mål i skolans läroplaner. Han konstaterar: "Träning till förelagd reflexivitet inleds i och med att förstaglytten börjar skolan."

Kännetecknande för 1900-talets sista decennier tycks vara en allmän utbredning och gillande av detta språkbruk. De allt fler "samtalande" professionerna (kuratorer, terapeuter, rådgivare etc.) har sannolikt varit en draghjälp. Trenden är också synlig i en ökad "samtalifiering" även av andra yrken än nyskapade samtalsyrken. De traditionellt sett auktoritära yrkesrollerna, som t.ex. läkare och lärare, ska mjukas upp och bli förstående hellre än föreskrivande. Med samtal av informell prägel kan en institution nå sina mål i en anda av öppenhet och – åtminstone ytligt sett – med reducerad asymmetri mellan yrkesperson och klient (Fairclough, 1995:101).

Det tycks finnas ett slags allmänt "terapeutiskt ideal" (ibland likställt med ett demokratiskt ideal) som vuxit fram ur motreaktioner på mer "auktoritära" framställningsformer. De senare uppfattas nu som uttryck för det gammalmodiga och förflutna (eller odemokratiska) – tongångar som knappast går hem i dagens offentliga sammanhang. Det "moderna" språket är alltså tillkommet med de bästa intentioner: ett humanare sätt att beskriva och prata om och med människor. De terapeutiska termerna tycks därmed uppfattas som inbäddade i en självklar godhet. Det är hedervärt när de "mjuka värdena" och det specifikt "mänskliga" inkluderas i diskussioner om vård, utbildning, ekonomi, barnomsorg etc. Så hyllas "helhetsperspektivet".

Det terapeutiska språkbrukets utbredning vittnar om med vilken självklarhet det används. Dess moraliska giltighet behöver inte ifrågasättas eftersom det uppfattas som en motsats till förtryckande, auktoritära uttryckssätt. Icke desto mindre finns en avsevärd kontrollpotential inbyggd i terminologin. Den består av en mängd oprecisa begrepp vilka måste fyllas med innehåll – ett innehåll som vari-

erar med vem som har den beskrivande makten. Som kontrollform är den minst sagt motsägelsefull. Ett slags konsensusorienterat tvång, skulle man kunna säga. Eller i mer tillspetsade ordalag: ett humant förtryck.

Berger & Luckmann (1991:130–132) diskuterar kategorin "terapi" som en form av raffinerad social kontroll av individuell avvikelse. Med ett utvecklat begreppssystem för "the cure of souls" förklaras avvikelser i syfte att bibehålla den verklighet som utmanas. När individen sedermera utvecklar "insikt" blir diagnosen – det oönskade tillståndet – subjektivt verklig för honom. Silverman (1997:224) har också poängterat en liknande process i "bekännelsen" vilken han menar är utmärkande för olika typer av rådgivning och terapi (synlig även i media, *talk shows* etc.). Han påpekar också att efter en tid tenderar klienterna att använda terapeuternas egen retorik när de framställer sig själva och sina problem.

På dövområdet är det likaså tydligt att det terapeutiska språkbruket inte enkom begränsas till de professionella. Även på lekmannanivå förekommer samma terminologi: föräldrar, aktivister, döva, hörsel-skadade beskriver sig själva och andra i psykologiserande termer. Det allmänt gångbara i den terapeutiska förklaringsstrukturen blir också påfallande då den används av två sidor som står i opposition till varandra. Såväl motståndare som förespråkare av cochleaimplantat använder terapeutiska beskrivningar i två syften: dels för att kontrollera "de andra", dels i försök att motstå kontroll.

Ett terapeutiskt språkbruk fungerar som en konsensusinriktad förklaringsstruktur. Vi ska inte fördöma individen; det är istället dennes personliga *tillstånd* som ska förstås och förändras (Black, 1993:7). Helst ska också individen själv uppfatta sitt tillstånd och önska "ta sig ur" detsamma. Enligt detta synsätt är den givna lösningen på problematiska tillstånd "rådgivning", "information", "kunskap", "utbildning". Det betyder vanligtvis rådgivning, information, kunskap och utbildning i det förordade perspektivet: så här ska döva, misshandlade kvinnor, alkoholister, ungdomar (eller vad det nu vara månde) förstås och "hanteras".

"Stöd" är ett annat betydelsefullt begrepp som också ligger i linje med en allmänt utbredd offerretorik. Det syftar i huvudsak på ett *professionaliserat* stöd. Stödet kan tillhandahållas av en yrkespers-

on men också av anhöriga eller "medmänniskor" som på kurser och dylikt har utbildats i denna färdighet. Ett sådant stöd är nämligen inte i första hand individuellt utformat. Vad som ska betraktas som stöd är istället nära sammanvävt med hur "problemet" ska tolkas. "Proffsstöd" tycks numera betraktas som en mänsklig rättighet; i synnerhet av de som vill stödja.

På dövmrådet pratar man om föräldrastöd; professionella och aktivister framhåller vikten av att stödja föräldrar till döva och hörsel-skadade barn. Stödjare och de som anses vara "stödbehövande" har emellertid inte alltid samma uppfattning om vad stödet ska bestå i. När intresset från föräldrarnas sida inte alltid motsvarar stödjarnas ambitioner kan det dock förklaras med att föräldrarna är omedvetna eller oförmögna att se det egna behovet av stöd. "Att stödja" är så självklart gott och nödvändigt att det förefaller otänkbart att ifrågasätta huruvida önskemål om det erbjudna stödet verkligen finns.

För professionella i "samtalsbranschen", är det inte bara ordvalen som är karaktäristiska utan även själva *samtalsstilen*. Det är det "mjuka" samtalet som förordas; det som ska leda till samförstånd och gemensamma definitioner. Som sagt, det handlar om information, rådgivning, kunskapsspridning. Det är inga order som ska delas ut. Den okunnige måste däremot bli varse vad som gäller. Därför uppstår sådana paradoxala konststycken vilka bäst kan beskrivas som att "övertyga neutralt"; en metod som hemvägledarna på dövmrådet uppgav att man använde sig av (Jacobsson, 1999). Eller som läraren vilken i samtal med föräldrar till barn på en specialskola, hellre ville "så ett litet frö" istället för att vara tydlig med vad som önskades (Adelswärd & Nilholm, 1999). Ty målet är att få den som ska övertygas att själv inse vad som är det rätta. Som aktivisten inom dövrörelsen uttryckte sig: "Låt var och en välja, men ge dem goda råd så att de väljer rätt."

Summary

“Let everyone choose for themselves, but give them good advice so they can make the right choice.” This was how someone in the deaf movement put it, going straight to the core of the problem that is central to this thesis. Each and every person should be free to make up their own mind, but at the same time there is a clear perception of what is the *right* choice. The gap between freedom to choose and clear preference for what one ought to choose is to be bridged with good advice, advice that is formulated in such a way that one alternative emerges as the only conceivable choice. This calls for an underpinning argument and rhetorical skill. It is these characteristics that have been analysed using qualitative material drawn from the Swedish field of deaf issues.

In the last couple of decades a particular interpretation of deaf and deafness has been established in ‘official’ arenas in Sweden, accepted by both professionals and parents of deaf children. Deaf individuals, according to this view, should not be seen as disabled, but rather as belonging to a cultural and linguistic minority. Attempts to ‘repair defective ears’ through medical intervention are seen as contemptible; the focus should instead be on sign language. Such views find expression in a locally established usage that may be termed a *deaf culture discourse*.

I first became aware of the very real presence of this discourse when interviewing people involved in many different ways in deaf issues. I discovered, for example, that nearly identical formulations were used by several interviewees, sometimes as if at a given signal. At times they expressed themselves ‘sloppily’, in a disjointed manner, when certain cultural knowledge was expected of me as an interviewer. At other times the interviewees leapt to defend themselves, although there was no suggestion of criticism. In these ex-

changes it seemed as if a third party was present: the deaf culture discourse.

The term discourse has here been taken to mean phrases, terms, and forms of representation that frame descriptions in such a way as they conform to a certain culture's preferences; it furnishes the pattern for how things should be narrated and interpreted. Discourse can thus be seen as a restriction on the possibilities for expression, but also as a resource. It exists as an ever present debate that can be drawn on in conversation and argument.

The discourse may, as is the case with deaf issues, be clear and pervasive. It is not unchanging, however. The process of calling it into question gives rise to modifications of already established truths, and generates new forms of expression. This is what has happened with the arrival in the deaf community of a new group: children with cochlear implants, and their parents.

Cochlear implantation is a surgical operation intended to give a deaf person the chance to experience sound with the help of electrical signals. It should be pointed out that the results do not equate to 'normal' hearing. Operations on deaf children have given rise to strong protest in the deaf movement and even in professional circles, particularly amongst the teaching profession. The fear is that, as before, greater priority will be given to speech than to sign language.

Deaf culture discourse supplies both argument and logic for those opposed to such operations. Consequently, parents of children with cochlear implants cannot find the forms of expression they could wish for in the accepted discourse. Instead, we can see that a different way of talking about deafness is under construction, one that largely challenges the deaf culture perspective. It is a verbal project that is subtle, fragile even, but once adopted is extremely powerful. Faced with alternative choices of words, arguments, and phrases, the established discourse is forced into a dialogue.

Thus in the first instance this thesis does not deal with deaf issues as such. Instead, events are analysed in terms of an *established discourse* vis-à-vis the construction of an *alternative discourse*. The analysis takes as its starting point a local culture where a specific discourse has been established. The aim has been to study how this discourse has been used, challenged, and has now generated an alt-

ernative discourse. Mikhail Bakhtin's idea of the *necessity* of dialogue has been useful in examining this sequence of events and how it developed.

The thesis is based on qualitative material: tape-recorded interviews and group discussions, newspaper articles, 'internal' literature, observational data, and to a lesser extent material gathered from the Internet. The deaf culture discourse (in the form of current formulations, reference points for interpretation, typical narrative patterns, etc.) is relatively easy to make out; it is possible to bring its components to light and make them 'concrete'. On this clear basis it is then possible to demonstrate empirically how, verbally and in writing, people use, answer, or challenge the deaf culture discourse.

Forms of deaf culture discourse

To find an audience for a new way of seeing the world, one needs a logic that makes use of more words than is the case with formulations of ideas that are already well known. Descriptive and justifying words tend thus to become superfluous as the new perspective becomes better known, accepted, and established. A single term or phrase can crystallise into a slogan for the whole argument. In a quantitative sense we witness a linguistic contraction, and with it an alteration in the form of the discourse.

The argument or assertion that is conveyed in an *articulated form* leaves scope for an analytical discussion, while the *reduced form* is recognisable by its key formulations, challenges, and slogans. A central concept, for example, is the so-called deaf identity. In its articulated form it is part of a wide-ranging discussion of the importance of a 'conscious deaf identity' for the psychological health of deaf people (and can be seen in action in both scholarly prose and personal narratives). However, there are significantly shorter versions; the whole discussion can simply be invoked with the formulation 'identity is important'. 'Identity' is the distillation of the discussion as a whole, and is loaded with positive attributes.

The tendency for 'verbose' versions of reality to become less florid with time does not mean that the articulated form of the dis-

course fades from memory. In certain circumstances the reduced versions are insufficient. Whenever an assertion causes offence, or is felt to be running into opposition, there is a need for a more developed version of the discourse. The impetus can be an outright disagreement, but equally a novice's modest reflection is enough to prompt an articulated version. In circumstances where not everyone present agrees, the elaborate, 'justifying' form is again important.

Deaf culture discourse in use

There are several possible ways to use the deaf culture discourse, and any number of contexts where they may be seen in action. The material therefore offers the chance to identify how these ways of using the discourse are arrived at. The discourse appears, for example, to be *activated* on given signals, as when people recount 'how it was before', or consider that a clear stance is called for. Slips of the tongue also spark off the discourse, here with reproof in mind.

With the help of a change of tone or conversational rhythm, we can see that the actors are clearly *reciting* the discourse. Certain examples show how such recitation, or 'footing', is used by the speaker to create a distance from conventional formulations. Yet recitation can also be used to give special weight to what is said by alluding to the deaf culture discourse; by invoking a voice of greater authority than one's own.

The standard formulations or narrative patterns can also be expressed with varying *affective intensity*, from fiery appeal to routine conversation. Given that the rhetoric of the deaf culture discourse is in itself affective (using terms such as struggle, oppression, and victim), it is scarcely surprising that there is warmth, passion even, in its actual delivery. On the other hand, certain contradictions are apparent when these descriptions are presented in a 'neutral' or routine fashion. The established discourse's formulations seem to have become so true, so often repeated, that even to the people who use them they can seem hackneyed and tedious. All the same, they are faithfully repeated, reeled off in a monotonous litany.

Furthermore, it should be noted that it can be difficult, almost impossible at times, to discuss deaf issues in terms other than those offered by the established discourse. Such *difficult descriptions* are hard to miss because the conversation no longer flows smoothly. An example is the problem in talking to professionals about parents of deaf children in moral terms (good and bad parents). They draw a line at saying 'bad parents', and reformulate it to conform to current, therapeutically coloured ideas: "they haven't worked through their situation properly yet". Once an acceptable framework has been restored – sometimes after considerable 'interactive disturbance' – the conversation can continue without friction.

Challenging truths and critics

The truths of deaf culture, as well as being called into use, may be challenged and replaced. The critique advanced by opponents of cochlear implants was initially met with a defensive argument that the advocates of the operation were not hostile towards sign language. However, it is increasingly the case that deaf cultural truths and objections are actively 'torn down' and their relative status established using various techniques: irony, disarming parallels, counter proof, or the simple denial of the truth of the opponent's statements.

Parents of children who have cochlear implants have not only called into question the argument itself, but also those who have spoken out, or are thought to have spoken out, against cochlear implants. In conversations about 'the other', we can identify two different approaches: the construction of a rabid sign language fanatic, and a gentler approach in explaining away critics with the help of terms such as crisis, bitterness, jealousy, and lack of insight. Regardless of which is used, they are both intended to undermine the validity of the opponent's statements, folly, crisis, and ignorance scarcely rating highly on any scale.

In order to build up the credibility of their own argument, the parents make use of two categories: 'normal' deaf people, and converted sceptics. The first is used to show that not *all* deaf people are opposed to the operation, achieved by distinguishing 'normal' deaf

people from activists. With the support of deaf people who 'know what it's like', the choice to have implants is shown in a morally defensible light. The other group, the converted sceptics, is referred to when the parents want to stress the benefits of cochlear implants. The emphasis is placed on professionals in particular, the account relating how they changed their minds when they saw the positive results with their own eyes. By using the sceptics' change of heart, the parents can defend their statements against accusations of partiality and subjectivity.

An alternative discourse takes shape

Alternative forms of expression – in which cochlear implants can be described in positive terms, and deafness as a disability – take shape in an ongoing dialogue with the deaf culture discourse. Resistance to the operation forces parents to take a line that answers both earlier criticism and future objections. Furthermore, 'cochlear implant truths' are developed, intended not only to vindicate the decision to let their children be operated upon, but also to throw their opponents off balance. Slogans such as 'the best of two worlds', meaning sign language *and* speech, are coined, and statements are made to the effect that children with cochlear implants are offered *freedom of choice*. Their critics are thus implicitly accused of wanting to limit opportunities for deaf children. The discourse of cochlear implants seems therefore to be formed in relation to two audiences, partly in an edifying form within the group itself, partly in a dialogue with the critics of implantation, whose statements must be refuted or forestalled.

The difference in the way in which *sound stories* are recounted serves as an example of how the two different audiences shape the story. Sound is a relatively controversial subject within the deaf world, and on occasion it leads to heated discussion. "What sounds are worth hearing?" "Are you happier if you can hear birds singing or church bells ringing?" In each other's company, however, the parents of children with cochlear implants can 'revel in sound' unchecked. They tell with fascination of what their own and others'

children perceive with the help of the implants: the squawking of a parakeet, phone calls, classical music, the coffee machine, someone calling their name, the purring of a car engine. The parents communicate the child's experience of sound with joy and wonder. In the presence of critics, however, the sound stories are realigned into a kind of objective submission of evidence. The element of fascination is left out, and the account is given in a 'dry', matter-of-fact manner. They thus avoid being ridiculed or attracting criticism for concentrating too much on sound and speech.

Besides sound stories, exchanges about 'the opposition' are an important element in the cochlear implant discourse, something that often comes up between parents. "Have you come across much opposition?" "What sort?" "Who from?" Critics are further categorised according to how much resistance they are thought to put up; "the cruellest of the cruel", as one parent put it, is an example of just such a category. Further, geographical regions and individual schools are pointed to as being "worse" than others. Opposition is now seen as having degrees; it has been toned down. In this way, a certain order is brought to an opposition that before was probably experienced as solid and unanimous.

Even some deaf cultural skills are thought to be sufficiently useful that they too are included in the alternative discourse. There are various reasons for this. By absorbing the established modes of expression, parents can argue more effectively in favour of cochlear implants. They learn, for example, which key words provoke a strong reaction, and thus avoid formulating their argument in a way that could be easily dismissed as 'bad attitude'. There is even evidence of an attempt by some to use deaf cultural truths in such a way as to argue *for* cochlear implants. Once mastered, this technique means they can defend their choice and, for example, at same time avoid the risk of being accused of a fixation on speech by emphasising sign language in the 'right' way.

Discourse, power, and social control

The course of events described in this thesis can also be discussed in

terms of social control, both in the sense of exercising control and of seeking to resist it. These impulses may be thought to pull in completely opposite directions, yet both share the fact that they are conveyed with the help of words. In language there is a much coveted, descriptive power that one can tap in to once one succeeds in obtaining a hearing for one's statements. There is an appreciable power potential in language, in discourse. The one who 'owns' and commands an established discourse also possesses power and control.

There is a general view, common in both scholarly and everyday circumstances, that minority groups are weak, powerless, and vulnerable. This is also a rhetorically feasible line that many groups take, amongst them the deaf community. By referring to their historical oppression and unique nature, their claim to enjoy full rights can be pursued. It is not always so evident, though, who is weak and who strong.

In my peregrination through the deaf world of the 1990s, I did not find a weak and powerless body of individuals; rather a strong, purposeful core of deaf culture activists who have managed to push through major changes in the direction of their choice. The deaf movement cornered the market in interpretation, and 'its own' discourse was the one recognised as valid. With the recognition of forms of expression that were specific to their own culture's version of reality, they achieved a significant position of power and control. As we have seen, however, it is a position that can be challenged.

The existence of social control, and attempts to undermine it, can be charted and studied in an analysis of the dialogue conducted between competing discourses. The development of an alternative discourse, however, should not only be understood as an attempt to resist social control but also, in a more active sense, as the seizing of control by marginalised actors.

When a different mode of expression is increasingly used and recognised, it brings with it legitimacy, and an increased scope for action, for its users. With an alternative discourse, the advocates of cochlear implantation have carved out a place in the deaf world. They now demand to be treated as 'one of the team' rather than bowing to those who speak the language of deaf culture.

Appendix

Metod och material

Avhandlingen bygger på material av kvalitativt slag: framför allt bandinspelade intervjuer och gruppdiskussioner, tryckt material i form av organisationstidskrifter men också observationer. I mycket liten utsträckning har även material från Internet inkluderats. För att vara en kvalitativ studie är mitt empiriska material – milt uttryckt – stort. Det har emellertid hanterats selektivt, ett förfarings-sätt som diskuteras under rubriken "Metodologiska kommentarer" i kapitel två. Här redogörs dock för allt material som samlats in under min medverkan i ett antal "dövprojekt", oberoende av om det för denna analys har använts perifert.¹

Intervjuer

Urval och kontakt med intervjupersoner har varierat. I somliga fall blev jag tilldelad intervjupersoner av en nyckelperson, andra fick möjlighet att själva kontakta mig, ytterligare andra kunde jag nå direkt. De flesta intervjupersoner har förmedlats via skolledningen vid en av landets dövskolor, pedagogiska hörselvården på två orter samt ansvarig läkare i ett av CI-teamen. Övriga intervjupersoner har antingen rekommenderats av en annan intervjuperson eller sökts upp av mig personligen t.ex. efter att vederbörande omnämnts i en organisationstidning. Den huvudsakliga materialinsamlingen har ägt rum i Skåne men även intervjupersoner från andra delar av landet ingår, företrädesvis från Uppland och Bohuslän.

1 Projekten har haft följande namn och anslagsgivare: "Samhällets möte med döva och hörselskadade" (SFR); Sociala konflikter kring nya behandlingsmetoder. Exemplet cochleaimplantat" (Vårdalstiftelsen); "Familjestöd – retorik och praktik. Exemplet döv-världen." (FRN); "Föräldrapedagogik: utvidgade uppgifter inom dövskolan." (Skolverket).

Intervjuer med dövlarare och förskolelärare föregicks av möten med respektive personalgrupp där allmän information om respektive projekts syften presenterades. Därefter kontaktades respektive intervjuperson per telefon för att tillfrågas om medverkan. De inledande kontakterna med dövskolan togs av Birgitta Höglund vars öppningsarbete på fältet underlättade tillgången till material.

När det gäller kontakten med personer som opererats med cochleaimplantat var urvalsförfarandet lite mer komplicerat. Ansvarig läkare informerade per brev patienterna – då blott arton till antalet – om studiens syfte och bifogade en förfrågan om patientens medverkan. De som önskade delta uppmanades att sända in en intresseanmälan till mig varpå jag kontaktade intervjupersonerna för att avtala tid för intervju. Personalen i det s.k. CI-teamet är således ovetande om vilka personer som deltagit såtillvida de inte själva upplyst om detta. Övriga intervjupersoner har direktkontaktats av mig per telefon och tillfrågats om medverkan.

Av sjutton tillfrågade dövlarare var det fyra som inte ville låta sig intervjuas. Någon ansåg konflikterna kring dövlararyrkets förändring vara "ett avslutat kapitel" som var känslomässigt påfrestande att ta upp igen. Beträffande CI-patienterna och föräldrar till opererade barn ställde sig tolv positiva till att låta sig intervjuas. De övriga sex personerna hörde aldrig av sig och därför vet jag inte heller av vilken anledning man valde att avstå. En tänkbar förklaring kan vara att initiativet lades över på den tilltänkta intervjupersonen. Förfrågan om en intervju kan glömmas bort eller kanske inte ges högsta prioritet. Det skulle också kunna vara så att somliga valde att avstå p.g.a. de kontroverser operationen vållat.

Sammantaget måste ändå konstateras att förhållandevis få personer har nekat till att låta sig intervjuas. Av 68 tillfrågade har endast fyra personer uttryckligen sagt nej, medan sex personer valde att inte kontakta mig. Icke desto mindre förekommer uppfattningar om att "dövvärldens förändring" är ett känsligt ämne. Huruvida något uppfattas som känsliga frågor påverkar vanligtvis möjligheterna att få tillträde till fältet. Aspekter på "känslighet" inom dövområdet kommer därför diskuteras längre fram under rubriken "Ett känsligt ämne".

Nedan preciseras en grov indelning av vilka kategorier jag har intervjuat, antalet intervjuer inom respektive kategori, samt vilket årtal huvuddelen av intervjuerna genomfördes.

Dövlärare och skolledning	15	1992
CI-användare	8	1993
CI-team	10	1993
Förskolepedagoger	9	1993
Föräldrar/föräldrapar	7	1995
“Döv- och hörselskadeforskare”	2	1995
Föreningsrepresentanter	2	1996
CI-föräldrar	5	1993/1998
Totalt:	58	

Vidare har jag haft tillgång till intervjuer som utfördes av Anna Ryding under hösten 1997 och våren 1998. Dessa är fördelade enligt följande:

Föräldrar/föräldrapar	5	1997–1998
Föreningsrepresentanter	3	”
Skolpersonal	4	”
Pedagogiska hörselvården	6	”
Totalt:	18	

Det är viktigt att notera att en och samma intervjuperson kan höra hemma i flera grupper. Det är t.ex. inte ovanligt att dövlärare och förskolepedagoger också är föräldrar till döva eller hörselskadade barn. Likaså kombineras i vissa fall både föräldraskap och yrke på dövområdet med en aktiv post i någon av döv- och hörselskadeföreningarna. I praktiken har vi alltså under ett flertal intervjuer slagit två (eller tre) flugor i en smäll. Den ovanstående kategoriseringen baseras dock på i vilken egenskap intervjupersonen söktes upp. I de fall det visade sig att intervjupersonen representerade flera grupper, valde jag vanligtvis att centrera intervjun kring den “primära” grupp-tillhörigheten, så som jag själv definierat den. Trots detta fick jag i

dessas intervjuer även ta del av erfarenheter från flera områden vilket bidragit till att berika intervjumaterialet ytterligare.

Intervjuerna har i allmänhet varit en och en halv timme till två timmar långa. I vissa fall mer eller mindre. Nästan alla intervjuer är bandinspelade vilket accepterades med en axelryckning ibland och i andra fall efter upprepade anonymitetsgarantier. I några få fall sa man nej till bandspelare med hänvisning till tvivel om utlovad anonymitet eller att man helt enkelt inte tyckte om att tala in på band. Under vissa intervjuer stängde jag på begäran av bandspelaren när intervjupersonen berättade om något som upplevdes vara extra känsligt.

Utöver personer med cochleaimplantat ingår en handfull döva eller hörselskadade i materialet. Alla intervjupersoner har dock först och främst kontaktats med anledning av att de besitter vissa specifika erfarenheter enligt den ovanstående kategoriseringen. Ingen har intervjuats enkom i egenskap av att vara döv. Det är framför allt på det pedagogiska området som allt fler döva utbildar sig och finner en arbetsplats (på dövskolor, teckenspråkiga förskolor etc.). Likaså finns det föräldrar till döva barn som själva är döva även om dessa är i minoritet visavi hörande föräldrar.² Det är också vanligt att föreningsrepresentanter för Sveriges Dövas Riksförbund och Hörselskadades Riksförbund själva är döva eller hörselskadade.

Med undantag för de medverkande som opererats med cochleaimplantat, har intervjuer med döva personer genomförts med hjälp av en teckenspråkstolk. Under inga omständigheter hade det varit möjligt att göra dessa intervjuer utan tolk, eftersom mina kunskaper i teckenspråk är närmast obefintliga. Jag deltog förvisso i en kvällskurs i teckenspråk för nybörjare under en termin, men utan kontinuerlig praktik var det svårt att behålla mina nyvunna färdigheter.

Det torde inte råda något tvivel om att ett tolkfritt samtal är att föredra och erbjuder större validitet. Det har dock visat sig fungera relativt tillfredsställande, bortsett från att det är mycket svårare att etablera en angenäm relation till intervjupersonen. Att inte ha ögon-

2 Det finns olika uppgifter om andelen döva som också har döva föräldrar. En tiondel tycks dock vara den vanligaste uppgiften. I USA sägs 5–12% av döva ha döva föräldrar (Maxwell & Kraemer, 1990).

kontakt med vederbörande under ett timslångt samtal är en tuff social prövning. Jag tror dock att jag själv upplevde detta som ett svårare problem än intervjupersonen, som ju har långt större erfarenhet av att kommunicera via tolk.

Personer som opererats med ett cochleaimplantat tillfrågades alltid om de ville ha tolk med vid intervjutillfället. Alla föredrog dock papper och penna om missförstånd skulle uppstå. Till saken hör att många av dessa intervjupersoner hade blivit döva i vuxen ålder och kommunicerade därför via tal, munavläsning och den hörselimplantatet gav dem. Flera av dem hade inte heller lärt sig teckenspråk. I de fall tolkhjälp krävdes, gavs detta därför sällan via teckenspråk. Istället trädde maken eller maken in som tolk, eftersom intervjupersonen lättare kunde läsa av eller höra en känd person.

Under intervjuerna har en samtalsliknande situation eftersträfvats vilket underlättas av att inte ha en alltför begränsande intervjuguide. Intervjupersonerna ingår emellertid i en mängd olika grupper och deras samlade erfarenheter spänner över ett stort område. Det har därför varit nödvändigt att strukturera samtalet kring spörsmål som jag funnit vara relevanta. Jag har haft olika intervjuguides till hjälp beroende på om jag intervjuat pedagoger, föräldrar, föreningsaktiva etc. Gemensamma teman (om än inte alltid uttryckta i explicita frågor) har dock varit hur intervjupersonen betraktar andra grupper på dövområdet, vilka relationer man har till respektive grupp och hur man definierar och beskriver sin egen grupptillhörighet (som t.ex. förälder eller yrkesperson). Vidare har "dövvärldens förändring" varit ett övergripande tema som jag bett intervjupersonen reflektera kring.

Gruppdiskussioner

Ett annat bandinspelat material utgörs av gruppdiskussioner där CI-föräldrar samtalar med varandra. Jag fick möjlighet att spela in dessa samtal i samband med ett antal utbildningsdagar som hölls 1998 för familjer med CI-barn. Jag var själv inbjuden för att föreläsa om min analys av "Social kontroll i dövvärlden" (Jacobsson, 1997). I anslutning till föreläsningen delades deltagarna in i tre mindre diskussionsgrupper. I varje grupp medverkade ca sex till åtta personer. Var-

ken jag eller den ansvariga för utbildningsdagarna närvarade under diskussionerna. Samtycke till att spela in samtalen erhöles av alla deltagarna vilka själva skötte inspelningen efter anvisningar. En timme hade avsatts för ändamålet och inget "diskussionsunderlag" förelåg annat än den föreläsning jag givit. Ett sådant upplägg innebar givetvis att föräldrarna samtalade mer om relationerna till döva, dövorganisationerna och CI-motståndare än om t.ex. CI-teamen och habilitering.

Tidskrifter

På dövområdet finns ett flertal tidskrifter som de etablerade organisationerna för döva och hörselskadade ger ut.³ En av dessa tidskrifter har ingått som empiriskt material, nämligen den månatligen utgivna *DÖV-tidningen*. Nio årgångar – från 1988 till 1996 – har varit föremål för en allmän systematisk bearbetning medan årgångarna mellan 1997–1999 lästs med fokus på debatten om cochleaimplantat. Valet av just denna tidskrift beror på att det är här som det dövulturella perspektivet framträder tydligast. Vidare ges den ut av Sveriges Dövas Riksförbund vilken är den organisation som visat störst motstånd mot cochleaimplantatet.

Det är genom detta tidskriftsmaterial som jag framför allt lyckats lära mig den offentliga dövulturella diskursens innehåll. I egenkap av nedskrivna text framträder den i en mer distinkt form än i samtal och intervjuer. En av *DÖV-tidningens* funktioner som forum för socialpolitiska och ideologiska frågor, är just att tydliggöra vad som gäller idag. Tidskriften avspeglar vidare förändringar i uppfattningar, inställningar och attityder. Ett drygt decennium kan tyckas vara en kort tid men på dövområdet sker snabba förändringar. Ståndpunkter som intas ena året kan vara uppmjukade, omformulerade eller rent av förkastade nästkommande år.

Det ska påpekas att *DÖV-tidningen* före 1996 gick under namnet *SDR-Kontakt*. Jag har dock tagit mig friheten att i löpande text hän-

3 De tre största organisationernas medlemstidskrifter har följande upplagor enligt uppgift inhämtad 1997: HRF:s *Auris* 31 000, SDR:s *DÖV-tidningen* 6 500 och DHB:s *DHB-Dialog* 2 300.

visa till det nya namnet eftersom det kort och koncist signalerar att det är en organisationstidskrift det rör sig om. När årgång, nummer och sida specificeras i fotnoter används däremot det namn som var gällande för årgången ifråga.

Den förhållandevis nystartade föreningen Barnplantorna ger ut tidskriften *Barnplantabladet* två gånger om året vilket resulterat i ett tiotal nummer från 1995 till 1999.⁴ Dessa ingår också i tidskriftsmaterialet. Även här erbjuder den skriftliga formen tydlighet med explicita exempel på hur den dövulturella diskursen bemöts och utmanas.

Sporadiskt insamlat informationsmaterial utgivet av intresseföreningarna har fungerat som kompletterande material dock utan att införlivas i en systematisk bearbetning och analys. Detsamma gäller för lösryckta nummer från övriga tidskrifter – som *Auris* och *Rabalder* för hörselskadade, samt föräldraföreningens tidskrift *DHB-Dialog*.

Diskussionsforum på Internet

På Barnplantornas hemsida⁵ har man upprättat ett diskussionsforum där det bl.a. kan försiggå ordväxlingar mellan CI-föräldrar och kritiker till implantatet. Jag har inte gjort någon systematisk analys av detta forum men däremot har jag tillåtit mig att låta vissa inlägg få illustrera min analys.

Observation

Observationsstudier såväl inom som utanför Skåne har genomförts. Debatter, konferenser, informationsmöten etc. erbjud ett material där olika grupper möttes. Det kunde vara föräldrar och professionella eller olika yrkesgrupper som kom samman för att diskutera ett eller flera spörsmål. Det visade sig vara fruktbart att närvara vid dylika tillfällen eftersom stunderna före och efter ett anordnat möte, i kontrast till detta, blir så mycket mer informella. Vid vissa tillfall-

4 Tidskriften trycks i ca 1000 exemplar enligt uppgift i januari 2000.

5 <http://www.barnplantorna.o.se>

en har rökpauser och "eftersnack" varit mer intressanta ur min synpunkt, än själva mötet. Observationstillfället ger också en möjlighet att i efterhand prata med andra närvarande om vad som inträffade under mötet, vilket innebär att såväl mina frågor som deras svar har relaterats till konkreta händelser.

Ett lämpligt möte för observation är det som sker under konferenser på dövområdet. Vanligtvis är många grupper representerade liksom närvaron av företrädare för olika inriktningar och organisationer. Jag har deltagit i tre konferenser – en europeisk konferens för dövlärare där cochleaimplantatet avhandlades; en nordisk barnaudiologisk konferens som berörde en mängd olika frågor; samt en nationell konferens där pedagogiska frågor för barn med cochleaimplantat stod i fokus. Ett annat observationstillfälle var ett s.k. medvetandeläger för hörselskadade ungdomar. Där behandlades identitetsfrågor och man lärde ut förhållningssätt till teckenspråk, hörapparater och en fördomsfull eller oförstående omgivning. Vidare spenderade jag en vecka på ett teckenspråkigt daghem samt deltog i ett par föräldramöten och ett möte mellan organiserade föräldrar och inbjudna representanter för pedagogiska hörselvården.

Fältanteckningar från ovanstående observationstillfällen framträder mycket perifert i avhandlingen, men de har likafullt varit oumbärliga för både kännedom om och "känsla" för fältet. Med ett intresse för *hur* saker och ting sägs, blir emellertid fältanteckningarna alltför skissartade. De är således inte särskilt lämpade för en sådan analys, helt enkelt därför att jag omöjligen kan fånga samtalen med blott papper och penna. Vid ett tillfälle har jag emellertid låtit fältanteckningarna illustrera min analys, men då gällde det inte först och främst *hur* något sägs utan *när* detta sägs.

Av skäl som nämnts ovan har jag främst betraktat mina fältanteckningar som ett kompletterande material. De bandinspelade intervjuerna, gruppdiskussionerna och det tryckta materialet har således varit stommen i bearbetning och analys, vartefter fältanteckningarna i huvudsak bekräftat, alternerat eller utvidgat redan framträdande företeelser.

Vid varje observationstillfälle har jag informerat ansvariga/arrangörer och deltagare om syftet med min närvaro. Under konferenser har informationskravet i formell mening inte efterlevts då jag an-

mält mig som vilken deltagare som helst. Undantag gjordes dock vid ett tillfälle då konferensdeltagarna delades in i mindre diskussionsgrupper; jag förklarade då min passiva roll och att syftet med min närvaro var just att observera.

Ett dilemma har varit hur ingående problemställningar och idéer ska presenteras för berörda individer. Som Shaffir (1991:77) påtalar inbegriper ofta all slags deltagande observation någon form av villfarelse. Det kan å ena sidan handla om att forskarens närvaro tenderar att glömmas bort – gruppmedlemmarna är inte konstant på sin vakt efter en tid. Det handlar dock inte om en ömsesidig avspändhet eftersom forskaren är där för att observera kanske *framför allt* situationer där folk inte är på sin vakt. Å andra sidan kan villfarelsen ligga i taktiken att presentera sig själv och sitt projekt. Jag fick tidigt en uppfattning av att mitt "utifrånperspektiv" ibland kan uppfattas negativt och provocerande för flera grupper på dövmrådet. Därför har jag valt att mycket kortfattat motivera min närvaro med intresset för mångfalden av relationer, samt hur olika grupper pratar om och med varandra.

Intresset för min *närvaro* i en specifik situation ska inte heller överdrivas. Vid t.ex. ett föräldramöte kommer deltagarna dit för att få information om sina barn, diskutera och ställa frågor till varandra. I sådana sammanhang har det visat sig att min närvaro dragit till sig föga uppmärksamhet. Mötets deltagare har andra, långt mer relevanta frågor att ägna sig åt.

Ett känsligt ämne

Det är inte särskilt svårt att föreställa sig ett antal områden som kan vara känsliga att bedriva forskning kring. Till dessa hör, för den oinvidge, knappast dövmrådet. Det har emellertid visat sig vara ett ytterst laddat och känslofyllt område. Som Lee (1993:5) påpekat är det inte ovanligt att något som till en början antagits vara ett högst okontroversiellt ämne, under arbetets gång visar sig vara just motsatsen. Förhållandet kan också vara omvänt.

I mitt fall blev jag informerad om kontroversiella spørsmål, olika falanger och synsätt, *innan* jag skulle ge mig ut på fältet. Trots detta

kunde jag inte föreställa mig med vilket emotionellt engagemang många förhöll sig till den förändringsprocess som genomsyrat dövområdet. Inte förrän jag själv bekantat mig med fältet blev jag varse att förhandsinformationen långt ifrån var överdriven. Det stod snart klart att jag hamnat i en värld fylld av termer och begrepp, traditioner och inriktningar som var laddade med moraliska betydelser. Som en intervjuperson uttryckte det: vi hade att göra med "heta potatisar".

Raymond M Lee (1993) har i boken *Doing Research on Sensitive Topics* identifierat tre typer av hot som forskaren kan utgöra beroende på vilka frågeställningar och grupper som avses studeras, samt vilka omständigheter som omger dessa. En typ av hot är av det påträngande slaget som när intresset rör individens privata sfär. Man kan föreställa sig svårigheterna med att t.ex. intervju folk om deras sexuella vanor eller privata ekonomi.

En andra typ, menar Lee (*ibid*:6–7), är hot om sanktioner, dvs. forskarens närvaro kan innebära en risk att avvikande aktiviteter ska uppmärksammas och avslöjas, som t.ex. vid granskning av myndighetsarbete. För vissa av mina intervjupersoner fanns framför allt en rädsla att deras anonymitet inte skulle kunna garanteras om de lät sig intervjuas. Sådana farhågor framfördes i synnerhet av de som ansåg sig ha uppfattningar som inte låg i linje med det synsätt på döva och teckenspråk som förespråkas av dövrörelsen. Eftersom dövvärlden är en relativt liten värld befarade man att det lätt skulle gå att identifiera vem som sagt vad.⁶ I ett fall var osäkerheten så stor att jag någon vecka efter intervjun blev uppringd av en person som ville ha sin intervju utesluten ur materialet. Andra intervjupersoner sänkte gärna rösten när de uttryckte avvikande uppfattningar: "det här är mellan dig och mig..."

Trots detta är det förhållandevis få som tackade nej till att låta sig intervjuas, i synnerhet med direkt hänvisning till frågornas kontroversiella karaktär. Intervjuerna har istället inneburit att jag fått ta

6 Det har visat sig att det på dövscholan förekom spekulationer om vem som sagt vad efter min första rapport (Eriksson, 1993). Jag kunde emellertid konstatera att de gissningar som kom till min kännedom var felaktiga. Lösryckta intervjuer som redovisas enligt författarens val av presentation är i allmänhet mycket svåra att med säkerhet koppla samman med en viss intervjuperson. Det ska dock tilläggas att jag givetvis vidtagit största möjliga noggrannhet för att leva upp till de anonymitetsgarantier som utlovats.

del av funderingar, upplevelser och personliga tvivel kring frågor som anses politiskt och emotionellt laddade på dövmrådet. I synnerhet intervjupersoner som inte till fullo lever upp till det önskvärda förhållningssättet har kunnat ge uttryck för sina uppfattningar som de annars inte gärna talar högt om. Intervjun som metod erbjuder just möjligheten att ta del av tankar som strider mot de dominerande uppfattningarna (Kleinman, Stenross & McMahon, 1994:44).

Den tredje typen av hot som Lee (1993:7–9) uppmärksammar är att forskning också kan utgöra ett politiskt hot, i synnerhet i konfliktfyllda situationer. Det kan finnas en rädsla bland de som ingår i studien att en sida av konflikten ska gynnas. En utomstående forskare är ett relativt okontrollerbart element som kanske därför inte gärna ges tillträde till vilka miljöer som helst. En avklingande konflikt kan likaså vara orsak till att dörrarna stängs. Det kan uppfattas som alltför riskabelt att gräva i det gamla när saker och ting börjar återgå till ett normalt och stabilt tillstånd.

Konflikten kring tal- eller teckenspråksbaserad undervisning har vunnits av den senare skolans anhängare. Det är dock en relativt nyetablerad seger som ännu saknar den trygghet som en lång tradition kan erbjuda. När nya aktörer dyker upp tycks det därför finnas ett behov av att utvärdera om vederbörande har en "bra" inställning till dövrörelsens uppnådda och eftersträfvade mål. Så blev t.ex. Malin Åkerström kallad till en av organisationernas möte när hon inledde sina studier på dövmrådet för att, som hon skriver: "...man skulle försäkra sig om min pålitlighet." (Åkerström, Eriksson & Höglund, 1995:23). En allestädes närvarande känslighet har krävt försiktighet i kontakterna med många av fältets aktörer. Vid några tillfällen har det varit motsträvt att få kontakt med intervjupersoner eller tillträde till observationssituationer. I relation till dövrörelsens strävanden är det möjligt att jag som "okunnig utomstående" misstänkts för att vara en stjälpare snarare än en hjälpare.

Det förekommer också en annan typ av känslighet än känsliga frågor, vilket på ett uppenbart sätt resulterat i stängda dörrar. När det gäller möjligheten att komma i kontakt med "nya" föräldrar vars barn just diagnostiserats som döva eller hörselskadade, har berörda nyckelpersoner hänvisat till känsliga *tillstånd*. Av hänsyn till familjen har man sagt mig att det är otänkbart att ens fråga ett föräldrapar

om deras samtycke till min närvaro så länge de "befinner sig i kris". De ska ha "nått en viss punkt" innan en utomstående bereds tillträde. För min del hade poängen varit just att redan från början observera med vilka interaktiva strategier föräldrarna övertygas om och vägleds in i den nya teckenspråkiga världen. Jag har emellertid fått nöja mig med relevanta yrkespersoners egna berättelser om deras arbete, samt retrospektiva berättelser från föräldrarnas sida.

Vid några tillfällen har det också hänvisats till känsliga *situationer* när jag nekats tillträde till vissa observationsmiljöer. I ett fall handlade det om en personalgrupps interna möten där de bl.a. sökte komma fram till gemensamma riktlinjer. Jag förhörde mig om chanserna att få vara med på ett sådant möte hos en yrkesperson som jag hade god kontakt med. Utan att hon själv ingick i gruppen avrådde hon mig från att ens fråga berörda personer. Situationen beskrevs som så känslig – diskussionerna kunde vara häftiga och emotionellt laddade – att det var önskvärt att personalen skyddades från en utomståendes närvaro.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det på dövfältet finns frågor, tillstånd och situationer som anses vara mycket känsliga. Det ska dock framhållas att de hinder jag mött beträffande materialinsamling, har lagts ut av professionella med hänvisning till föräldrars känsliga tillstånd, snarare än av föräldrarna själva.

Relationen till fältet

Inom kvalitativ forskning har det med jämna mellanrum förts en diskussion om risker med att forskarens närvaro påverkar den naturliga miljön under pågående fältarbete – dvs. det som på engelska kallas *reactivity* (Emerson, 1988:101). Medan diskussionen som sådan lämnas åt sidan, ska istället betonas en synvinkel som tydliggjorts genom dessa meningsutbyten:

“...fieldwork is unavoidably interactional in character, and the fieldworker is necessarily consequential for those studied. Solutions to reactivity thus lie not in restricting, cutting off, or regularizing field interactions, but in trying to become sensit-

ive to and perceptive of how one is percieved and treated by others.” (*ibid*: 102–103).

Istället för att betrakta responser på observatörens närvaro och frågor som något som stör eller till och med ”smutsar ner” resultaten, bör dessa betraktas som en tillgång. Interaktionen mellan observatör och observerade utgör således värdefullt material.

Jack Katz (1988:138–139) gör en distinktion mellan två typer av datakällor. Den ena har i synnerhet uppmärksammats av antropologer: deras initiala problem med att lära sig *“how to act as natives”* behandlas som data beträffande ett samhälles implicita regler. Den andra datakällan menar Katz i större utsträckning är försummad av fältforskare, nämligen gruppmedlemmarnas försök att forma och definiera en roll åt observatören. Han skriver: *“Rich data are available in members’ efforts to place a field researcher in a role and at a distance useful for native purposes.”* (*ibid*: 139) Processer som syftar till att öka eller minska distansen till observatören, är i sig själva relevanta data för kultur och socialt liv inom den grupp, institution eller organisation som studeras.

Den relation till fältet som jag med tiden har etablerat består inte bara av s.k. *face-to-face*-interaktion. En annan variant är responser på rapporter som jag skrivit och givit ut under arbetets gång (Eriksson, 1993 och 1994; Jacobsson, 1997). Offentliggörande av sina analyser är, vare sig man vill det eller inte, ett sätt att starta en dialog. Eller i varje fall inbjuda till en. Jag kunde inte föreställa mig i vilken utsträckning rapporterna skulle bli lästa. Det verkar finnas ett omätligt intresse inom fältet för det som skrivs om döva och hörselskadade. Inte nog med att rapporterna tycktes bli lästa, de diskuterades och väckte både positiva och negativa reaktioner. Några av dessa synpunkter förmedlades till mig brevledes, andra återgavs muntligen. Mer eller mindre tillintetgörande kritik mot en av rapporterna framfördes till och med på TV:s Nyhetstecken av ordföranden i Sveriges Dövas Riksförbund. Ger man sig in i dövvärldens offentlighet har man ögonen på sig – ögon som framför allt är intrasserade men också moraliskt värderande.

Syftet med de tidigare nämnda “dövprojekten” var bl.a. att studera förhållningssätt och relationer mellan olika aktörer. Genom de stud-

ier vi utförde och publicerade inom projekten (se t.ex. Åkerström et al., 1995), har vi dock själva givits (snarare än tagit) en aktörsroll på dövmrådet – om än en perifer sådan. Våra studier har alltså lett fram till ytterligare en relation som är intressant att studera.

I synnerhet från intresseorganisationernas sida tycks det finnas en tendens att kategorisera forskning som bedrivs på dövmrådet; vilka är vänner och vilka är fiender?⁷ Så pratade t.ex. en föreningsrepresentant om ett antal dövforskare som "våra kompisar". Inställningen till oss "lundasociologer" har, som det verkar, varit mer kluvnen. På samma gång som våra studier delvis uppskattats just p.g.a. ett "utifrånperspektiv" har de också varit föremål för irritation och rädsla att de ska "förstöra" den verklighetsversion som man nu lyckats etablera på området. Kanske har det uppfattats som att vi tagit oss friheter att uttala oss om en värld som vi vare sig har yrkesmässig eller relationsbaserad anknytning till.

Det är också intressant att somliga CI-föräldrar har åberopat min tidigare analys om social kontroll i dövvärlden (Jacobsson, 1997), när man anklagar dövorganisationerna för att vara ett orubbligt "etablissemang" som sätter sig på tvären mot CI-operationerna. Vidare förekommer ibland "mina" termer i sammanhang då motståndare kritiseras. Barnplantornas ordförande skriver t.ex. "Den sociala kontrollen i dövvärlden håller fortfarande, om än inte alla, men alltför många i ett järngrepp."⁸

Det är givetvis inte bara dövrörelsen som söker stöd i forskarvärlden, så även de organiserade CI-föräldrarna. En anledning till att min tidigare analys anförts av förespråkare till cochleaimplantat är sannolikt att den helt enkelt ventilerade uppfattningar och åsikter som inte diskuterades öppet på fältet. Genom att låta "avvikare" komma till tals blev beskrivningen av dövvärlden mer igenkännbar för åtminstone dessa grupper. Bara det förhållandet att en grupp i underläge skildras (läs de första CI-föräldrarna), kan uppfattas som ett ställningstagande mot gruppen med övertag (dövrörelsen). Så var naturligtvis inte fallet och något personligt ställningstagande har jag inte heller gjort i denna analys.

7 Jmf. den tidigare diskussionen om att forskaren som "okontrollerbart element" kan uppfattas som ett politiskt hot mot de studerade (Lee, 1993:7–9).

8 Barnplantabladet, hösten 1999:5.

Litteratur

- Adelswärd, Viveka & Nilholm, Claes. (1999) "Så kan man så ett litet frö – analys av en lärares sätt att lösa ett kommunikativt problem i samtal med föräldrar." I Sätterlund Larsson, U. & Bergquist, K. (red.) *Möten – en vänbok till Roger Säljö*. SIC 39, Linköpings universitet, tema Kommunikation.
- Adelswärd, Viveka & Säljö, Roger. (1994) "Becoming a Conscientious Objector: The Use of Arms and Institutional Accounting Practices" in *Sociogenesis reexamined*. Editors: Willibrord De Graaf and Robert Maier. New York: Springer-Verlag.
- Adelswärd, Viveka. (1997) "Berättelser från älgpassen. Om metoder för att analysera jaktberättelsers struktur, poäng och sensmoral." I L-C. Hydén & M. Hydén (red.) *Att studera berättelser*. Stockholm: Liber.
- Ahlgren, Inger & Hyltenstam, Kenneth. (1994) *Bilingualism in Deaf Education*. International studies on sign language and communication of the deaf. Vol. 27. Hamburg: Signum.
- Ahlsén, Åke. (1991) *Ur tystnaden. En hörselvård växer fram*. Arlöv: Lic Förlag.
- Andersson, Bo & Hammar, Åsa. (1996) *När hände vad i dövas historia*. Örebro: SIH Läromedel.
- Andersson, Bo. (1995) *Hörselskadade i historia och nutid*. Stockholm: Hörselskadades Riksförbund.
- Andersson, Egil och Lawenius, Maria (1997) Döva och gravt hörselskadade ungdomars sociala identitet och självvärdering. *Soci-alvetenskaplig tidskrift*, nr 2:99–113.
- Atkinson, Max. (1984) *Our Masters' Voices. The Language and Body Language of Politics*. New York: Methuen & Co.
- Aupeix, Birgitta & Linde, Maria. (1998) *Från teori till verklighet. En modell för psykosociala insatser i samband med cochlea-*

- implantat operationer på barn*. Utvecklingsnämndens rapportserie nr: 7, 1998, Malmöhus Läns Landsting.
- Backenroth, Gunnel. (1992) Counselling Persons Who Are Deaf. In S.E. Robertson & R.I. Brown (Eds.): *Rehabilitation Counselling*. London: Chapman & Hall.
- Backenroth, Gunnel. (1993) *Dövas sociala relationer i arbetslivet och på fritiden*. Sociala relationer Nr 71. Psykologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Baker, Carolyn. (1997) "Membership Categorization and Interview Accounts" in D. Silverman (ed.): *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*. London: SAGE.
- Bakhtin, Mikhail. (1981) *The Dialogic Imagination*. Austin: University of Texas Press.
- Bakhtin, Mikhail. (1986) *Speech Genres and Other Late Essays*. Austin: University of Texas Press.
- Barton, Ellen L. (1999) "Informational and Interactional Functions of Slogans and Sayings in the Discourse of a Support Group." *Discourse and Society*, Vol. 10, no. 4, pp. 461–486.
- Berbrier, Mitchell. (1998) "Being deaf has very little to do with one's ears: Boundary-Work in the Deaf Culture Movement." In J. Holstein and G. Miller (eds.) *Perspectives on Social Problems*, vol. 10, pp. 79–100. Greenwich, Conn.: JAI Press.
- Berger, Peter & Kellner, Hansfried. (1974) "Marriage and the construction of reality" in B. Berger (ed.) *Readings in Sociology. A Biographical Approach*. New York: Basic Books Publishers.
- Berger, Peter & Kellner, Hansfried. (1982) *Sociology reinterpreted. An essay on method and vocation*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Berger, Peter L & Luckmann Thomas. (1991) *The Social Construction of Reality*. London: Penguin Books.
- Bergman, Brita. (1982) *Studies in Swedish Sign Language*. Akad. avh. från lingvistiska institutionen, Stockholms universitet.
- Best, Joel. (1989) *Images of Issues. Typifying Contemporary Social Problems*. New York: Aldine de Gruyter.
- Billig, Michael. (1987) *Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Black, Donald. (1993) *The Social Structure of Right and Wrong*. San Diego: Academic Press.
- Blume, Stuart. (1994) "'Making the Deaf Hear': The Cochlear Implant as Promise and Threat." *Medische Antropologie*, 6(1): 108–121.
- Brembeck, Helene. (1995) *Efter Spock. Uppfostringsmönster idag*. Göteborg: Etnologiska föreningen.
- Burke, Kenneth. (1950) *A Rhetoric of Motives*. New York: Prentice-Hall.
- Burke, Kenneth. (1954) *Permanence and Change*. Los Altos: Hermes Publications.
- Buttny, Richard. (1993) *Social Accountability in Communication*. London: SAGE.
- Cain, Carole (1991) Personal Stories: Identity Acquisition and Self-Understanding in Alcoholic Anonymous. *Ethos*, 19, 2:210–253.
- Cederholm Andersson, Erika. (1999) *Det extraordinära lockelse. Luffarturistens bilder och upplevelser*. Lund: Arkiv förlag.
- Chase, Susan E. (1995) *Ambiguous Empowerment: The work Narratives of Women School Superintendents*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Christie, Nils. (1989) *Bort från anstalt och ensamhet – till ett meningsfullt liv*. Kristianstad: Universitetsforlaget AS.
- Clark, Katerina & Holquist, Michael. (1984) *Mikhail Bakhtin*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Clayman, Steven. E. (1992). "Footing in the Achievement of Neutrality: the case of news-interview discourse. In Paul Drew & John Heritage (eds.): *Talk at Work. Interaction in Institutional Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cohen, Anthony P. (1985) *The Symbolic Construction of Community*. London: Routledge.
- Darrough, William D. (1990) "Neutralizing Resistance: Probation Work as Rhetoric." Pp. 163–187 in *Perspectives on Social Problems*, Vol. 2, edited by J. Holstein and G. Miller. Greenwich, CT: JAI Press.
- Drew, Paul & Holt, Elizabeth. (1988) Complainable Matters: The Use of Idiomatic Expressions in Making Complaints. *Social Problems*. Vol. 35, No. 4:398–417.

- Douglas, Mary. (1986) *How Institutions Think*. New York: Syracuse University Press.
- Douglas, Mary. (1996) *Thought Styles*. London: SAGE Publications.
- Emerson, Robert M. (ed.) (1988) *Contemporary Field Research. A Collection of Readings*. Illinois: Waveland Press.
- Engel, David M. (1993) Origin Myths: Narratives of Authority, Resistance, Disability, and Law. *Law & Society Review*. Vol. 27, no. 4, pp. 785–826.
- Eriksson, Katarina. (1993) *Dövlärare idag. Om att tillhöra rätt eller fel generation*. Research Program in Medical Sociology (1993:4). Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Eriksson, Katarina. (1994) *Dövsamhällets avvikare och avhoppare. Den sociala problematiken kring cochlea implantat*. Research Program in Medical Sociology (1994:3). Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Erting, Carol J. (1985) Cultural Conflict in a School for Deaf Children. *Anthropology and Education Quarterly*, vol. 16, no. 3, pp. 225–243.
- Evans, Donald A & Falk, William W. (1986) *Learning to be deaf*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Evans, Donald A. (1987) Institutionally Developed Identities: An Ethnographic Account of Reality Construction in a Residential School for the Deaf. *Sociological Studies of Child Development*, Vol 2: 159–182.
- Ewick, Patricia & Silbey, Susan S. (1995) Subversive Stories and Hegemonic Tales: Toward a Sociology of Narrative. *Law & Society Review*. Vol. 29, no. 2, pp. 197–226.
- Fairclough, Norman. (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman. (1995) *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. New York: Longman.
- Farmer, Frank. (1998) Introduction in Farmer (ed.): *Landmark Essays on Bakhtin, Rhetoric, and Writing*. Mahwah, N.J.: Hermandor Press.
- Fischer, Renate & Lane, Harlan, eds. (1993) *Looking Back*. Hamburg: SIGNUM – Press.

- Foucault, Michel. (1993) *Diskursens ordning*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Fraser, J.G. (1987). "Cochlear Implantation. More Than Just an Operation." In: *Adjustment to Acquired Hearing Loss*. Ed. J.G. Kyle. Centre for Deaf Studies. UK: University of Bristol.
- Freedman, Paul. (1994) "Counseling with Deaf Clients: The Need for Culturally and Linguistically Sensitive Interventions." *Journal of the American Deafness and Rehabilitation Association*. Vol. 27, no. 4, pp. 16–28.
- Frykman, Jonas. (1998) *Ljusnande framtid! Skola, social mobilitet och kulturell identitet*. Lund: Historiska media.
- FVF (1995) *Utflyttning – till varje pris? Om förståndshandikapp, vårdbehov och boende*. Föreningen för Vårdbehövande Förståndshandikappade.
- Goffman, Erving. (1981) *Forms of Talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Goodwin, Marjorie Harness. (1990) *He-Said-She-Said. Talk as Social Organization among Black Children*. Bloomington: Indiana University Press.
- Gregory, Susan. (1991) Challenging Motherhood: Mothers and their Deaf Children. In: *Motherhood. Meanings, Practices and Ideologies*. Eds. Ann Phoenix, Anne Woollett & Eva Lloyd. London: SAGE.
- Gubrium, Jaber & Holstein, James A. (1998) "Narrative practice and the coherence of personal stories." *The Sociological Quarterly*, Vol. 39, No. 1:163–187.
- Gubrium, Jaber F & Holstein, James A. (1997) *The New Language of Qualitative Method*. New York: Oxford University Press.
- Gubrium, Jaber. (1986) *Oldtimers and Alzheimer's: The Descriptive Organization of Senility*. Greenwich: JAI Press.
- Gullacksen, A–C. (1993) *Hörselskadade i arbetslivet. Ett stress/kontroll perspektiv*. Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Gustavsson, Anders & Söder, Mårten. (1993) *Normalization and then...?* Stockholm College of Health and Caring Sciences. Stockholm: FoU rapport, 1993:3.
- Gustavsson, Anders. (1996) Utvecklingsstörning i dagens och går-

- dagens samhälle. I *Perspektiv på funktionshinder och handikapp*, Tideman, Magnus (red.). Stockholm: Johansson & Skyttmo Förlag AB.
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul. (1995) *Ethnography. Principles in Practice*. 2nd ed. London: Routledge.
- Heiling, Kerstin. (1993) *Döva barns utveckling i ett tidsperspektiv*. Akad. avh. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Higgins, Paul & Nash, Jeffrey (eds.). (1987) *Understanding Deafness Socially*. Illinois: Charles C Thomas.
- Higgins, Paul C. (1980) *Outsiders in a Hearing World – a Sociology of Deafness*. California: Sage Publications.
- Hjelmquist, Erland; Rönnerberg, Jerker & Söder, Mårten. (1994) *Svensk forskning om handikapp. En översikt med social- och beteendevetenskapliga perspektiv*. Stockholm: Socialvetenskapliga forskningsrådet.
- Holmqvist, Kenneth & Holsánová, Jana (1996): "Jag längtar efter svensk kvalitet och tänkande..." *Hur vi använder kategoriseringar i samtalet*. Lund University Cognitive Studies, 49.
- Holstein, James A. (1993) "Producing People: Descriptive Practice in Human Service Work." Pp. 23–39 in *Current Research on Occupations and Professions*, Vol. 7, edited by G. Miller. Greenwich, CT: JAI Press.
- Holstein, James A & Gubrium, Jaber F. (1997) "Active Interviewing" in D. Silverman (ed.): *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*. London: SAGE.
- Holstein, James A & Gubrium, Jaber F. (1994) Phenomenology, Ethnomethodology, and Interpretive Practice, in *Handbook of qualitative research*. Eds: Norman Denzin & Yvonna Lincoln. Newbury PARK, CA: Sage.
- Hörselvårdsutredningen. (1989) *Slutrapport*. DHB, HRF och SDR.
- Ibarra, Peter R & Kitsuse, John I. (1993) "Vernacular Constituents of Moral Discourse: An Interactionist Proposal for the Study of Social Problems." In: *Constructionist Controversies*. Eds. Gale Miller & James A Holstein. New York: Aldine de Gruyter.
- Jacobsson, Katarina & Åkerström, Malin. (1997) "Villains, Fools and Heroes: Social Types in the Context of Swedish Deaf Education." *Disability & Society*. Vol. 12, no. 4, pp. 557–571.

- Jacobsson, Katarina (1997) *Social kontroll i döv världen*. Lic.avh. 1997:1. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Jacobsson, Katarina. (1999) "Conveying the 'right' knowledge: rhetorical work with families of the deaf", in *Perspectives on Social Problems*, vol. 11, pp. 239–260. Eds. James A Holstein & Gale Miller.
- Johannesson, Kurt. (1996) *Retorik eller konsten att övertyga*. Stockholm: Norstedts.
- Katz, Jack. (1988) "A Theory of Qualitative Methodology: The Social System of Analytic Fieldwork." In *Contemporary Field Research*. Ed. by Emerson, R. M. Illinois: Waveland Press.
- Klapp, O. E. (1971) *Social Types: Process, Structure and Ethos – Collected Studies*. San Diego: Aegis.
- Kleinman, Sherryl, Stenross, Barbara & McMahon, Martha. (1994) "Privileging Fieldwork Over Interviews: Consequences for Identity and Practice." *Symbolic Interaction*, vol. 17, no. 1: 37–50.
- Kruth, Lars (1996) *En tyst värld – full av liv*. Sveriges Dövas Riksförbund. Örebro: SIH Läromedel.
- Labov, W. & Fanshel, D. (1977) *Therapeutic discourse*. New York: Academic Press.
- Lane, Harlan. (1984) *When the Mind Hears: A History of the Deaf*. New York: Random House.
- Lane, Harlan. (1992) *The mask of benevolence: Disabling the deaf community*. New York: Alfred A. Knopf.
- Lane, Harlan. (1995) "Constructions of Deafness." *Disability & Society*. Vol. 10, no. 2, pp. 171–189.
- Lee, Raymond M. (1993) *Doing Research on Sensitive Topics*. Surrey: Sage Publications.
- Leppänen, Vesa. (1997) *Inledning till den etnometodologiska samtalsanalysen*. Research Report, 1997:3. Sociologiska institutionen: Lunds universitet.
- Lévi-Strauss, Claude. (1970) *The Raw and The Cooked. Introduction to a Science of Mythology: I*. London: Jonathan Cape.
- Linell, Per. (1998a) *Approaching Dialogue. Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives*. Amsterdam: Impact Studies in Language and Society.
- Linell, Per. (1998b) "Interaktionen i samtal – en teoretisk bakgrund".

- s. 9–48 i P-A Forstorp & P. Linell (red.) *Samtal pågår. Dialogiska perspektiv på svenska mediedebatter*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Londen, Anne-Marie. (1995) "Samtalsforskning: en introduktion". *Folkmålsstudier*, vol. 36:11–52.
- Loseke, Donileen R. (1992) *The Battered Woman and Shelters: The Social Construction of Wife Abuse*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Lundberg, Svante. (1993) *Kulturpluralism och nationalism*. Konferenspaper vid 9:nde Nordiske Migrationsforskerseminar, Esbjerg. Sociologiska institutionen. Lunds universitet.
- Lundström, Beata. (1997) *Den gemensamma kraften*. Leksand: Sveriges Dövas Riksförbund (SDR).
- Maxwell, Madeline M & Kraemer, Pam. (1990) Speech and identity in the deaf narrative. *Text*, vol. 10, No. 4, pp. 339–363.
- Merkin, Lewis & Smith, Marilyn J. (1995) A Community Based Model Providing Services for Deaf and Deaf-Blind Victims of Sexual Assault and Domestic Violence. *Sexuality and Disability*. Vol. 13, no. 2, pp. 97–106.
- Miller, Gale. (1991) *Enforcing the Work Ethic: The Rhetoric and Everyday Life in a Work Incentive Program*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Miller, Gale & Silverman, David. (1995) Troubles talk and counseling discourse. A comparative study. *The Sociological Quarterly*, Vol. 36, no. 4:725–747.
- Miller, Leslie J. (1993) "Claimsmaking from the underside: Marginalization and Social Problems Analysis" in Gale Miller & James A Holstein (eds.): *Constructionist Controversies. Issues in Social Problems Theory*. Pp. 153–180. New York: Aldine de Gruyter.
- Morris, Jenny. (1993) "Housing, Independent Living, and Physically Disabled People" in John Swain, Vic Finkelstein, Sally French & Mike Oliver (eds.): *Disabling Barriers – Enabling Environments*. Pp. 136–144. London: SAGE.
- Nash, Jeffrey E & Nash, Anedith. (1981) *Deafness in Society*. Lexington: Lexington Books.
- Nash, Jeffrey. (1975) "Hearing Parents of Deaf Children: A Typology." *Sign Language Studies*, vol. 7, pp. 163–180.

- Nordén, Kerstin; Tvingstedt, Anna-Lena & Äng, T. (1990) *Hörsel-skadade elever i vanliga skolor*. F 90:7 "Vad säger forskningen?" Stockholm: Skolöverstyrelsen.
- Ochs, Elinor. (1997) "Narrative" in van Dijk (ed.): *Discourse as Structure and Process*. Discourse studies, vol. 1. London: SAGE.
- Padden, Carol A. (1990) "Folk Explanation in Language Survival." In: *Collective Remembering*. Eds: David Middleton & Derek Edwards. London: SAGE.
- Paulsson, Karin. (1995) "*Dom säger att jag ser mer normal ut med benprotes.*" *Om samhällskrav och barns behov*. Akad. avh. Stockholms universitet.
- Peräkylä, Anssi. (1989) Appealing to the Experience of the Patient in the Care of the Dying. *Sociology of Health & Illness*, 11, 2, 117–134.
- Potter, Jonathan. (1996) *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: SAGE.
- Potter, Jonathan. (1997) "Discourse Analysis as a Way of Analysing Naturally Occurring Talk". In *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*. Ed. David Silverman. London: SAGE.
- Preisler, Gunilla & Ahlström, Margareta. (1998) *En studie om hörselklasser som flyttar in i dövskolan*. Rapport nr. 100. Psykologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Preisler, Gunilla & Ahlström, Margareta. (1994) *Cochlea implantat på barn. Vad säger den psykologiska och pedagogiska forskningen?* Samverkansprojekt DHB-HRF-SDR. Psykologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Preisler, Gunilla. (1984) Deaf children in communication: a study of communicative strategies used by deaf children in social relations. *International Journal of Rehabilitation Research*. No. 7, pp. 450–452.
- Preisler, Gunilla. (1995) The development of communication in blind and in deaf infants: similarities and differences. *Child Care, Health and Development*. Vol. 21, no. 2, pp. 79–110.
- Reagan, Timothy. (1985) "The Deaf as a Linguistic Minority: Educational Considerations." *Harvard Educational Review*, vol. 55, no. 3, pp. 265–277.
- Reagan, Timothy. (1995) A Sociocultural Understanding of Deaf-

- ness: American Sign Language and the Culture of Deaf People. *International Journal of Intercultural Relations*. Vol. 19, no. 2, pp. 239–251.
- Ronström, Owe. (1994) "I'm Old and I'm Proud!" Dance, Music and the Formation of Cultural Identity among Pensioners in Sweden. *The World of Music*, no. 3, pp. 5–30. International Institute for Traditional Music, Berlin.
- Rose, Heidi M. (1995) Apprehending Deaf Culture. *Journal of Applied Communication Research*. Vol. 23, no. 2, May, pp. 156–162.
- Rose, Petra & Kiger, Gary. (1995) Intergroup relations: Political action and identity in the deaf community. *Disability & Society*. Vol. 10, no. 4, pp. 521–528.
- Rutherford, Susan. (1988) The Culture of American Deaf People. *Sign Language Studies*. Vol. 59, summer, pp. 129–147.
- Ryding, Anna. (1999) *Föräldrakunskap: Olika tolkningar. Institutioners varierande vetande och former för familjestöd till föräldrar med döva barn*. Research Reports, Program in Medical Sociology (1999:1). Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Sahlin, Ingrid. (1999) "Diskursanalys som sociologisk metod" i K. Sjöberg (red.): *Mer än kalla fakta. Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Sandig, Barbara & Selting, Margret. (1997) "Discourse Styles" in van Dijk (ed.): *Discourse as Structure and Process. Discourse studies*, vol. 1. London: SAGE.
- Schiffrin, Deborah. (1994) *Approaches to Discourse*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Scott, Robert A. (1993) The Mask of Benevolence: Disabling the Deaf Community. Book review in *Society*. Vol 30, no. 4 (204), pp. 83–88.
- Sellerberg, Ann-Mari. (1999) "'Soon there'll be a society for every bit of the intestine': the complexities of positioning disability in Sweden today." *Scandinavian Journal of Disability Research*. Vol. 1, no. 2, pp. 86–98.
- Sellerberg, Ann-Mari. (1993) *Handikapp och organisering – en sociologisk tolkning*. Research Program in Medical Sociology, 1993:7. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Shaffir, William. (1991) "Managing a Convincing Self-Presenta-

- tion." In *Experiencing Fieldwork*. Ed. by Shaffir, W. & Stebbins, R. California: Sage Publications.
- Sheridan, Alan. (1981) *Michel Foucault: The will to truth*. New York: Tavistock Publication.
- Shuman, Amy. (1993) "'Get outa my face': entitlement and authoritative discourse" in J. H. Hill & J. T. Irvine (eds.): *Responsibility and Evidence in Oral Discourse*. Cambridge: University Press.
- Silverman, David. (1987) *Communication and Medical Practice*. London: SAGE.
- Silverman, David. (1993) *Interpreting Qualitative Data*. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction. London: SAGE Publications.
- Silverman, David. (1997) *Discourses of Counselling. HIV Counselling as Social Interaction*. London: SAGE.
- Silverman, David & Gubrium, Jaber. (1994) "Competing Strategies for Analyzing the Contexts of Social Interaction." *Sociological Inquiry*, Vol. 64, no. 2, may, pp. 179–198.
- SOU 1991:97. *En väg till delaktighet och inflytande*. Delbetänkande av 1989 års handikapputredning.
- SOU 1997:192. *Steg mot en minoritetspolitik. Europarådets konvention om historiska minoritetsspråk*. Jordbruksdepartementet. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1997:193. *Steg mot en minoritetspolitik. Europarådets konvention för skydd av nationella minoriteter*. Jordbruksdepartementet. Stockholm: Fritzes.
- Spencer, W. (1994) "Homeless in River City: Client Work in Human Service Encounters." Pp. 29–45 in *Perspectives on Social Problems*, Vol. 6, edited by J. Holstein and G. Miller. Greenwich, CT: JAI Press.
- Ståhlberg, Ulla. (1995) *På upptäcktsfärd i ljudriket*. Färentuna: Kikkuli Förlag.
- Swartz, Daniel B. (1995) "Effective Techniques in Treating Survivors of Child Sexual Abuse: Problematic Areas in their Application to the Deaf Population." *Sexuality and Disability*. Vol. 13, no. 2, pp. 135–144.
- Säwe, Filippa. (1997) *Föräldrasamverkan i skolan. En studie över inledningsskedet av samarbetet mellan föräldrar och dövskola*.

- Research Program in Medical Sociology (1997:4). Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Säwe, Filipa. (1999) *Om samförstånd och konflikt. Samtal mellan föräldrar och skolläda på en specialskola*. Lic.avh. 1999:3. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Söder, Mårten. (1995) Var står forskaren? Om den sociala handikappforskningens möjligheter och begränsningar. *Socialmedicinsk tidskrift*, nr. 6–7, s. 231–237.
- Thorin, Ulla-Bell (1993) *Berövat språk*. Örebro: Förlaget Hony.
- Tiljander Dahlström, Åsa. (1998) *The Performance of Displacement – Life Histories in the Tibetan Diaspora*. Paper. Kulturanthropologiska avdelningen, Uppsala universitet.
- Torres, Mary T. Wohar. (1995) A Postmodern Perspective on the Issue of Deafness as Culture versus Pathology. *Journal of the American Deafness and Rehabilitation Association*. Vol. 29, no. 2, pp. 1–7.
- Tvingstedt, Anna-Lena. (1993) *Sociala betingelser för hörselskadade elever i vanliga klasser*. Malmö: Almqvist & Wiksell International.
- van Dijk, Teun. (1997) "The Study of Discourse" in van Dijk (ed.): *Discourse as Structure and Process*. Discourse studies, vol. 1. London: SAGE.
- Vice, Sue. (1997) *Introducing Bakhtin*. New York: Manchester University Press.
- Wooffitt, R. (1992) *Telling Tales of the Unexpected: The Organization of Factual Discourse*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Yardley, Lucy. (1997) "The quest for natural communication: technology, language and deafness". *Health*. Vol. 1, no. 1, pp. 37–55.
- Åkerström, Malin & Höglund, Birgitta. (1992) *Att bli förälder till ett dövt eller hörselskadat barn*. Research Reports. Department of Sociology. Lund University.
- Åkerström, Malin (1998) "Renouncing Hope and the Rhetoric of Deaf Culture" in Gale Miller & James A Holstein eds.: *Perspectives on Social Problems*, vol. 10:101–114. London: JAI Press.
- Åkerström, Malin. (1997) En annorlunda retorik: hoppet som fåfänglighet. *Socialmedicinsk tidskrift*. Vol. 10:444–448.
- Åkerström, Malin; Eriksson, Katarina & Höglund, Birgitta. (1995)

- Dövvärlden i förändring: Om döva och hörselskadades omgivning.* Research Reports, Program in Medical Sociology (1995:1). Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Örlegård, Anneli. (1997) *Östervångskolan. Bilder, dokument och glimtar från en 125-årig verksamhet.* Örebro: SIH Läromedel.

Inom många samhällsområden – t.ex. skola, vård och näringsliv – finns uppfattningar som blivit så allmänt vedertagna att de betraktas som sanningar; som objektiv kunskap. Ett fixt och färdigt sätt att prata – en diskurs – har etablerats. En sådan diskurs framhåller en viss version på bekostnad av andra. Den beskrivande makten är sålunda åtråvärd; sanningar utmanas kontinuerligt och ersätts ibland av nya. Därför är retoriska strider ett grundläggande inslag i såväl vardagsliv som offentlig debatt.

Dessa generella frågor diskuteras här med utgångspunkt i döv världen. I en analys av samtal, föräldramöten, konferenser och tidskrifter studeras hur vi både begränsas och tar hjälp av en på förhand utpräglad diskurs. Analysen omfattar även hur vi med subtila språkliga medel kan initiera en alternativ diskurs.

Retoriska strider är en sociologisk avhandling som vänder sig till den samhällsvetenskapligt intresserade läsaren men också till den som vill sätta sig in i döv världens specifika problematik.

MITTHÖGSKOLANS BIBLIOTEK

160 545 437 9

91-972551-4-9